

LANDBOU EN VEETEELT IN DIE KAAPKOLONIE,

1795 - 1806.

'n Dissertasie vir die M.A.-graad in Geskiedenis.

Universiteit van Stellenbosch.

P. K. LOUW.

1948.

I N H O U D.

	<u>Bladsy</u>
Inleiding	vii-viii

HOOFSTUK I.

Die Landbou en Vee-teelt teen 1795.

1. Die Kaap, 'n landboukolonie	1 - 3
2. Verspreiding van Akkerbou en Vee-teelt	3 - 6
3. Die verskillende bedrywe ..	
(a) Wynbou	6 - 7
(b) Graanbou	7 - 10
(c) Vee-teelt	10 - 14
4. Boerdery, 'n individualistiese onderneming.	
(a) Grondbesit	15 - 17
(b) Landboukrediet	17 - 18
(c) Voorsiening van benodighede	19 - 20
(d) Bemakingstoestande	20 - 23
(e) Belastinge	24 - 26
(f) Die peil van ontwikkeling	26 - 29
5. Ontevredenheid met die Kompanjiesbestuur en hoop gevestig op die Nuwe Bewind	29 - 30

HOOFSTUK II.

Vergrote Vraag na die belangrikste Voedselprodukte.

1. Groter Aanvraag na landbouprodukte	31 - 32
2. Produksie gestrem deur ongunstige faktore.....	32 - 33
3. Koring	33
(a) Craig vernietig reserwe voorraad	33 - 34
(b) Pogings tot verligting deur invoer mis- luk	35
(c) Koringhandel word onder beheer geplaas.	35 - 36
(d) Uitvoer word verbied	37
(e) Reëlins met betrekking tot Koop en Verkoop	37 - 41
(f) Rantsoenering	41 - 43
(g) Die lewering van graan	43 - 48
(h) Pryse as Stimulerende faktor!	48 - 49

4. Gars en ander perdevoer.

(a) Maatreëls om regering van voldoende
toevoer te verseker	49 - 51
(b) Teensinnigheid van boere en moeilik-
hede	51 - 55

5. Pogings tot verkryging van graan uit ander
oorde :..... 55 - 58

6. Vleis.

(a) Hoë pryse van slagtersvleis	58 - 59
(b) Beskuldigings teen die slagtersbedryf
en beheermaatreëls	59 - 62
(c) Ander faktore, wat in ag geneem moet
word	62 - 65

HOOFSTUK III.

Bemakingstoestande.

1. Die Stryd teen monopolie.

(a) Instelling van vryhandel	66 - 67
(b) Eise vir Strenger kontrole	67 - 68
(c) Koring en vee	68 - 69
(d) Wyn	69 - 79
(e) Ander Produkte	79 - 82

2. Vervoer.

(a) Waens en trekdiers	82 - 84
(b) Paale	84 - 86
(c) Kusvaart	86 - 90

3. Die uitvoerhandel.

(a) Algemene voorwaardes, waaronder uitvoer
van produkte kon geskied.....	90 - 91
(b) Rol van besoekende skepe	91 - 92
(c) Beskermingsbeleid ten opsigte van
mondbehoeftes	92 - 93
(d) Pogings om die uitvoer van wyn aan te
moedig.....	93 - 99
(e) Bataafse belangstelling in wol	99 - 100

HOOFSTUK IV.Die Voorsiening in die Benodighede van die Landbou-
en Veeteeltbedryf.

I. Invoer.

1. Die Britse Merkantilistiese stelsel en regula- sies ten opsigte van invoer	101 - 103
2. Onmag van private ondernemings om voldoende voorrade te verkry	103 - 104.
3. Oosterse handel onbevredigend	104
4. Slawe-toevoer	105 - 108
5. Bataafse bepalings met betrekking tot invoer..	108 - 110
6. Invoerprobleme en regeringspogings om te help	110 - 111
7. Afhanklikheid van vreemde skeepvaart	111 - 112
8. Bataafse beleid ten opsigte van Slawe-invoer..	112 - 117
9. Die waardevermindering van die riksdaler. Stimuleer hoë pryse	117 - 120

II. Binnelandse verspreiding.

1. Private handelaars en onbillike uitbuiting..	120 - 121
2. Aanvalle op monopolistiese strewe en Bataaf- se oorwegings om in te gryp	121 - 123

HOOFSTUK V.

Boerderyonderneming, 1795 - 1806.

1. Grondbesit en beleid ten opsigte van gronduit- gifte	124 - 129
2. Kredietfasiliteite en rehabilitasie-pogings...	129 - 133
3. Belastings	134 - 137
4. Bespreking van inkomste en uitgawes van wyn-, graan- en veeboere	137 - 143
5. Kritiek oor boerdery en boerderymetodes	143 - 146
6. Vooruitstrewende boere, die basis vir verbe- teringspogings	146 - 148

HOOFSTUK VI.Verenigings en Private Ondernemings ter bevordering
van die Landbou- en Veeteeltbedryf.

I. Die „Agricultural Society“

(a) Stigting en lotgevalle	149 - 153
(b) Aanmoediging tot verbetering op verskillen- de gebiede	153 - 156

Bls.

(c) Invloed weens kort bestaan onbeduidend ..	156
2. Die „Societeit tot Nut Van't Algemeen“	
(a) Vestiging en doelstellings	156 - 158
(b) Vasstelling van nuwe bestaansbronne	158 - 160
(c) Bestryding van Siektes	160 - 161
(d) Aanmoediging tot selfvoorsienendheid	161 - 162
(e) Slegs belangrike aanvoorwerk is begin ...	162 - 163
3. Die Kolonisasie-poging van Gysbert Karel van Hogendorp.	
(a) Doel en moontlike invloed	163 - 164
(b) Von Bouchenröder leier van Onderneming ..	164 - 165
(c) Bataafse Outoriteite verleen hulp	165 - 166
(d) Beoogde gebiede word ondersoek en prak- tiese besware lei tot toekenning van grond	166 - 169
(e) Von Bouchenröder word verban en uiteinde- like mislukking	169 -
(f) Verdere probleme soos gesien deur bewind- hebbers	170 - 171
(g) Indrukke en idees nagelaat	171 - 174

HOOFSTUK VII.

Die Landboudepartement onder William Duckitt as
Staatsonderneming tydens die Britse Bewind.

1. Die Stigting van die Landboudepartement	175 - 177
2. Duckitt stel ondersoek in omtrent moontlik- hede	177 - 179
3. Vestiging op Klapmuts	179 - 181
4. Die verhouding met Yonge lei tot Wanpraktyke	181 - 184
5. Reaksie en besnoeiing van uitgawe	184 - 187
6. Duckitt, 'n teleurgestelde man	187 - 188
7. Die onderneming onder die Bataafse Bewind en die ontbinding daarvan ...	188 - 190
8. Mislukking te wyte aan oorkapitalisering en onbevredigende prestasies	190 - 192
9. Invloed van Duckitt ten opsigte van verbe- terde veesoorte en landbougereedskap	192 - 198

HOOFSTUK VIII.

Die Bataafse Beleid ten opsigte van die Bevorde-
ring van die Boerderybedryf en die daarstelling
van die Kommissie van Veeteelt en Landbou.

Bla.

1. Algemene agtergrond dui op erns om welvaart te bevorder	199 - 200
2. Aanvanklike idees omtrent die Landbou- en Veeteeltbedryf	200 - 202
3. Instruksies tot die Aktiewe deelname en leiding van die Landsbestuur	202 - 206
4. Groter belangstelling in die wolskaapteelt..	206 - 208
5. W.S. van Ryneveld se voorstelle soos saamgevat in sy „Aanmerkingen“.	
(a) Propaganda ten behoeve van Spaanse skape en „Vaderlandsche“ beeste en 'n uiteensetting van 'n beleidsrigting ten einde kruisteelt te bespoedig.	209 - 214
(b) Konsep-instruksie vir die Kommissie van Veeteelt en Landbou as liggaam om verrigtinge te lei.	
(i) Samestelling	215
(ii) Funksies	215 - 220
(iii) Verhouding tussen Kommissie en regering.....	220 - 221
6. Goedkeuring van plan en wettiging deur proklamasie	221 - 223
7. Benoeming van lede ten einde met werk te kan begin	223 - 224

HOOFSTUK IX.

Die Werksaamhede van die Kommissie van Veeteelt en Landbou.

1. Aanskaffing van Spaanse wolskape en Friesbeeste met die oog op eie Stoeterie	225 - 226
2. Verkryging van Groenekloofplase en die Organisering van 'n eie boerdery	226 - 228
3. Daadwerklike pogings om die wolskaapteelt op 'n gesonder voet te plaas en uitbreiding te verseker.	
(a) Aanvanklike opname en eerste besoek aan wolskaapeienaars	228 - 229
(b) Die opkoop en verspreiding van ramme en aanvanklike voorwaardes	230 - 233
(c) Aanstalles vir die Stelselmatige bearbeiding van die westelike deel van Kolonie.....	233 - 234

(d) Die bevindings en werk gedoen op 'n reis van Spesiale gekomiteerdes deur die Noord- Weste	235 - 241
(e) Verspreidingsbedrywighede in ander lande ...	241 - 242
(f) Publisiteit word verleen aan Kaapse wol	242
4. Belangstelling in ander vertakkinge.	
(a) Graanbou geniet aandag.....	242 - 243
(b) Verbouing van rys en katoen	243 - 245
5. Kritiek en probleme in die aanvangsjare	245 - 250
6. Waarde van besittings teen die einde van Ba- taafse Bewind	250 - 251
7. Voortsetting van onderneming onder Britse Bestuur tot 1815	251 - 252
8. Veranderings	252 - 254
9. Verdere merkwaardige dienste as resultate van oorspronklike beplanning.	
(a) Wynbou	254 - 255
(b) Graanbou	255 - 256
(c) Wolkultuur	256 - 259
(d) 'n Definitiewe ontwikkelingsplan word aan nuwe Bewindhebbers besorg	259 - 261
10. Die toekoms waarde van die Bataafse ideale	261 - 262

BYLAES.

A. Pryse van produkte en benodighede	263 - 267
B. Getal skape wat die Kaap aangedoen het	268
C. Die waarde van geldeenhe, vermeld Literatuur - en Bronnelys	269 - 277

KAARTE.

- No. 1. Die Kaapkolonie aan die end van die 18e eeu.
 No. 2. Die roete wat die gekomiteerdes van die Kom-
 missie van Veeteelt en Landbou gevolg het op
 'n reis deur die Noord -Weste, Sept. - Nov.
 1805.

I N L E I D I N G.

Die tydperk, 1795 - 1806, staan in die geskiedenis van die Kaapkolonie aangemerkt as 'n periode van woelinge en vinnige verwisseling van bewind. Eers kry ons die Britse besetting vanaf September 1795 tot Januarie 1803 en daarna die Bataafse Bestuur tot Januarie 1806. Dit het die geweldadige einde van die 143 jarige beheer van die Nederlandse Oos-Indiese Kompanjie meegebring en terselfdertyd die brug gevorm tot 'n nuwe era, waarin die Britte die uiteindelijke meesters van hierdie uithoek geword het.

Vir die kolonie sou dit 'n merkwaardige verandering beteken, nie alleen ten opsigte van 'n opbloei in die ekonomiese lewe as gevolg van die aanwesigheid van aansienlike besettingsmagte en 'n gereelder skeepsverkeer in die geval van die Engelse nie, maar ook wat betref nuwe idees omtrent beleidsake. Laasgenoemde sou veral voor-die-handliggend wees. In die geval van die Britse Bewind kry ons te doen met 'n vreemde moondheid, wat kon roem op 'n uitgebreide koloniale ondervinding en as vernaamste oorlogvoerende teen Frankryk terselfdertyd 'n prominente rol in inter-nasionale sake van daardie tyd gespeel het. Onder die Bataafse Bestuur sou dit nog meer opvallend wees, want dit was 'n rewolusionêre Holland, alias die Bataafse Repu-

bliek, wat as bondgenoot van Frankryk in Maart 1802 by die vrede van Amiens die Kaap terug ontvang het. Die Nederlandse Oos-Indiese Kompanjie het reeds in 1798 van die toneel verdwyn. Onder „Die Raad van Asiatische Zaken en Bezittingen" sou die kolonie nie meer beskou word as 'n blote verversingspos van 'n handelsmaatskappy nie, maar inteendeel die aandag geniet, wat in ooreenstemming met 'n verligte gees en grootse aspirasies ten opsigte van 'n nuwe koloniale ryk sou wees.

In hierdie verhandeling is daar dan getrag om na te gaan hoe die Landbou en Veeteelt, as die belangrikste bedryf van die kolonie, sowel as die verskillende faktore, wat daarmee gemeeld gaan, deur hierdie nuwe toestande beïnvloed is.

H O O F S T U K I.

DIE LANDBOU- EN VEETEELT TEEN 1795.

1. Die Kaap, 'n Landboukolonie.

Toe die Kaap in September 1795 oorgegaan het in die hande van die Britse Bevelvoerders, het hierdie kolonie 'n oppervlakte van ongeveer 130,000 vierkante myle beslaan.¹⁾ Die kolonie het uitgestrek tot die Visrivier in die ooste, anderkant die Nuweveld- en Roggeveldrante in die noorde, en aan die Buffelrivier in die Noordweste.²⁾ Kaapstad en sy omgewing het 'n distrik op sigself gevorm. Die res is opgesny in drie buite distrikte of „Colonien“, waarin Stellenbosch, Swellendam en Graaff-Reinet onderskeidelik die setels van die plaaslike beheerliggame naamlik, die Kollegies van Landdros en Heemrade gevorm het. Elkeen van hierdie was weer op sy beurt tot dan toe ondergeskik aan die Goewerneur en Politieke Raad in Kaapstad.

In hierdie groot gebied het slegs ongeveer 20,000 gevestigde blanke koloniste 'n bestaan gevoer, waarvan om en by die 6,000 in Kaapstad en distrik gewoon het,³⁾ terwyl 'n aansienlike getal in die vrugbare valleie van Hottentots-

1) V.C. 104 Een generale Beschryving van de Colonie de Kaap de Goede Hoop, I, p.2.

2) Sien Kaart No. 1 - Die Kaapkolonie aan die end van die agtiende eeu.

3) V.C. 105 Een generale Beschryving ..., II, 1798 - Opgawe, p. 14.

holland, Stellenbosch en Drakenstein gekonsentreer was.

Landbou en veeteelt het die belangrikste bestaansbron gevorm. Kommissaris-Generaal Nederburgh en Frykenius stel in 1792 vas dat „genoegzaam alle inwoonders waren bouwlieden.“⁵⁾ Ook in 1794 beskou Burgerrade hierdie bedryf as „de enigste bronader van bestaan voor dit land.“⁶⁾

Die opgawe van 1798,⁷⁾ wat in die volgende tabel aangehaal word, verskaf 'n indruk van die algemene aard van hierdie bedryf.

Veesoorte en Produkte	Kaap	Stellen- bosch	Swellen- dam	Graaff- Reinet.	Totaal
Perde	8,334	22,661	9,049	7,392	47,436
Beeste	20,957	59,567	52,376	118,306	251,206
Skape en Bokke	61,573	451,695	154,992	780,274	1,448,534
Varke	758	-	-	5	758
Lêers wyn	768½	7,914	220½	187½	9108½
Mudde ko- ring	32,962	77,063	16,720	11,283½	138,028½
Mudde gars	18,819	32,872	10,584	5,193½	67,438½
" rog	529	2,053	-	-	2,582

Uit voorafgaande gegewens blyk dit dus dat skape en bokke, asook beeste en perde die belangrikste veesoorte was, terwyl die verbouing van koring, gars en wyn weer die meeste aandag op die gebied van akkerbou geniet het. Ter aanvulling hier-

5) V.C. 74 Verslag van Comm.-Generaal, p.12.

6) C 105 Resolusies, 17.1.1794, p.p. 148-153. (Aangehaal deur A. Boeseken: Die Nederlandse Kommissaris en die 18de Euse samelewing aan die Kaap, p. 155.)

7) V.C. 105 Een generale Beschryving ..., II, p. 14.

van behoort die produksie van peulvrugte (ertjies en boontjies)⁸⁾ en 'n groot verskeidenheid van groente- en vrugtesoorte genoem te word. Ook is pluimvee soos kalkoene, eende, ganse en hoenders „in toereikende oervloed tot eigen gebruik en gerief⁹⁾ der passeerende scheepen" aangetref.

2. Verspreiding van akkerbou en veeteelt.

Intensiewe akkerbou, op 'n noemenswaardige skaal, is nie verder as drie dagreise vanaf Kaapstad beoefen nie.¹⁰⁾ Waar besproeiing langs riviere moontlik was of waar klimaat- en bodemgesteldheid dit toegelaat het, is daar wel 'n beperkte ver-¹¹⁾bouing van graan, vrugte, wingerd en groente aangetref, maar origens was dit hoofsaaklik veeteelt.

Die rede vir hierdie verspreiding moet in die eerste plek toegeskryf word aan die gunstige klimaatstoestande van die suid-westelike streek, wat 'n teenstelling vorm met die droë binneland. Verder moet daar ook rekening gehou word met die feit dat Kaapstad, as enigste noemenswaardige mark, op die uithoek geleë was. Produkte uit die binneland moes gevolglik hierheen vervoer word en dit moes hoofsaaklik geskied met die

8) Vgl. V.C. 104 Een generale Beschryving ..., I, p.p. 42, 49; C. de Jong: Reisen, I, p.p. 119-120; A Sparrman: Reize, II, p. 589.

9) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Memorie van E. Bergh, p. 54.

10) J. Barrow: Travels into the interior of South Africa, II, p. 284; Vgl. Lichtenstein: Reisen, II, p. 152; en W.S. van Ryneveld: Beskouing over de Veeteelt, Handel en Finantien ... (Zuid Africaansche Tydschrift, VIII, no. 4, Julie - Aug. 1831, p. 293).

11) Vgl. Sparrman: Reize, II, p. 589; V.C. 104 Een generale Beschryving ..., I, p. 91.

12) ossewa oor ver afstande en slegte paaie. Die binnelandse boer sou dus uit die aard van die saak voorkeur gee aan 'n bedryf, wat 'n dergelike transport tot 'n minimum beperk. Veeteelt was ook in staat om die boer weer onafhanklik te maak van die beperkte en onbestendige mark, wat die ekonomiese lewe 13) aan die Kaap dwarsdeur die 18de eeu beheers het. Daarbenewens blyk hierdie bedryf ook juis die geskikste te wees vir die binnelandse toestande. Nie alleen is die natuurgewasse daarvoor ideaal nie, maar die feit dat 'n boer met sy kuddes van een plek na 'n ander kon trek, sou hom in staat stel om droogtes, veediefstalle en ander ongunstige omstandighede die hoof te 14) bied.

Die produksie van wyn en graan is ook deur die natuur tot bepaalde gebiede beperk. Wynbou het hoofsaaklik voorgekom in die beskutte valleie naby die berge, terwyl graanboerdery verder 15) weg na die vlaktes en veral in die Swartland beoefen is.

So skerp was dié verdeling dat die terme wyn-, graan-, en veeboere vry algemeen gebesig is en besonder klem is gelê op die ekonomiese en maatskaplike verskille tussen genoemde

12) Vgl. P.J. van der Merwe: Die Trekboer in die Geskiedenis van die Kaapkolonie, p.p. 195-197; Barrow: Travels, II, p. 284.

13) Vgl. C. Beyers: Die Kaapse Patriotte, p.p. 89, 107, 121; Theal, Bel. Hist. Dok., III: Memorie van E. Bergh, p. 82.

14) Vgl. P.J. van der Merwe: Die Trekboer in die Geskiedenis van die Kaapkolonie, p.p. 77-78.

15) Vgl. Barrow: Travels, II, p. 386; V.C. 104 Een generale Beschryving..., I, p.p. 49-50.

16)
drie tipes. Hierdie spesialisasie blyk besonder ver gevord-
derd te wees in die gevalle, waar boere genoodsaak was om
graan, trek- en slagvee of vrugte ens. te moes koop om in
hulle eie behoeftes te kan voorsien.¹⁷⁾ Dit is egter bekend
dat boere hulle bes probeer het om, waar omstandighede dit
enigsins toegelaat het, sover as moontlik selfvoorsienend te
wees. So het die wen van broodkoring deur wyn- en veeboere
of die aanhou van slag- en trekvee deur graan- en wynboere¹⁸⁾
dikwels voorgekom.

In sommige gevalle het gemengde boerdery 'n uitgebreide
vorm aangeneem. Daar is byvoorbeeld op 'n noemenswaardige
skaal met vee en graan geboer in die Groenkloofgebied¹⁹⁾ en
die omgewing van Saldanhabaai.²⁰⁾ Ook het persone soos P.A.
Myburgh aan die Eersterivier,²¹⁾ plase in verskillende streke
besit, terwyl ander in Heksrivier en Swartberg groot buiteveld²²⁾
gehad het, met die gevolg dat hulle in staat was om akkerbou
sowel as veeteelt te beoefen.

16) Barrow: Travels, II, p. 386.

17) Vgl. B.O. 21 Letters from Stellenbosch: Landdros en Heemrade-
Craig, 6.2.1797, p.p. 505 - 506.

18) Vgl. P.J. Wiljoen: Barrow en die Kaapse Koloniste, p.p. 66-67.

19) Vgl. Lichtenstein: Reisen, I, p. 40.

20) Vgl. Lichtenstein: Reisen, I, p.p. 74-75; Theal, Bel. Hist.
Dok., III: Dagverhaal van reis van gekommiteerdes van
Komm. van V. en L., Sept. - Nov 1805, p. 415.

21) Vgl. B.O. 40 Letters from various Individuals: P.A. Myburgh-
Yonge, 15.8.1800, no. 84.

22) Vgl. J. 92 Opgaafrulle, Graaff-Reinet, Opgawe van Samuel de
Beer, Kweekvallei, Swartberg; V.C. 104 Een generale Be-
schrywing..., I, p. 58. Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dag-
verhaal van reis van gekommiteerdes van Komm. van V. En
L., Sept-Nov. 1805, p. 335.

3. Die verskillende bedrywe.

(a) Wynbou.

In die wynboubedryf het boere hulle toegelê op die maak van verskeie soorte droë en soet wyne, brandewyn, rosyne en asyn. Van hierdie produkte was wyn egter by verre die belangrikste. Name soos Constantia, Madeira, Steen, Bourgondiese, Muscadelle, Vin de Grave, Pontac, e.a., het die aandag van besoekers getrek.²³⁾ Hoewel verskeie Europese benamings nagevolg is, was die gehalte oor die algemeen veel swakker.²⁴⁾ Die wit- en rooi- Constantia wyn, afkomstig van die vroeëre landgoed van Simon van der Stel, was egter 'n uitsondering en volgens De Jong „geheel Europa door bekend.“²⁵⁾

Die verskeie druifsoorte hier aangetref, is sedert die eerste aanplanting in 1655 deur Van Riebeeck van tyd tot tyd aangevul en Muscadel, Hanepoot, Frontignas, Russelaar, Pottelbakker, Avignon, Sjampanje, Bugnon e.a., was van die bekendstes.²⁶⁾

In rye geplant, omtrent $3\frac{1}{2}$ voet van mekaar,²⁷⁾ en plat gesnoei, is die wingerde sorgvuldig bemes, geskoffel en bewerk²⁸⁾

23) Vgl. B.O. 85 Sketches of the Political and Commercial History of the Cape of Good Hope, p.p. 62-65; R.B. Fisher: The Importance of the Cape of Good Hope, p. 69; Percival: An account of the Cape of Good Hope, p. 177.

24) Vgl. Sparrman: Reise, I, p. 155; Barrow: Travels, I, p.p. 65-66.

25) De Jong: Reisen, I, p. 79.

26) J.J. van Rensburg: Geskiedenis van die Wynkultuur gedurende die eerste Eeu, p.p. 11, 121, 122.

27) J.J. van Rensburg: Geskiedenis van die Wynkultuur gedurende die eerste Eeu, p. 42.

28) Thunberg: Travels, I, p.p. 130, 252.

volgens die metodes soos deur van Riebeeck, die van der Stels
 29)
 e.a., voorgeskryf is, asook uit eie ervaring onder heersende
 30)
 omstandighede geleer is.

Die bewerking het veel sorg vereis en 'n wingerdboer moes
 dus ruimskoots gebruik maak van handarbeid in die vorm van
 slawe. Ook moes daar voorsiening gemaak word vir installasies
 vir die parsproses, stookketels, vaatwerk, allerhande imple-
 mente soos grawe, ploeg ens., sowel as waens en trekosse vir
 transport.

Die produksiemetodes in die vervaardiging van wyn het eg-
 ter tekort gekied en daardeur is die gehalte benadeel. Oud-
 fiskaal W.S. van Ryneveld beklemtoon in 1805 dat die druif wel
 goed was, derhalwe is „het enkel de behandeling welke de wyn
 31)
 schlecht maakt.“

(b) Die graanbedryf.

In die graanbedryf het die verbouing van koring, rog, gars
 en hawer die aandag geniet. Laasgenoemde is nie veel gesaai
 nie, weens die feit dat dit maklik uitlaan en daardeur die
 ander graan vervuil. Dit is dan ook gevolglik meestal groen
 32)
 afgesny vir hooi.

29) Vgl. J.J. van Rensburg: Geskiedenis van die Wynkultuur ge-
 durende die eerste Eeu, p. 58.

30) Vgl. Lichtenstein: Reisen, I, p. 90.

31) W.S. van Ryneveld: Beskouwing.. (Z.A. Tydschr., VIII, No.1,
 Jan-Feb. 1831, p.44); Vgl. Barrow: Travels, I, p.p. 65,67.

32) A.J. du Plessis: Geskiedenis van die Graankultuur gedurende
 die eerste Eeu, p. 97; Vgl. Mentzel, II, p. 251; Stavori-
 nus: Travels, III, p. 445.

Heel anders was dit egter gesteld met gars, wat as populêre perdevoer gebruik is en in belangrikheid net deur koring oortref is.³³⁾ Ook rog is slegs in klein hoeveelhede geproduseer, „for pleasure or by some farmer who chooses to use the straw for thatching.”³⁴⁾

As basiese voedsel en by „uitstek die produk van die handel”³⁵⁾ het koring die voorrang geniet. Koringsoorte uit verskeie dele van die wêreld is hier beproef en gekweek.³⁶⁾ Die gehalte was gereken as „van het beste koorn van de waereld”,³⁷⁾ maar die opbrengs was nie juis as baie hoog beskou nie. Met uitsondering van enkele vrugbare strokies in die binneland, waar met behulp van bespreëling 40 en 50 voud gewen is, moes boere in die Swartland, Vier-en-twintigrivieree.e.a., wat aangemerkt staan „als de Graanmagazynen der Colonie” in sommige jare met twintig-voud en in ander nouliks met saadkoring tevrede was.³⁸⁾

Onbestendige reënval, ryp, wind, voëls, diere weens gebrek aan omheining, luise, asook siektes soos roes, brand, heuningdou en onkruid soos wildehawer, drabok, spurie e.a., is aangegee

33) Stavorinus: Travels, III, p. 445. Sien ook tabel van 1798 opgawe in hierdie verhandeling, p. 2.

34) Stavorinus: Travels, III, p. 445; Vgl. Mentzel, II, p. 251.

35) G. Beyers: Die Kaapse Patriotte, 1779-1791, p. 110.

36) A.J. du Plessis: Geskiedenis van die Graankultuur gedurende die eerste Eeu, p.p. 135-139; Vgl. Mentzel, II, p. 250.

37) Allamand, Klockner, en Henri Hop: Nieuwste en beknopte beschryving van de Kaap, p. 130; Vgl. Du Plessis: Geskiedenis van die Graankultuur, p. 134; Barrow: Travels, II, p. 136.

38) V.C. 104 Een generale Beschryving, I, p. 50; Vgl. Mentzel, II, p.p. 276, 277; De Jong: Reisen, II, p. 68.

as faktore wat die graan opbrengs gestrem het.³⁹⁾ In hierdie verband moet die uitputting van grond ook nie buite rekening gelaat word nie. As enigste bemestingstof was mis nie in genoegsame hoeveelhede aanwesig nie en die grootskaalse aanwending daarvan sou dus op 'n te durabelike onderneming uitgeloop het.⁴⁰⁾ Die algemene middel teen 'n dergelike uitputting was om die lande al om die derde jaar te laat braak lê.⁴¹⁾

Die jaarlikse werkprogram van die graanboer is min of meer as volg gestel: Junie en Julie ploegtyd; Augustus tot Oktober braak; November en Desember oes; Januarie tot Maart vervoer van graan na die mark; en in April en Mei rustyd vir osse, wanneer hulle dan na die buurte van Saldanhabaai of oor die berge gestuur word vir weiding.⁴²⁾

Volgens De Jong is daar 'n mud koring van 180 tot 200 lb. op 250 vt. by 1200 vt. gesaai; in die geval van rog meer en gars minder.⁴³⁾ Die ploeg, wat algemeen in gebruik was, was hoofsaaklik uit hout vervaardig. Dit het net een ysterskaar gehad en was besonder lomp en swaar van konstruksie, met die gevolg dat 'n span van 10 tot 14 osse en drie persone nodig

39) Vgl. A.J. Du Plessis: Geskiedenis van die Graankultuur gedurende die eerste Eeu, p.p. 99-105; Mentzel, II, p.p. 254, 268.

40) Theal, Records of the Cape Colony, III: Duckitt-Huskisson, 6.1.1803, p.p. 388-389.

41) Mentzel, II, p. 257.

42) W.S. van Ryneveld: Beskouwing.. (ZA. Tydschr., VIII, No.4, Julie-Aug. 1831, p. 293)

43) De Jong: Reisen, II, p. 67.

was om met hierdie implement te werk.⁴⁴⁾ Die graan is met die hand (sekels en sence) afgeoes en op vloere uitgetrap deur perde of osse.⁴⁵⁾ Hiervandaan is dit dan in vragte van 10 mudde elk per os Kaapwaarts vervoer.

Om 'n noemenswaardige produksie te verseker moes die graanboer gevolglik oor heelwat ploë, waens, gereedskap, asook osse en werksmense (meestal slawe) beskik het. Baie boere was dan ook in besit van 2 - 300 osse,⁴⁶⁾ en op grond van 'n ondersoek in 1796 gedoen, het dit geblyk dat 130 landbouers, 4277 monde gehad het om te voed;⁴⁷⁾ dit alles om onder die beste voorwaardes 700 tot 1000 sakke graan te wen.⁴⁸⁾

(c) Veeteelt.

In die veeteeltbedryf het boere hulle hoofsaaklik toegelê op die teel van perde, skape en beeste.

Die perd was hoofsaaklik as rydier gebruik, en vir hierdie doel het die s.g. Kaapse perd, wat die mees algemene tipe was, besonder geskik geblyk. „A strong and hardy animal, deficient in size, substance and symmetry, but possessed of great power

44) Mentzel, II, p. 256; Vgl. Barrow: Travels, I, p. 84.

45) Barrow: Travels, I, p. 84.

46) A.J. du Plessis: Geskiedenis van die Graankultuur gedurende die eerste Eeu, p. 74.

47) B.C. 5 Letters from the Burgher Senate: Verslag van Fleck en Warnecke, 14.6.1797, p.p. 165-177.

48) Vgl. A.J. Du Plessis: Geskiedenis van die Graankultuur gedurende die eerste eeu, p. 74, P.J. Viljoen: Barrow en die Kaapse Koloniste, p. 77.

49) of endurance." Oorspronklik geteel van die Java-ponies, deur van Riebeeck ingevoer, het hierdie tipe met verloop van tyd tot 'n ras van sy eie ontwikkel.

Gedurende die agtiende eeu is daar egter uit verskeie lande aanteelperde gekry, o.a. uit Suid- en Noord-Amerika, asook Engeland, byna almal van Arabiese en Andalusiese bloed. 50)

Die skape was bekend onder die naam van Kaapse, en is gekenmerk deur 'n klein liggaamsbou, stekerige haar, lang bene, maar hoofsaaklike 'n vetstert, wat in die Sneeu-berg selfs tot 15 - 16 lb. ontwikkel het. 51) 'n Geharde inheemse tipe, wat mettertyd 'n bietjie vreemde bloed bygekry het deur die invoer van die s.g. Hollandse skape in 1657 deur Rykloff van Goens en 'n paar Persiese wolskape deur W.A. van der Stel. 52)

In 1789 is 'n klompie Spaanse wolskape deur die Hollandse „Maatschappij tot Nut van 't Algemeen" aan kolonel Gordon, die destydse militêre bevelvoerder aan die Kaap, vir proefnemings gestuur. 53) Onder sy bestuur het dit tot 32 vermeerder, maar na sy dood in 1795 is dit weer aan twee Engelse skeepskapteins

49) M.H. de Kock: Selected Subjects in the Economic History of South Africa, p. 56; Vgl. Mentzel, II, p. 246; Lichtenstein: Reisen, I, p. 605.

50) M.H. De Kock: Selected subjects in the Economic History of S.A., p. 56; Vgl. Lichtenstein: Reisen, I, p.p. 43-44.

51) V.C. 104 Een generale Beschryving, I, p. 93; Barrow: Travels, I, p.p. 116-117.

52) H.B. Thom: Skaapteelt in Suid-Afrika tydens die eerste Eeu, p.p. 125, 133.

53) McKee: South African Sheep and Wool, p. 8.

verkoop, wat dit na Nu-Suidwallis geneem het. Die gebroeders Van Reenen (Jan Gysbert en Sebastiaan), wat saam geboer het, het egter in 1792 „drie van die ramme bemagtig en kruisteelt met uitgesogte ooie begin. Toe die vennootskap in 1795 ontbind, het elk twee opregte ramme en 150 baster Spaanse ooie ontvang.”⁵⁴⁾ Die sukses hiervan was van groot belang, aangesien dit 'n nuwe periode in die Geskiedenis van die skaapteelt in Suid-Afrika sou inlul.

Net soos die skaap was ook die bees 'n geharde inheemse tipe. Dit het hom van die Europese bees onderskei deur 'n klein postuur, swierige horings, skof, wilde geaardheid, asook 'n swak melkproduksie.⁵⁵⁾ Friese of s.g. „Vaderlandsche” beeste is in die loop van die agttiende eeu ingevoer met die doel om deur middel van kruising 'n verbetering, veral van die melkgehalte, te verkry.⁵⁶⁾ 'n Dergelike kruisteelt het dan ook stadig veld gewen en teen hierdie tyd (1795) was daar selfs boere in die binneland, wat Friesbeeste in hulle besit gehad het. Oor die algemeen was dit egter nog altyd as 'n nuwigheid beskou.⁵⁷⁾

Die kuddes van die veeboer het in hoofsaak uit beeste en skape bestaan. In 'n uitgesproke veeteeltdistrik soos Graaff-Reinet is daar, volgens die 1798-opgawe, vir elke gesin ge-

54) H.B. Thom: Die Geskiedenis van die Skaapboerdery in Suid-Afrika, p.p. 267-271.

55) Vgl. Mentzel, II, p.p. 329, 336.

56) Thunberg: Travels, I, p. 250.

57) Vgl. W.S. van Ryneveld: Aanmerkings over de Verbetering van het Vee C.V.R.V., no. 23, p.p. 108-110).

58) middeld 170 beeste en 1,115 skepe bereken, Die verhouding het egter gewissel in ooreenstemming met plaaslike omstandighede. In suur bergveld soos byvoorbeeld Outeniqualand het weinig skape voorgekom en in bossieveld-streke soos die Roggevelde weer veel minder beeste.⁵⁹⁾

Die veeboer het veel te kampe gehad met siektes, droogtes, asook veediefstalle met die gevolg dat sy bedryf veel minder gunstig was. Die trek van een plek na 'n ander was geen ongewone verskynsel nie. In die hoërliggende streke nl. die Koue Bokkeveld en Onder- en Middel-Roggevelde het die strenge winters die boere genoodsaak om op gesette tye na legplase in die laerliggende Karoo te trek.⁶⁰⁾ Sparrman beweer dat hierdie verskynsel hom ook voorgedoen het in die Sneeu-berg, waar dit in die winter so ongemeen koud word, „dat by de Christenbe-wooners derzelven noodzaakt, naar de vlakke landstreeken van Kamdebo te wyken, en aldaar hun verblyf te houden.”⁶¹⁾

Behalwe sy vee, is die besit van 'n wa, gewere en ammunisie by die veeboer as onontbeerlik beskou.⁶²⁾ Slawe is soms aangehou, maar die meeste werk is verrig deur Hottentotveewagters, tot so 'n mate dat die indruk selfs geskep is, dat

58) P.J. Viljoen: Barrow en die Kaapse Koloniste, p. 89.

59) Vgl. B.R. 8 Resolusien, 1.8.1804, p. 2346; Theal, Bel. Hist. Dok. III; Reisverhaal van gekomm. van Komm. van V. en L., Sept-Nov. 1805, p. 358.

60) P.J. van der Merwe: Die trekboer in die Geskiedenis van die Kaapkolonie, p. 77.

61) Sparrman: Reize, II, p. 563.

62) Vgl. Gie: Geskiedenis vir Suid-Afrika, II, p. 19.

die boer of sy huisgesin nie veel sou geweet het „van het
zogenaamde herderlyk leven.”⁶³⁾

Veel moeite met die bemerking van sy vee het die boer
nie gehad nie. „Deeze worden op zyn hoeve zelve afgehaald;
want de knechten der Kaapsche vleeschhousers trekken wyd en
syd in't rond en dryven kudden van eenige honderd, ja dik-
wyls van eenige duizende naar de Kaap.”⁶⁴⁾ Produkte soos
velle, horings, seep en botter word af en toe Kaapwaarts
met ossewaens, gebring - 'n moeitevol/^{le}tog, wat veel tyd in
beslag geneem het.⁶⁵⁾

4. Boerdery, 'n individualistiese onderneming.

Hoewel „die Kaapse regering in 1791 nog meer as twin-
tig buiteposte aangehou het”⁶⁶⁾ en daar gekla is dat Goewer-
neurs en Landdroste „stoeteryen hielden, vee teelden, graanen
verbouwden” ens.,⁶⁷⁾ staan dit egter vas, dat sedert die end
van die sewentiende eeu boerdery aan die Kaap in die hande
van vrye koloniste gestel was. Die Kompanj^e het dan ook na
hierdie koloniste opgesien „for the supply of meat, wine and
grain, for the ships and the garrison.”⁶⁸⁾

63) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Reisverhaal van Gekommitteerdes
van Komm. van V. en L., Sept-Nov. 1805, p. 426.

64) Sparrman: Reize, I, p. 281.

65) P.J. van der Merwe: Die Trekboer in die Geskiedenis van die
Kaapkolonie, p.p. 195-198.

66) Gie: Geskiedenis van Suid-Afrika, I, p. 244.

67) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Memorie van E. Bergh, p. 106.

68) C.G. Botha: Early Cape Land Tenure (South African Law
Journal, no. 10, p. 2)

(a) Grondbesit.

Daar was vier stelsels, waarvolgens grond geokupeer kon word n.l. eiendoms-, lenings-, vyftienjarige erfpag-, en leningseiendomplase.

Die eiendomsplaas het volle besitreg verseker en het hoofsaaklik in die gevestigde wyn-, en graanboustreke voorgekom. Dit is reeds ingestel met die eerste gronduitgifte aan die vryburgers in 1657. Die gewone grootte daarvan was ongeveer 70 morge, hoewel sommige boere veel meer en ander minder besit het.⁶⁹⁾

In 1732 is daartoe oorgegaan om stukke regeringsgrond, grensend aan eiendomsplase te verhuur vir vyftien agtereenvolgende jare, vandaar die vyftienjarige erfpag. Na die verstryking van hierdie termyn, kon die grond weer gehuur word of terugval aan die Kompanjie met dien verstande dat die huurder vergoeding sou ontvang vir alle geboue, plantasies en ander verbeterings aangebring.⁷⁰⁾

Leningsplase het wel in die graanstreek voorgekom,⁷¹⁾ maar in hoofsaak is hierdie stelsel van grondbesit in die veeteeltgebiede aangetref. As stelsel het dit ontwikkel uit die gebruik om aan veeboere teen die end van die sewentiende eeu en

69) P.J. Viljoen: Barrow en die Kaapse Koloniste, p. 65.

70) P.J. Viljoen: Barrow en die Kaapse Koloniste, p. 64.

71) P.J. Viljoen: Barrow en die Kaapse Koloniste, p. 76.

die begin van die agtiende eeu wellisensies uit te reik.⁷²⁾
 Dit kan dus beskou word as 'n uitvloeiing van 'n groeiende
 veeteeltbedryf. Gewoonlik is die grootte van so 'n plaas
 bereken op min of meer 3000 morge en kon dit nie onderver-
 deel word nie.⁷³⁾

In teenstelling met die eiendomsplaas het die lenings-
 plaas nie aan die boer behoort nie, maar het hy dit van die
 Kompanjie teen 24 riksdalers per jaar gehuur (rekognisie) of
 in sekere gevalle, waar minderwaardige grond en skaarste aan
 water voorgekom het, 12 riksdalers.⁷⁴⁾ Hy het egter die reg
 gehad om die opstal te verkoop, wat gewoonlik bereken is teen
 die volle waarde van die plaas.⁷⁵⁾

Die uitgee van 'n leningsplaas het gewoonlik op die vol-
 gende manier geskied: 'n Boer doen aansoek by die Landdros
 en Heemrade van die betrokke distrik of by die Fiskaal in die
 geval van die Kaapse distrik, wat na ondersoek en goedkeuring
 dit aanbeveel by die Goewerneur. Vervolgens kry hy die plaas
 op ordonnansie vir een jaar op voorwaarde van jaarlikse her-
 nuwing van huur.⁷⁶⁾

In 1743 het baron Van Imhoff die lenings-eiendomstelsel

72) Vgl. P.J. van der Merwe: Die Trekboer in die Geskiedenis
 van die Kaapkolonie, p.p. 67-77.

73) P.J. van der Merwe: Die Trekboer in die Geskiedenis van die
 Kaapkolonie, p.p. 98, 126, 127.

74) V.C. 105 Een generale Beschryving, II, p. 115.

75) P.J. van der Merwe: Die Trekboer in die Geskiedenis van die
 Kaapkolonie, p.p. 131-132.

76) P.J. van der Merwe: Die Trekboer in die Geskiedenis van die
 Kaapkolonie, p.p. 81-82.

in die lewe geroep, aangesien hy dit beskou het as 'n middel om die snelle uitbreiding na die binneland teen te gaan.

Hiervolgens sou 'n boer 60 morge rondom sy opstal op die leningsplaas kon koop en dit dus in volle eiendom kry. Genoemde stelsel het egter min byval geniet.⁷⁷⁾

Tydens die Britse besetting was daar 1,838 leningsplase, waarvan op 15 halwe rekognisie betaal is. Verder was daar 107 leningseiendomplase, asook 35, wat onder die vyftienjarige erfpag geval het.⁷⁸⁾

(b) Landboukrediet.

Tot Maart 1793 was die boer vir leningstransaksies alleenlik afhanklik van private geldskieters en die Weeskamer. Dit het goed gegaan solank daar voorspoed en volop geld in omloop was, maar die groot ekonomiese depressie, wat teen 1791 ingetree het, het bewys gelewer dat hierdie stelsel onder dergelike omstandighede ontoereikend was. Al die munt het uit die kolonie gestroom, kapitaal vir ondernemings het ontbreek en pryse van produkte het geweldig gedaal met die gevolg „that colonists were unable to pay debts less than $\frac{1}{10}$ th of the nominal value of fixed property in their possession.”⁷⁹⁾

Ten einde hierdie toestand die hoof te bied, het Kommissaris - Generaal Nederburgh en Frykenius 'n leningsbank nl.

77) V.C. 105 Een generale Beschryving, II, p. 117; P.J. Viljoen: Barrow en die Kaapse Koloniste, p. 64.

78) V.C. 105 Een Generale Beschryving, II, p.p. 115-117.

79) E.H.D. Arndt: Banking and Currency Development in S.A., p. 165.

die Lombardbank ingestel en 'n bedrag van 680,000 rixsdalers in papiergeld is geskep om as kapitaal te dien. Geld ten bedrae van 100 rixsdalers en meer is uitgeleen teen 5 persent rente en wel op verbande, wat binne Kaapstad nie hoër as die helfte, en buite „het Vlek" nie hoër as twee-derdes, van hulle geskatte waarde gegaan het nie.⁸⁰⁾ Laasgenoemde reëling het dus die boere bevoordeel.

Die algemene gevolge hiervan was, dat daar nie alleenlik 'n belangrike leningsinstelling met 'n noemenswaardige kapitaal tot hulle beskikking gestel was nie, maar geldskietters was ook verplig om hulle rentekoers van 6 tot 5 persent te verminder.⁸¹⁾

Uit die aard van die saak is dit egter begryplik dat die wyn- en graanboere meer afhanklik sou wees van kredietsmoontlikhede as die veeboere. In laasgenoemde geval is die besit van geld dan ook nie so hoog waardeur nie en is die hoeveelheid vee eerder as maatstaf vir rykdom geneem.⁸²⁾ Soms het vee ook as betaalmiddel gedien. So byvoorbeeld het Jacob Venter in 1803 sy opstal van die plaas Gordonsfontein in Graaff-Reinet vir 400 skape verkoop.⁸³⁾

80) E.H.D. Arndt: Banking and Currency Development in S.A., p. 166.

81) E.H.D. Arndt: Banking and Currency Development in S.A., p. 168.

82) P.J. van der Merwe: Die Trekboer in die Geskiedenis van die Kaapkolonie, p.p. 205-206.

83) G.R. 13/3 Letters from private Individuals, 1.5.1803.

(c) Voorsiening van benodighede.

Volgens regulasie was die koloniste verplig om benodighede uit die buiteland teen vasgestelde pryse uit die Kompanjiesmagasyn te koop. Die Kompanjie het ook „nu en dan, ten gerieve der ingezetenen, publieke vendutien listen houden, 84) zoo van Lywaten als andere Europische en Indische Articulen." Dit was egter „slegs 'n klein deeltjie van die omset wat in 85) Tafelbaai plaesgevind het," want in werklikheid is partikuliere handel met vreemdelinge, sowel as met Kompanjieskepe 86) oogluikend toegelaat.

Die afhanklikheid van vreemde toevoer het steeds toeneem namate Hollandse skepe al minder die Kaap aangedoen het. 87) Artikels het gevolglik skaars en duur geword, daar vreemdelinge voorkeur gegee het aan die ontvangs van kontante betalings en munt al hoe meer uit die kolonie gevloei het. 88) Die pryse van boerderygereedskap sou dan ook tussen die jare 1744 89) en 1792 in sommige gevalle met meer as 50 persent gestyg het.

Ten einde hierdie artikels in die hande te kry moes boere self na Kaapstad kom. Lichtenstein maak egter melding van kleinhandelaars, wat in Stellenbosch, Roodezand, Zwellendam

84) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Memorie van E. Bergh, p. 82.

85) Gie: Geskiedenis van Suid-Afrika, I, p. 244.

86) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Memorie van E. Bergh, p. 79; Vgl. C. Beyers: Die Kaapse Patriotte, p. 107.

87) A. Boeseken: Die Nederlandse Kommissarisse en die 18de eeuse samelewing aan die Kaap, p. 183.

88) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Memorie van E. Bergh, p. 79.

89) C.G. Botha: Prices in the 18th Century (Report of the S.A. Association for the Advancement of Science, p. 553)

en Graaff-Reinet stukkies grond tussen leningsplase geokkupeer het.⁹⁰⁾ Daar kan dus aangeneem word dat dergelike persone (smouse) reeds wel 'n aandeel gehad het in die verspreiding van handelsartikels in die binneland.⁹¹⁾

(d) Bemarkingstoestande.

In die bemarkingstelsel moes die boer die volle verantwoordelikheid van vervoer op hom dra. Die heer W.S. van Ryneveld het dit as „de hoofdzaak, de groot moeite en kosten”⁹²⁾ beskou. Die feit dat alles per as vervoer moes word oor weë, waar ver afstande, omweë van 30 tot 50 ure, sowel as slegte en gevaarlike paaie, driewe en bergpasse gegeld het, het die taak van die boer veel swaarder gemaak.⁹³⁾ Selfs die boere binne sig van Tafelberg moes rekening hou met 'n swaar sandpad oor die Kaapse vlakke.⁹⁴⁾

In die geval waar riviere andersinids onpasseerbaar vir die grootste deel van die jaar was, is ponte aangebring, waarvan die mees bekende by Ceciliasdrif oor die Bergrivier, asook by Swellendam oor die Breërivier was.

90) Lichtenstein: Reisen, I, p. 301.

91) Vgl. P.J. van der Merwe: Die Trekboer in die Geskiedenis van die Kaapkolonie, p. 202.

92) W.S. van Ryneveld: Beskouwing.. (Z.A. Tydschr., VIII, no. 4, Julie-Aug. 1831, p. 298).

93) Vgl. De Jong: Reisen, II, p. 58; Percival: An account of the Cape of Good Hope, p. 220; Theal, Bel. Hist. Dok., III: Reisverhaal van gekommiteerdes van Kommissie van V. en L., p. 348.

94) Lichtenstein: Reisen, I, p. 31; Vgl. De Jong: Reisen, II, p. 58.

'n Stelsel wat ook as onontbeerlik uit hierdie toestand ontwikkel het, is dié van uitspanplase, „waar zy gras en water tot voedzel van hunne trek ossen, en om menschen en vee te drenken, gemaklyk vinden kunnen.”⁹⁵⁾ Op die pad tussen Kaapstad en Graaff-Reinet oor die Roodezandskloof⁹⁶⁾ was daar 52 van diesulkes.

Onder dergelyke moeilike transporttoestande was die veeboer dus gelukkig, dat sy belangrikste produkte nl. slag- en trekvee aangeja kon word en wel deur slagters-knegte self. Vleis is dan bemark deur slagters, wat ook verbind was om aan die Kompanjie die nodige te lewer teen vasgestelde prys. Vir hierdie doel het hulle⁹⁷⁾ oor 'n groot aantal leningsplase, 42 in getal, in die Groene Kloof beskik.

Nadat die boer sy produkte oor die stadsgrense gebring het en 'n tiende op graan en 3 riksdalers vatgeld op wyn en brandewyn betaal het,⁹⁸⁾ is dit in Kaapstad van die hand gesit.

95) B.R. 2 Resolusien, 13.6.1803, p. 754.

96) Stellenbosch 1/27 Notule van Landdros en Heemrade, p.p. 35-36.

97) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Memorie van E. Bergh, p. 82.

98) Sien Belastinge in hierdie hoofstuk, p. 24.

Die Kompanjie het hier sy benodighede teen vasgestelde pryse ingekoop, terwyl die res deur plaaslike burgers en verbygaande skepe opgeneem is.⁹⁹⁾

Die afset van wyn en koring as die belangrikste landbouprodukte het heelwat probleme ingehou.

Wyn vir plaaslike verbruik is ingekoop deur wynpagters, wat die reg om hierdie artikel op die klein maat te verkoop jaarliks van die Kompanjie gehuur het.¹⁰⁰⁾ Die Kompanjie self het jaarliks vir eie gebruik „slegs 400 lêers aan die Kaap en 360 vir uitvoer na Indië en Nederland benodig.“¹⁰¹⁾ Hierdie afsetgebiede was egter hopeloos onvoldoende en volgens berekening het daar elke jaar 3,494 lêers oorgeskiët.¹⁰²⁾ In hierdie geval is die wynboere op die genade van verbygaande skepe gelaat, „dog die afset langs hierdie weg is altyd wisselvallig.“¹⁰³⁾ Bowendien is 'n rekognisie van 5 rikadalers geëis op elke lêer wyn, wat aan vreemde nasies gelewer word.¹⁰⁴⁾ As gevolg van ontevredenheid is hierdie belasting in 1792 vir 'n tydperk van vier jaar opgehef.¹⁰⁵⁾ Ook is aan koloniste die

-
- 99) C. Beyers: Die Kaapse Patriotte, p. 108.
 100) Vgl. J.J. van Rensburg: Geskiedenis van die Wynkultuur gedurende die eerste Eeu, p. 37.
 101) A. Boeseken: Die Nederlandse Kommissarisse en die 18de eeuse samelewing aan die Kaap, p. 171.
 102) C. Beyers: Die Kaapse Patriotte, p. 109.
 103) C. Beyers: Die Kaapse Patriotte, p. 109.
 104) C. Beyers: Die Kaapse Patriotte, p. 109.
 105) A. Boeseken: Die Nederlandse Kommissarisse en die 18de eeuse samelewing aan die Kaap, p. 170.

vryheid gegee om „zelve scheepen te mogen uitrusten, om daarmede te varen na Batavia en eenige andere Etablissements in Indien, mitsgaders met Compagnies retourbodems goederen op 106) vragt" na Holland te stuur. Weens die onpraktiese aard van die voorwaardes verbonde aan hierdie konsessies, het dit 107) ook geen verligting gebring nie.

Die jaarlikse koringproduksie kon ook normaalweg slegs gedeeltelik deur die bakkers en die Kompanjie opgeneem word. 108) 'n Belangrike gedeelte is egter deur vreemde nasies verskeep. Die feit dat boere 'n hoër prys gekry het by burgers en vreemdelinge, en hulle dus onwillig was om aan die Kompanjie te lewer, het tot gevolg gehad dat die verkoop van koring of meel aan vreemdes in 1784 verbied is. In 1792 is die kontrole oor die koringhandel verskerp, toe daar 'n doelbewuste beleid gevolg is om alle koring in te koop teen 'n vasgestelde prys en op te stoor in magasynes. Op hierdie wyse sou 'n voorraad opgebou word, waardeur voldoen kon word aan die behoeftes van die Kompanjie, Indië en die ingesetenes vir 'n 109) ronde jaar.

106) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Memorie van E. Bergh, p. 81.

107) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Memorie van E. Bergh, p. 81.

108) A. Boeseken: Die Nederlandse Kommissarisse en die 18de eeuse samelewing aan die Kaap, p. 160.

109) A. Boeseken: Die Nederlandse Kommissarisse en die 18de eeuse samelewing aan die Kaap, p.p. 160, 167, 168.

(e) Belastinge.

Behalwe die rekognisie-gelde wat jaarliks deur besitters van lenings-, leningseïendom- en erfpagplase betaal moes word, was daar verskeie soorte geldelike verpligtings, wat die boer in die vorm van belasting teenoor die staat moes nakom.

In die eerste plek was daar die belastinge, gehef op produkte, wat na die Kaapse mark gebring is nl. 'n tiende op alle koring, rog, gars, ertjies en boontjies, wat van-¹¹⁰⁾ af 1792 ook in „natura“ kon geskied.¹¹¹⁾ Ook was daar nog die 3 riksdalers watgeld, wat op elke lêer wyn en brandewyn betaal moes word.¹¹²⁾

In die geval van verkoopstransaksies is daar volgens die maatregel van 1793, vendusiegeelde van $3\frac{1}{2}$ persent geëis op die publieke verkoop van los goedere en $1\frac{1}{4}$ persent op vaste eiendom. 'n Oordragsbelasting van 4 persent op vaste goedere en $2\frac{1}{2}$ persent op opstalle van leningsplase was ook in hierdie tyd verpligtend.¹¹³⁾

Vir die instandhouding van die plaaslike Bestuur van elke distrik is daar distriksbelastinge gehef. In Kaapstad

-
- 110) M.H. de Kock: Selected Subjects in the Economic History of S.A., p. 81.
 111) A. Boeseken: Die Nederlandse Kommissarisse in die 18de eeuse samelwing aan die Kaap, p. 199.
 112) M.H. de Kock: Selected Subjects in the Economic History of S.A., p. 82
 113) M.H. de Kock: Selected Subjects in the Economic History of S.A., p.p. 80, 81, 83.

is dit Leeuw- en Tygergeld en in Stellenbosch en Swellendam was dit bekend as „Hoofgeld.“ In laasgenoemde twee distrikte is dit onderskeidelik vasgestel op 32 st. en 36 st. p.a., en was alleenlik van toepassing op persone wat nie vee besit¹¹⁴⁾ nie. Veebesitters is egter weer getref deur die feit dat hulle in die drie buite-distrikte 16 st. vir elke 100 skape¹¹⁵⁾ en 1 st. vir elke bees moes betaal.

Dan was daar nog die tolgelde, wat betaal moes word vir¹¹⁶⁾ die gebruik van 'n bergpas of van 'n pont oor 'n rivier. In sommige gevalle het dit ontwikkel tot 'n stelsel van „jaarlykse accoorden“, wat neerkom op die betaling van 'n jaarlikse bedrag deur die grondeienaars en huurders, oorkant die rivier of berg. Hierdie geld is ingesamel deur die¹¹⁷⁾ Landdros en Heemrade of deur die gemagtigde „Houer.“

In die geval van die pont by Ceciliasdrif, naby die Paarl, het die eienaar daarvan mense tot by Riviersonderend onder hierdie verpligting gehad. Thunberg skryf dat Piet Joubert, die destydse ponthouer, 8 guldens per jaar van elke¹¹⁸⁾ boer ontvang het. By Hottentotshollandkloof is hierdie

114) M.H. de Kock: Selected Subjects in the Economic History of S.A., p.p. 83, 84.

115) M.H. de Kock: Selected Subjects in the Economic History of S.A., p. 80.

116) Vgl. W 1/1 Notule van Landdros en Heemrade, 1804-1805, p. 136.

117) Vgl. Stellenbosch 1/23 Notule van Landdros en Heemrade, 1798-1800, p. 222.

118) Thunberg Travels, II, p. 15.

119)
 toegeld gereguleer volgens die vrugbaarheid van die plase.

Afgesien hiervan, moes boere in hulle afsonderlike wyke persoonlike bydraes lewer aan die baaspadmakers in die vorm van slawe en trekdiere, ten einde die paasie in 'n rybare 120) toestand te hou.

(f) Peil van ontwikkeling.

In hierdie tyd was die Suid-Afrikaanse boer bekend vir sy gehegtheid aan die ou tradisies en vooroordeel teenoor die invoer van nuwigheide. In sy boerderymetodes is dit 121) duidelik weerspieël. Dit is egter begryplik, as rekening gehou word met die feit dat die veeboer dwarsdeur die agtiende eeu sy bedryf moes voortsit onder pionierstoestande, terwyl die aktiwiteite van die wyn- en graanboer voortdurend gedemp was deur 'n afsetprobleem.

In hoeverre die Kompanjie vir hierdie toestand verantwoordelik was, blyk duidelik uit die feit dat die Kaap ekonomies sowel as staatkundig vasgekoppel was aan 'n handelsmaatskappy, in wie se oë hierdie kolonie nie veel meer as 'n verversingspos vir sy handelsvlote was nie. Namate hierdie onderneming agteruitgegaan het op pad na bankrotskap, het die toestande aan die Kaap gevolglik ook versleg.

119) B.O. 22 Letters from Stellenbosch: Landdros en Heemrade-Macartney, 7.1.1798, p.1.

120) Vgl. Stellenbosch 1/23 Notule van Landdros en Heemrade, 1798-1800, p. 41.

121) W.S. van Ryneveld: Aanmerkings over de Verbetering van Het Vee aan de Kaap de Goede Hoop. (V.R.V. no. 23, p.p. 76-80).

Nie alleen is daar nagelaat om te sorg vir 'n voldoende en steeds groeiende afset nie, maar ook die verbetering van vervoer het agterweë gebly. Die idee dat verligting gebring kon word deur magasyns in die verskillende dele van die land op te rig, waarheen die produkte vervoer kon word, ¹²²⁾ het geen aandag geniet niet. Die kusvaart het ook beperk gebly tot die afhaal van hout in Plettenbergbaai en 'n uiters wisselvallige besoek aan Mossel- en Saldanhabaai.

Die ontwikkeling van ander hawens, behalwe Kaapstad is doelbewus teengewerk, daar dit aanleiding sou gee tot morshandel en, ¹²³⁾ niet alleen den omslag van het politiek bestuur van dit land merkelyk grooter en moeyelyker zoude maken, maar ook de sorg voor desselfs behoud en verdedigen vermeerderen. Hierin is hulle nog verder bygestaan deur ongunstige, geografiese faktore, wat seevaart bemoeilik het.

Die Kompanjie het ook geen proefplase gehad om boere voor te gaan in die nuutste metodes van bewerking nie of middels te ontwikkel teen siektes nie.

Daarenteen dien vermeld te word, dat die produksie niks noemenswaardigs vir die handel opgelewer het nie. Pogings, wat aangewend is tot die aankweek van tee, sy, katoen, olywe

122) Stavorinus: Reize, II, p. 67.

123) V.O. 74 Verslag van Comm-Genl. over Cabo de Goede Hoop, Deel 1, 2 en 3, p. 65.

124) ens., sowel as die voortteling van wolskape, het totnogtoe geblyk óf 'n mislukking te wees óf nie die nodige aanmoediging te gekry het nie.

As verder rekening gehou word met die feit, dat daar as gevolg van die Industriële Rewolusie eers in die tweede helfte van die agtiende eeu weer wetenskaplike metodes en verbeterde implemente in Europa ingevoer is, is dit begryplik dat weinig hiervan tot hierdie Afrikaanse uithoek kon deurgedring het.

Daar was egter individuele boere, wat onder die bestaande toestande noemenswaardige bedrywe opgebou het. Abraham de Klerk aan die oorsprong van die Gamka het byvoorbeeld 8,000 skape aangehou.¹²⁵⁾ En Jacob Laubscher van Lang Rietvallei met sy feitlik self-voorsienende huishouding, het jaarliks 61 mudde koring gesaai, 80 perde, 690 beeste, 2,470 skape, 230 bokke en allerhande pluimvee aangehou, sowel as 105 monde gespysig.¹²⁶⁾

Ook was daar 'n progressiewe gees te bespeur in gevalle soos die Van Reenens, wat uit eie inisiatief 'n begin gemaak het met die voortteling van die wolskaap, sowel as by

124) Blen V.C. 104 Een generale Beschryving..., I, p. 22; Theal, Bel. Hist. Dok., III: Reisverhaal van gekommitteerdes van Kommissie van V. en L., Sept-Nov. 1805, p. 39; V.C. 74 Verslag van Comm. Genl. over de Cabo de Goede Hoop, p. 14.

125) Lichtenstein: Reisen, II, p. 55.

126) Lichtenstein: Reisen, I, p. 74.

ander wat saam met eersgenoemdes die waarde van 'n verbeterde perde - en beesras besef het.¹²⁷⁾

5. Ontevredenheid met Kompanjiesbestuur.

Vir die Kompanjie het die posisie aan die Kaap gedurende die laaste jare van sy bestuur onuithoudbaar geword. Sy onmag om die probleme, wat ontstaan het as gevolg van die periodieke botsings tussen Boer en Bantoe op die oosgrens, op te los, het duidelik geblyk. Ook is die netelige ekonomiese situasie verder bemoeilik deur 'n verhoging van belastinge. Ontevredenheid onder die koloniste het gevolglik toegeneem en sy klimaks bereik toe eers Graaff-Reinet en vervolgens Swellendam in Februarie en Junie 1795 onderskeidelik in opstand gekom het en op eie houtjie selfstandige besture ingestel het.¹²⁸⁾

Dit was dus met weinig leedwese dat afskeid geneem is van die ou bestuur, terwyl die hoop gevestig was op die nuwe veroweraar vir 'n verbetering van 'n toestand, waardeur „de in korte jaaren verhooging van Lasten, handelswyse der Eygenbaatzoekende Monopolisten, invoeringe der papiere munt, belemmering der Uytvoer van 's Lands producten, en de daaruyt voortvloeyende zeer hooge en ondraagbare pryzen der goederen,

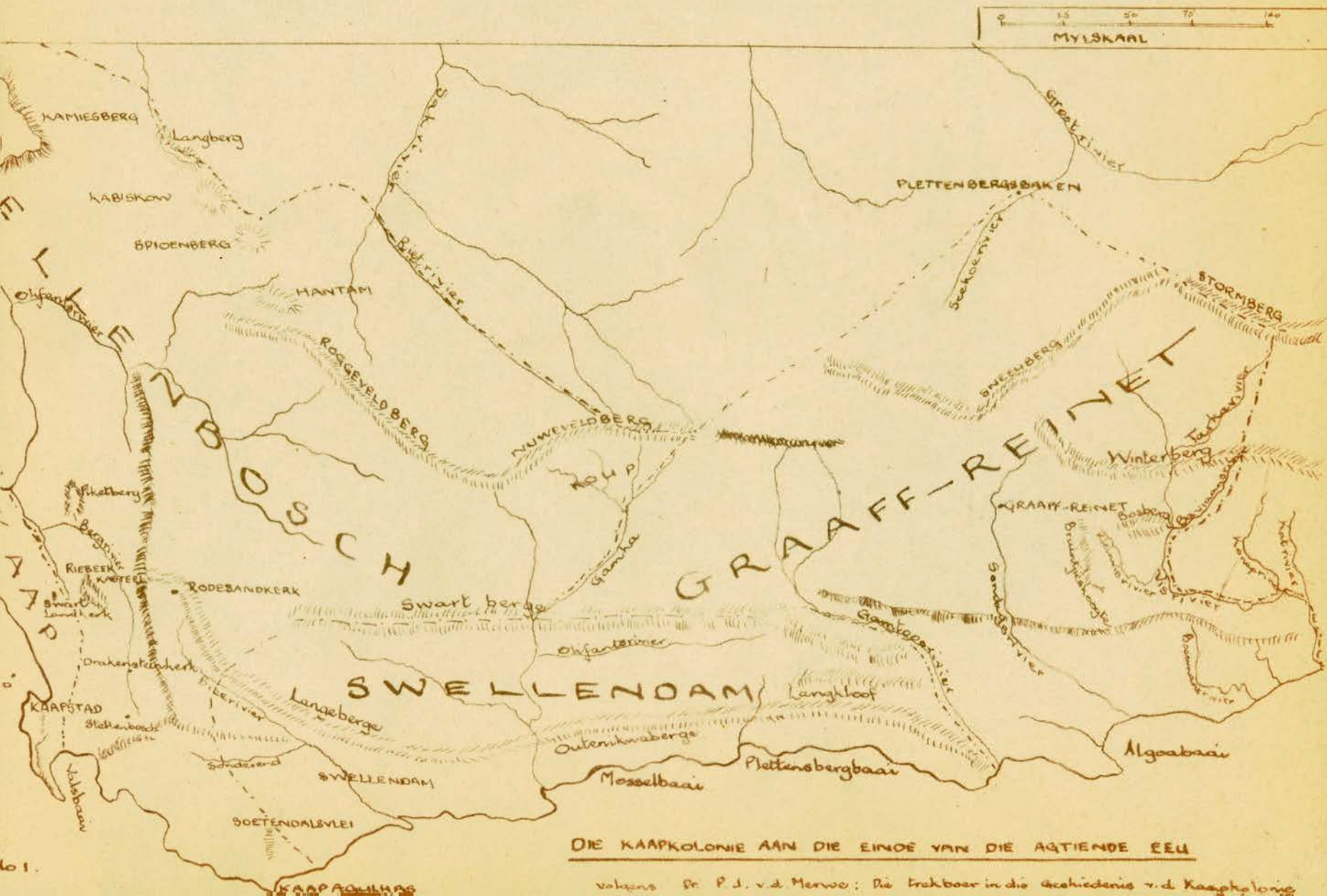
127) Vgl. Lichtenstein: Reisen, I, p.p. 40, 42, 43; Kaapsche Courant, Deel II, no. I, 7.1.1804; Theal, Bel. Hist. Dok., III: Reis van gekommiteerdes van Komm. van V. en L., Sept-Nov. 1805, p. 372.

128) Gie: Geskiedenis van Suid-Afrika, Deel 1, p.p. 250-251.

en alle wat den Landman tot den Landbouw benoodigd, zoodanig tot armoede gebragt, dat dezelve zonder spoedig redres een totale ruïne zal moeten ondergaan." ¹²⁹⁾

Waar die kolonie gedurende die volgende elf jaar eers deur Britse magte beset is (1795-1803) en daarna onder die Bataafse Bewind (1803-1806) bestuur is, sal ons dus vervolgens nagaan hoe hierdie omwenteling die landbou en veeteelt beïnvloed het.

129) B.O. 21 Letters from Stellenbosch: Heemrade van Stellenbosch - Craig, 3.12.1795, p.p. 73-78.

H O O F S T U K II.VERGROTE VRAAG NA BELANGRIKSTE VOEDSELPRODUKTE.

1. Groter aanvraag vir landbouprodukte.

Die besetting van die Kaap deur 'n groot moondheid soos Groot-Brittannje in 'n tyd van oorlog, het meegebring dat 'n aansienlike troepe- en vlootmag aldaar gestasioneer was. Die getalle soos in Junie 1801 aangegee was 4,600 vir die garnisoen en 3000 vir die vloot.¹⁾ Hoewel die Bataafse magte daarna heelwat kleiner was nl. 3000 troepe,²⁾ is dit egter duidelik dat daar gedurende die tydperk, 1795-1806, 'n noemenswaardige toename in die binnelandse verbruik sou wees, aangesien die Kompanje sy mag na 1792 slegs tot 400 koppe beperk het.³⁾

Die verskil in konsumpsie kan deur die volgende gegewens toegelig word: In 1797 is daar 11,372 beeste, 161,856 skape, 6000 lêer wyn, 32,900 mudde koring en 29,460 mudde gars vir verbruik opgeneem,⁴⁾ terwyl die jaarlikse gemiddelde in die Kompanjestydperk te staan gekom het op 5,000 beeste, 130,000 skape, 5,000 lêer wyn, 50,000 mudde koring en 10,000 mudde

1) Theal: Records of the Cape Colony, IV: Public Notice, Supreme Commission, 5.6.1801, p. 187.

2) B.R. 11, Resolution, 3 April 1805, p. 1190.

3) V.C. 74, Verslag van Comm.-Genl. over Cabo de Goede Hoop, pp. 25, 28.

4) Barrow: Travels, II, p. 50.

5) gars. Dit is dus duidelik dat daar 'n merkwaardige toename was. Soos dit blyk, was dit egter met die geval van koring anders gesteld. Hierdie verskynsel moet toegeskryf word aan die feit dat daar in 1797 'n groot skaarste aan genoemde artikel was en die mark gevolglik tevrede moes gewees het met die aanbod.

2. Produksie gestrem deur ongunstige faktore.

Dit was ongelukkig dat die produksie op die gebied van landbou en veeteelt juis in hierdie tyd gestrem is deur ongunstige faktore. As gevolg van droogtes was die jaarlikse graanopbrengs met uitsondering van die ooste van 1795 en 1797, onder die gemiddelde.⁶⁾ Ook het die veestapel in die kolonie gely. In die Onder-Roggeveld byvoorbeeld het daar in 1803 uit 'n totaal van 70,000 skape, 40,000 gevrek.⁷⁾

Die verlamme uitwerking van onrus in die binneland is ook sterk gevoel. In die Graaff-Reinetse distrik is die Britse gesag eers teen die end van 1796 bevestig, terwyl die arrestasie van Kommandant van Jaarsveld in 1799 tot nuwe ontwrigting gelei het.⁸⁾ Die klem moet egter hier val op die grootskaalse Kafferinvalle 1799-1802, waar selfs gebiede tot

5) V.C. 104, Een generale Beschouwing ..., I, p. 26.

6) Sien Theal, Records of the Cape Colony, I, p.p. 300, 493; II, p.p. 61, 235, 418; III, p. 426; IV, p.p. 218, 278; V, p. 277.

7) Theal, Bel. Hist., Dok., III: Dagverhaal van Gekommitteerdes van Kommissie van Veeteelt en Landbou, Sept.-Nov. 1805, p. 371; Lichtenstein: Reisen, I, p. 159.

8) Gie: Geskiedenis vir Suid-Afrika, II, p.p. 66-76.

aan die Swartberg geteister is.⁹⁾ Die verwoesting en ontvolking wat dit tot gevolg gehad het, het sulke afmetings aangeneem, dat kaptein Alberti, ad interim Landdros van Uitenhage, nog in Februarie 1805 berig het, dat groot gebiede¹⁰⁾ soos die Suurveld nog so te sê onbewoond en verlate lê.

Waar die produksie dus tot nog toe ontwikkel het en ingerig was volgens 'n mark, wat nie in staat was om 'n behoorlike afsetgebied te vorm nie, is dit nou onverhoeds oorval deur eise, waaraan met moeite onder omstandighede voldoen kan word. Dit sou veral geld in die geval van produkte van eerste noodsaaklikheid soos koring en vleis, sowel as gars vir die voorsiening van die ruitery.

3. Koring.

(a) Craig vernietig reserwe voorraad.

Reeds heel in die begin van hierdie tydperk is die koringposisie in gevaar gestel as gevolg van die verwydering van 'n voorraad van 36,100 madde koring uit Kampanjiesmagasyn.¹¹⁾ Die Britse bevelhebber, Genl. Craig, het dit goed gevind, aangesien hy die geboue nodig gehad het vir kasernes. Ook het hy hierdie onderneming nl. om 'n reserwe voorraad op te bou en op hande te hou, veroordeel as „a service of great

9) B.O. 28 Letters from Graaff-Reinet: Mev. A.E. de Beer - Samuel de Beer, 11.10.1802, p.p. 159-161.

10) B.R. 10 Resolutions, 27.2.1805, p. 695.

11) B.O. 48 Letter Book: Craig - H. Dundas, 27.12.1795, no. 23, p. 75.

trouble and embarrasment to us." ¹²⁾ 'n Groot hoeveelheid
 van hierdie graan is na Engeland verskeep, ¹³⁾ waar dit ver-
 welkom is as 'n bydrae tot 'n poging „to diminish to high
 price of Grain, resulting from the uncommon and distressing
 scarcity, which prevails in this country and the greatest
 parts of Europe. ¹⁴⁾

Ter verdediging van hierdie stap, kan aangevoer word,
 dat 'n deel van genoemde voorraad aangetas was deur kalanders
 muf. Dit was te wyte aan verwaarloosings nadat die Britse vloot
 in Junie 1795 in Valsbaai aangekom het. ¹⁵⁾ Ook het die oes
 van 1795 goed belowe en die pasaangestelde Burgersenaat het
 dus vir 'n noodlottige surplus gevrees. ¹⁶⁾

Die mislukking van die volgende oes het egter die groot
 flater wat uit onkunde begaan is, duidelik aan die lig gebring
 en Craig moes self erken, dat „this circumstance has come
 rather unexpectedly upon me, for I had been taught to believe
 that the produce of the country is so considerable that I
 imagined/^{that}even in the case of a third of a harvest, there
 would still remain enough for the year's consumption." ¹⁷⁾

12) B.O. 48 Letter Book: Craig - H. Dundas, 27.12.1795, no.
 23, p. 75.

13) Vgl. Theal: Records of the Cape Colony, I: War Office -
 Craig, 22.1.1796, p. 319; Craig - H. Dundas, 14.2.1796,
 p. 328.

14) Theal: Records of the Cape Colony, I: War Office - Craig,
 22.1.1796, p. 319.

15) B.O. 5 Letters from the Burgher Senate: Raad van Justisie -
 Craig, 10.12.1795, p.p. 25 - 34.

16) B.O. 5 Letters received from the Burgher Senate, Burger-
 senaat - Craig, 23.12.1795, p.p. 37-42.

17) Theal, Records of the Cape Colony, II: Craig - H. Dundas,
 27.2.1797, p. 63.

(b) Pogings tot verligting deur invoer misluk.

Pogings tot verligting deur die invoer van koring en rys het nie so maklik gegaan nie en het heelwat probleme opgelewer. Die wisselvallige aard van 'n dergelike voorsiening het gevolglik die Britse Bewindhebbers genoop om hulle nie die minste daarop te verlaat nie, maar 'n beleid te volg waardeur die binnelandse produksie sou ingespan word, „so much so indeed as if in fact no relief was to be expected from abroad.”¹⁸⁾

Onder die Bataafse Bewind het die invoermoontlikhede verder verswak, aangesien skeepvaart grootliks aan bande gelê is deur die Britse Vloot tydens die oorlog, wat weer in 1803 hervat is en eie skeepsverkeer maar skraal was.¹⁹⁾

(c) Koringhandel word onder beheer geplaas.

Albei regerings het dit dus as 'n noodsaaklikheid beskou om in die eerste plek die koringhandel onder beheer te plaas. Generaal Craig het daarmee begin in Januarie 1797,²⁰⁾ en hoewel hierdie maatreëls in die volgende jaar deur Macartney opgehef is,²¹⁾ is 'n soortgelyke beheer weer in

18) Theal, Records of the Cape Colony, IV: Public Notice, Supreme Commission, 5.4.1801, p. 175.

19) Sien Hoofstuk 4, p.p. 108, 109 in hierdie verhandeling.

20) B.O. 61, Original Placaat Boek: Proklamasie, 30.1.1797, p.p. 233-238.

21) B.O. 62 Origineel Placaat Boek: Proklamasie, 22.1.1798, pp. 9-10.

Maart 1799, ingestel²²⁾ en gedurende die daaropvolgende jare gehandhaaf.

So kritiek het die toestand teen Februarie 1801 geword dat 'n spesiale liggaam n.l. die „Supreme Commission" belas is met die taak om die koringskaerste die hoof te bied en daartoe volmag gekry het om na goeë dunnke maatreëls te tref. Hierdie Kommissie het bestaan uit: Generaal F. Dundas (Luitenant-Goewerneur), Sir Roger Curtis (Admiraal), A. Barnard (sekretaris van die Kolonie), O.G. de Wet (President van die Hooggeregshof), W.S. van Ryneveld (Fiskaal), J.H. Greene, P.L. Gloete en J. Barrow.²³⁾ Met die ingang van 1802²⁴⁾ is dit egter weer ontbind.

Ook die Bataafse outoriteite het dit in Oktober 1804 nodig gevind om 'n soortgelyke liggaam in die lewe te roep n.l. die „Generale Graan Kommissie." Dit is saamgestel onder voorsitterskap van Raadslid De Solis met W.S. van Ryneveld (president van die weeskamer), J.A. Truter (sekretaris van die Politieke Raad), G. Beelaerts van Blokland (Prokureur-generaal), J.J. Vos (President van die Gemeenteraad)²⁵⁾ en M.C. Gie (lid van die Koloniale Rekenkamer) as lede.

22) B.O. 62 Proklamasie, 13.3.1799, p.p. 241 - 243.

23) B.O. 62 Proklamasie, 26.2.1801, p.p. 405-407; Vgl. Theal: Records of the Cape Colony, IV: Minutes of the Supreme Commission, 27.2.1801, p. 149.

24) Theal: Records of the Cape Colony, IV: Minutes of the Supreme Commission, 28.12.1801, p. 213.

25) B.R. 9 Resolusien, 24.10.1804, p. 3377.

(d) Uitvoer word verbied.

Dit spreek vanself dat onder hierdie omstandighede daar nie sprake kan wees van koring uitvoer nie. Klein uitsonderings is wel gemaak met medewete of met toedoen van die regering,²⁶⁾ maar origens is die verbod op koring, meel of beskuit streng gehandhaaf. Craig het dit in Januarie 1797 in proklamasies vasgelê en in Desember 1800 het Sir George Yonge dit nodig geag om dit weer te beklemtoon.²⁷⁾

Met betrekking tot die Bataafse Beleid in hierdie verband, merk baron van Pallandt as volg op: „The Government has retained in all their severity all the laws on this subject which existed under the British rule and has forbidden exportation.”²⁸⁾

(e) Reëlins met betrekking tot koop en verkoop.

Waar reëlins met betrekking tot die koop en verkoop een van die belangrikste aspekte van beheer uitgemaak het, het Craig in Januarie 1797 die alleenreg aan die Kaapse bakkers toegesê.²⁹⁾ Hy moes egter kort daarna 'n wysiging in hierdie maatreël aanbring in so verre persone in die

26) Sien Hoofstuk 3 p.p. 92, 93.

27) B.O. 61 Proklamasie, 30.1.1797, p.p. 233-238; Theal, Records of the Cape Colony, III: Proklamasie, 4.12.1800, p. 364.

28) Baron A. van Pallandt: General Remarks on the Cape of Good Hope, p. 35.

29) B.O. 61 Proklamasie, 30.1.1797, p.p. 233-238.

binneland ook graan kan opkoop vir die gebruik van sy eie
³⁰⁾ gesin.

Met die herinsetting van beheer in Maart 1799 is die
 bakkers weer met die monopolie in die opkoop van koring
³¹⁾ bevoorreg.

As gevolg van die slegte oes van 1800, het Goewerneur
 Yonge, op aandrang van die Fiskaal en die Kommissaris-Generaal
³²⁾ van die troepe, daartoe oorgegaan om die ou beproefde
 beleid van die Kompanjie, n.l. dié van magasyne, weer toe te
 pas. Die doel was om 'n voldoende voorraad jaarliks op te
 stoor, „to guard against the danger arising from the failure
 of the Harvest, a circumstance which experience proves in
 this uncertain climate is by no means unlikely to be the
³³⁾ case." 'n Voorraad van 40,000 mudde is beoog en store is
 gehuur, terwyl 'n Kommissie, bestaande uit J.H. Greene en
 O.M. Bergh as inspekteurs en A. Fleck as stooropsigter in
³⁴⁾ die lewe geroep is.

Inderdaad het die Regering nou die monopolie aorgeneem
 en is boere verplig om hul koring hier te lewer teen 43
 riksdalers per vrag van tien mudde, terwyl Bakkers en ander

-
- 30) B.O. 61 Proklamasie, 11.2.1797, p.p. 241-243; Vgl. B.O. 21
 Letters from Stellenbosch 1795-1802: Hof van Landdros
 en Heemrade - Graig, 6.2.1797, p. 506.
 31) Vgl. B.O. 63 Proklamasie, 13.3.1799, p. 36.
 32) B.O. 34 Miscellaneous Documents: Memorie van Pringle en
 van Ryneveld, 20.1.1800, p.p. 499-501.
 33) B.O. 62 Proklamasie, 4.12.1800, p.p. 369-380.
 34) Theal, Records of the Cape Colony, III: Proklamasie, 22.12.
 1800, p. 366.

dit daar moes koop teen $45\frac{1}{2}$ riksdalers. Persone in die binne-land moes voorsien wees van 'n spesiale permit, uitgereik deur die Landdros en indien te verafgeleë, twee veldkornette. 35)
Ook hier is die prys vasgestel op 40 riksdalers die vrag.

In April 1801 is aan persone, wonende in die streek dus-
kant Swellendam-Drosdy, die reg vergun om koring, meel of
beskuit aan private individue in Kaapstad en omgewing te le-
wer, mits hulle voorsien is van 'n permit van die „Supreme
Commission.“ 36)

Die „Beleid van Magasyne“ is egter onverwyld voortge-
sit en in 1802 is 'n fonds van 25,000 riksdalers tot die
Koringkomitee se beskikking gestel. 37)

Die idee om beheer uit te oefen deur middel van Magasyne,
is deur die Bataafse Bewindhebbers verwelkom en sou daar pro-
beer word om 'n reserwe-voorraad van ten minste 30,000 mudde
op te bou. 38)

Die heer A. Fleck is as administrateur van die Graan-
magasyne vervang deur H. Voget, 39) en is daar verder besluit tot
die herbou van die afgebrande pakhuse van die Kompanjie. 40)
Hiermee is egter eers 'n begin gemaak in die winter van 1805. 41)

35) Theal, Records of the Cape Colony, III: Proklamasie, 2.12.1800, p.p. 362-264.

36) B.O. 62 Proklamasie, 2.4.1801, p.p. 413-414.

37) Vgl. B.O. 62 Proklamasie, 8.12.1802, p.p. 577-579.

38) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Janssens en Politieke Road - De Mist, 28.11.1804, p. 278.

39) Vgl. B.R. 2 Resolusien, 12.4.1803, p. 245.

40) B.R. 2 Resolusien, 5.6.1803, p. 410.

41) Vgl. B.R. 10 Resolusien, 20.3.1805, p. 1083.

'n Som van 12,000 rixsdalers, geleen van die Weeskamer⁴²⁾ is vir 1803 tot beskikking van die Koringkomitee gestel, terwyl daar in die daaropvolgende jaar nuwe papiergeld ter⁴³⁾ waarde van 80,000 rixsdalers vir hierdie doel geskep is.

Ook met die prysbeheer is volgehou, met dié verskil egter dat voorsiening gemaak is vir 'n aansienlike prysstyging. Die eerste stap in hierdie rigting is reeds in Januarie 1803 geneem, toe die Britse en Bataafse magte hulle gelyktydig aan die Kaap bevind het en die vasstelling op 42⁴⁴⁾ rixsdalers per vrag (vrygeld) neergekom het.

In Oktober 1804 is dit weens die hoë bedryfskoste weer opgeskuif na 47 rixsdalers - die tiende uitgesluit.⁴⁵⁾ Teen hierdie tyd het die prys van gars op die oopmark selfs dié van koring oorskry en die gevaar dat boere voorkeur sou gee aan die produksie van genoemde artikel, het die Regering gevolglik verplig om ook maatreëls met betrekking tot die garshandel te maak. Niemand sou gars kon inkoop, tensy hy 'n sertifikaat toon, dat dit alleenlik tot die gebruik van⁴⁶⁾ veevoer sou dien nie.

42) B.R. 1 Resolusien, 14.3.1803, p.p. 65 - 66.

43) B.R. 5 Resolusien, 1.2.1804, p. 410.

44) B.R. 108 Notulen van Comm. Genl. De Mist 1802-1804, Deel 3, p. 164.

45) B.R. 9 Resolusien, 19.2.1804, p. 4086.

46) B.R. 9 Resolusien, 19.12.1804, p. 4086.

Die Bataafse Regering het dit ook nodig gevind om die kontrole oor die koringhandel in die binneland teen die einde van 1804 te verskerp. Aan wynboere en ander, wat koring moes koop, is kwotas toegesê, bereken volgens 'n beëdigde opgawe teen 'n $\frac{3}{4}$ lb. per kop per dag. Hiervoor moes 'n permit verkry word van die „Generale Graan Commissie" of in die geval van die buite distrikte van die betrokke Landdros.⁴⁷⁾

Die koringnood het egter hoog gebly. In Desember 1805 is selfs die bemarking van rog onder dieselfde regulasies geplaas as in die geval van koring. Boere sou by die magasyn 40 riksdalers vrygeld vir elke vrag gelewer, uitbetaal word.⁴⁸⁾

Die opberging van reserwe voorrade het slegs 'n ideaal gebly, terwyl die Magasyn in die praktyk alleenlik kon dien as 'n middel om strenge kontrole uit te oefen oor die distribusie van die jaarlikse oes.

(f) Rantsoenering.

Die maatreëls, wat daar getref is vir eweredige distribusie en spesiale besuiniging, toon duidelik die probleem wat regeringsoutoriteite gehad het om hongersnood van die kolonie se deur weg te hou.

47) B.R. 9 Resolusien, 19.12.1804, p.p. 4078-4080; Kaapsche Courant, Deel III, no. I, 51.1805.

48) B.R. 14 Resolusien, 4.12.1805, p. 3718.

'n Stelsel van kwota-toekenning aan bakkers en privaat persone binne Kaapstad, ooreenkomstig hulle behoeftes, is in Desember 1800 met die inwerkstelling van die magasyn vir die eerste keer in praktyk gebring. Ook is die rantsoen van troepe van $1\frac{1}{2}$ lb. per kop per dag afgebring tot 1 lb.⁴⁹⁾ Die belangrikheid van eersgenoemde maatreef n.l. die van kwotatoekenning is in Januarie 1802 weer beklemtoon,⁵⁰⁾ terwyl die Bataafse regering ook sy toevlug tot 'n dergelike beleid geneem het.⁵¹⁾ Laasgenoemde het egter nog verder gegaan deur die platteland ook hier onder in te skakel.⁵²⁾

Die gebruik van rys en ander substitute ter aanvulling is verpligtend gemaak. Volgens 'n bepaling van Maart 1801 sou rys op twee dae van die week t.w. Sondag en Donderdag, koring vervang.⁵³⁾ In Januarie 1805 is hierdie regulasie weer ingevoer en in April van dieselfde jaar is die verpligte gebruik van rys selfs ook tot Woensdag uitgebrei.⁵⁵⁾

Die Britte het ook die vermenging van gars- met koringmeel in Januarie 1802 vir bakkers verpligtend gemaak.⁵⁶⁾ Hier-

-
- 49) Theal, Records of the Cape Colony, III: Proklamasie, 4.12.1800, p.p. 363-364; G. Yonge - H. Dundas, 18.2.1801, p. 427.
- 50) Theal, Records of the Cape Colony, IV: Barrow-Genl. Dundas, 30.1.1802, p. 144.
- 51) B.R. 9 Resolusien, 7.11.1804, p. 3519.
- 52) Sien p. 41-42 in hierdie hoofstuk.
- 53) Theal, Records of the Cape Colony, IV: Public Notice, Supreme Commission, 5.4.1801, p. 175.
- 54) B.R. 10 Resolusien, 3.4.1805, p. 304.
- 55) B.R. 11 Resolusien, 3.4.1805, p. 1188.
- 56) Theal, Records of the Cape Colony, IV: Barrow-Genl. Dundas 30.1.1802, p. 144.

die voorbeeld is deur die Generale Graan Commissie" gevolg, toe hulle in September 1805 begin het met die inkoop van gars en rog „om het Tarwe meel te verlengen met meel uit die Producten getrokken." ⁵⁷⁾

Daar is verder o.a. sorg gedra dat die aanwending van graan, veral koring alleenlik beperk sou bly tot die noodsaaklike verbruik. In November 1798 is die maak van spiritus uit koring, gars of hawer belet, ⁵⁸⁾ terwyl die bak van ⁵⁹⁾ witbrood en koek vanaf 1801 verbied is.

Die bepalinge wat deur die Bataafse Bestuur in hierdie verband neergelê is, het neergekom op 'n verbod, geplaas in November 1804 op die verkoop van bolletjies en ander snoepery. ⁶⁰⁾ Ook kan 'n huisgesin slegs 5 lb. witmeel in die week bekom. Laasgenoemde vergunning is egter nie lank daarna ook ingetrek ⁶¹⁾ en is witbrood alleenlik toegeken aan siekes en ou mense."

(g) Die lewering van graan.

Kenmerkend in hierdie tye van skaarste, is die pogings wat regeringskringe aangewend het om op hoogte van sake te kom met die omvang van die jaarlikse koringproduksie. Die doel hiervan was om 'n bepaalde beleid ten opsigte van distribusie

57) B.R. 13 Resolusien, 11.9.1805, p. 2859.

58) B.O. 62 Proklamasie, 10.11.1798, p.p. 169-170.

59) B.O. 62 Proklamasie, 11.2.1801, p.p. 398-399.

60) B.R. 9 Resolusien, 7.11.1804, p. 3524.

61) B.R. 11 Resolusien, 3.4.1806, p. 1190.

vas te lê en terselfdertyd die grootste hoeveelheid tarwe uit die platteland te verkry.

Craig het hiermee in Januarie 1797 begin, toe aan Veldwagmeesters opgedra is om opgawes te maak van die hoeveelheid⁶²⁾ koring wat elke wyk kon lewer en Kaapwaarts kon bring. Die egtheid van die resultate, hierdeur bereik is egter in twyfel getrek, met die gevolg dat die Goewerneur kommissies uit die Burgersenaat en die Hof van Landdros en Heemrade van Stellenbosch benoem het om die Kaapse en Stellenbosse distrikte⁶³⁾ onderskeidelik te ondersoek. Van die graanboer is geëis, 'n opgawe van sy getal afhanklikes, asook die hoeveelheid saad benodig vir die volgende seisoen. Sy eie verbruik word dan bereken op een skepel per maand vir elke kop, terwyl hy⁶⁴⁾ plegtig beloof om die res te bemark.

Toestande in 1801 het 'n soortgelyke optrede genoodsaak. In hierdie geval is daar gebruik gemaak van die dienste van die heer J.J. Vos, wat reeds in die Kompanjiestyd as adviseur⁶⁵⁾ bekendheid verwerf het. In Maart van genoemde jaar het hy by die 450 plase sover as die Breederivier, Hexrivier, Bosjesveld en Riviersonder End aangedoen, „actually inspecting the

62) B.O. 61 Proklamasie, 30.1.1797, p.p. 233-238.

63) B.O. 64 Proklamasie, Craig, 18.2.1797, p.p. 64, 65.

64) B.O. 1 Letters from the Burgher Senate: B.S.- Craig, 22.2.1797, p.p. 249-252.

65) Vgl. A. Boeseken: Die Nedl. Komme en die 18de eeuse samelewing aan die Kaap, p. 168.

66)

quantity of grain at each farm."

Die hoeveelheid koring wat elke boer toegelaat is om te hou vir eie gebruik, behalwe saad, is bereken op 1 lb. per dag per persoon bo, en 'n halwe pond onder agt jaar. Hoewel die meeste boere reeds klaar was met die transport van hulle graan na Kaapstad, het hy daarin geslaag om 10,638 $\frac{1}{2}$ mudde te verseker.⁶⁷⁾ In Augustus het hy weer 223 boere besoek en 21165 $\frac{5}{8}$ mudde gevind, oorblyfsels van voorrade wat in die begin van die jaar uitgehou is vir saad.⁶⁸⁾

Vos is onder die Bataafse Bewind ook vir hierdie doel ingespan. As gevolg van 'n ondersoek in Oktober 1804 en sy beraming n.l. dat die oes op hande op twee-derdes van die gewone te staan sou kom, het hy na vore getree as die belangrikste raadgewer in die komende krisis. Sy aanbevelings vir 'n inkorting van die broodrantsoene en strenger besuiniging is nie oor die hoof gesien nie.⁶⁹⁾ en een van die onmiddellike gevolge van sy verslag was die stigting van die „Generale Graan Commissie."⁷⁰⁾

In Februarie 1805 is daar dan ook 'n nuwe veldtog van ondersoek, geskoel op die ou lees, deur drie Kommissies ge-

66) Theal, Records of the Cape Colony, IV: Minutes of Supreme Commission, 18.4.1801, p. 179.

67) Theal, Records of Cape Colony, IV: Resolutions; Supreme Commission, 4.3.1801, p. 159.

68) Theal, Records of Cape Colony, IV: Minutes of Supreme Commission, 7.9.1801, p. 195.

69) B.R. 9 Resolusion, 24.10.1804, p. 3372.

70) B.R. 9 Resolusion, 24.10.1804, p. 3372.

loots. Een het die Kaapse distrik ondersoek, 'n tweede het die wyke Breërivier, Hexrivier, Goudini en die ander naby geleë dele van die distrik Tulbagh nagegaan, terwyl 'n derde die wynproduserende dele van Paarl en Wamakersvallei, asook die wyke Eersterivier, Hottentotsholland, Zwarteberg, Botrivier, Karsrivier en ander dele van die Stellenbosse distrik be-
 71) arbei het. Die heer Vos self het as spesiale gekommiteerde
 72) weer 'n rondte in April 1805 gedoen.

Hierdie inmenging het aanvanklik nie juis in die smaak van die koringboere geval nie en Genl. Craig het hom hieroor in Februarie 1797 as volg uitgelaat: „In this we have had every opposition which could arise from prejudice and interest to combat. The existing laws and usages of the Colony appearing however to afford the Government sufficient power
 73) for this purpose." Hy sou dus hardhandig optree indien
 het nodig en/dit veral teen die rykboere gehad, wat graan moedswillig sou ophou ten einde hoër pryse te bekom. P.A. Myburgh van Eersterivier is bedreig met die inkwartiering van 25 dragonders met perde en al tot tyd en wyl „all his corn is brought into Cape Town where he shall be paid a most liberal

71) B.R. 9 Resolusien, 19.12.1804, p. 4082.

72) B.R. 11 Resolusien, 3.4.1805, p. 1188.

73) Theal, Records of the Cape Colony, II: Craig - H. Dundas, 27.2.1797, p. 61.

price for it." ⁷⁴⁾ In Oktober van daardie jaar is dan ook 100 dragonders bygenoemde boer en tien ander in die Stellenbosse distrik ingekwartier. ⁷⁵⁾

Die regering het egter in hierdie jaar verder gegaan en vasgestelde datums bepaal waarvolgens boere genoodsaak is om koring Kaapwaarts te bring. ⁷⁶⁾ In die gevalle waar dit buite die gewone ryseisoen d.w.s. vanaf Maart tot Januarie, wanneer al die boere hulle graan na die Kaapse mark vervoer het, geëis is, het dit tot ongerief en ontevredenheid geleid. ⁷⁷⁾ Gedurende die winter van 1801 moes boere min of meer onder dieselfde omstandighede gebuk gaan. ⁷⁸⁾

Die lastige hindernis wat transport in die weg van 'n groter koringproduksie gelê het, is deur W.S. van Ryneveld in sy „Beskouwing, ens.," 1805 duidelik onder die aandag gebring. ⁷⁹⁾ Hierin pleit hy o.m. vir die oprigting van magasynne in die binneland, sowel as in Saldanhabaai en Hottentots-holland. ⁸⁰⁾ Dit is dan in dié gees dat die Bataafse Bestuur

74) B.O. 49 Letters despatched: Craig-Van der Riet, 15.2.1794, p. 430; Stellenbosch 1/22 Notulen van Landdros en Heemrade, 17.2.1797, p. 119.

75) Stellenbosch 1/22 Notule van Landdros en Heemrade, 2.10.1797 p. 165.

76) Vgl. B.O. 61 Proklamasie, 15.2.1797, p.p. 249-256; B.O. 61 Proklamasie, 21.7.1797, p.p. 381-383.

77) Vgl. B.O. 30 Letters from various Individuals: J.M. Prins-W.S. van Ryneveld, 7.3.1797, p.p. 299-306; vgl. B.O. 61. Proklamasie, 26.8.1797, p.p. 405-406.

78) Theal, Records of the Cape Colony, IV: Minutes of the Supreme Commission, 18.4.1801, p. 179.

79) W.S. van Ryneveld: „Beskouwing over de Veeteelt, Handel en Finantien ens." (Z.A. Tydschrift, VIII, no.4, Julie-Aug. 1831, p.p. 291, 294.)

80) W.S. van Ryneveld: Beskouwing ens., (Z.A. Tydschr., VIII, no.4, Julie-Aug. 1831, p.p. 298, 300).

in Junie 1805 besluit het om twee pakhuisse in eersgenoemde
 baai op te rig.⁸¹⁾ Dat dit 'n goeie uitwerking gehad het,
 word bewys deur die getuienis van veldkornet Lambrechts waar
 hy aan die gekommiteerdes van die Kommissie van Veeteelt en
 Landbou meegedeel het, „dat verskeide bezitters van plaatsen
 aan de Piketbergen nieuw land hadden schoongemaakte en ontgon-
 nen tot eene vermeerderde graan culture als hebben zy voor
 eene togt naar de Kaap.”⁸²⁾

(h) Pryse as stimulerende faktor.

Die vraag of die gemiddelde koringboer hom wel tot sy
 maksimum-vermoeë sou ingespan het, is moeilik te beantwoord.

Hoë pryse wat normaalweg 'n aanmoediging is tot ekstra
 aktiwiteit, het nie ontbreek nie. Ten tyde van die oopmark
 het koring in November 1799 gestyg tot 57 riksdalers per
 vrag van 10 mudde⁸³⁾ en in Desember 1804 het die beheerde
 prys op 47 riksdalers vrygeld te staan gekom.⁸⁴⁾ Dit verge-
 lyk dus goed met die 24 riksdalers per vrag wat vroeër gekry
 is,⁸⁵⁾ maar dit blyk ook duidelik dat afgesien van 'n algeme-
 ne skaarste van hierdie produk, die steeds stygende pryse

81) Vgl. B.R. 12 Resolusien, 5.6.1805, p. 1800, Kaapsche
 Courant, Deel III, no. 23, 8.6.1803.

82) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van die Gekommi-
 teerdes van die Komm. van Veeteelt en Landbou, Sept.-
 Nov. 1805, p. 413.

83) B.O. 2 Letters from Burgher Senate: B.S.-Dundas, 11.11.
 1799, p. 511.

84) B.R. 9 Resolusien 19.12.1804, p. 4086; Vgl. B.R. 14
 Resolusien, 20.11.1805, p. 3567.

85) Vgl. Kaapsche Courant, Deel III, no. 10, 9.3.1805.

van slawe, vee, implemente en ander benodighede 'n belangrike oorweging in die bepaling van pryse was. In 'n artikel van die Kaapsche Courant van 9 Maart 1805 word hierdie toestand behandel en kom die skrywer tot die slotsom dat „men zoude zich meer bedriegen wanneer men hier uit wilde afleiden, dat de welvaart der Graan-bouwende opgezetenen in evenredigheid moet hebben toegenomen.“⁸⁶⁾

Aan die anderkant was die boer bewus van die groot nood en moes hy by tye self die ongerief van rantsoenering verduur.

Hoe dit ook sy, die graanboer was vasgevang deur omstandighede, waarvoor die kolonie nie voorbereid en opgewasse was nie en dit was in belang van die regeringsoutoriteite om die hoogste produksie uit hom uit te kry.

4. Gars en ander Perdevoer.

(a) Maatreëls om regering van voldoende toevoer te versker.

Toe dit blyk dat die verkryging van gars en ander perdevoer vir die ruitery enigsins probleme sou oplewer, het die outoriteite nie geaarsel om die nodige maatreëls in hierdie verband ook te tref nie.

Genl. Craig het in Desember 1796 van elke boer 'n nota geëis, waarin hy die hoeveelhede gars, wat hy aan die Goe-

⁸⁶⁾ Kaapsche Courant, Deel III, no. 10, 9.3.1805.

87)
wermant kon afstaan, moes aanstip.

Hierdie beleid is gevolg tot Mei 1799, toe Luit.-Goew. Dundas besluit het om voortaan aan boere voor te skrywe hoeveel noodgedwonge afgestaan moes word. 'n Kommissie bestaande uit W.S. van Ryneveld, die Fiskaal, twee Burgerse-naatslede, die Landdros van Stellenbosch en twee heemrade, is belas met die opstel van lyste. 'n Kwota van 4,320 mudde is vir die Kaapse distrik en 6,680 vir Stellenbosch gestel en moes gelewer/word voor April 1801. Sodra 'n boer sy vereiste getal gelewer het, sou hy 'n sertifikaat ontvang, wat hom die vryheid veroorloof om van die res van sy gars ontlae te raak volgens eie goeëdunke en gerief. 88) 89)

Die volgende gegewens met betrekking tot die kwotas vir 1801, 90) werp 'n duidelike blik op die hoeveelheid wat van individuele boere geëis is:

Kaapse distrik:

84 boere moes lewer: aan gars, 5,195 mudde-varieer van 25 tot 250 mudde elk; aan kaf, 209 vragte van 16 sakke elk -

87) Kaapsche Courant, Deel III, no. 10, 9.3.1805.

88) B.O. 52 Letters despatched: Dundas-Kommissie, 9.5.1799, p. 142.

89) B.O. 52 Letters despatched: Dundas - Fiskaal, no. 250; Dundas - Van der Riet, no. 251, 8.6.1799, p.p. 173-175.

90) Vgl. B.O. 23 Letters from Stellenbosch: Lys van gars, kaf en strooi, p.p. 121-135.

varieer van 0 tot 10 vragte elk; aan strooi, 202 vragte strooi - varieer van 0 tot 10 vragte elk.

Stellenbosch:

186 boere moes lewer: aan gars, 7805 mudde - varieer van 5 tot 300 mudde elk. aan kaf; 141 vragte - varieer van 0 tot 8 vragte elk. aan strooi; 48 vragte - varieer van 0 tot 4 vragte elk.

Die Bataafse Bestuur het ook heel gou die beleid om per-⁹¹⁾devoer in te samel deurmiddel van tenders laat vaar en op aanbeveling van 'n Kommissie bestaande uit E. Bergh en H. Voget oorgegaan tot die verpligte lewering deur graanboere.⁹²⁾

„Repartitie“-lyste is vir hierdie doel jaarliks opgestel deur die Gemeenteraad vir die Kaapse distrik en die Hof van Landdros en Heemrade vir Stellenbosch.⁹³⁾

(b) Teensinnigheid van boere en moeilikhede.

Genoemde metodes van insameling sou egter gepaard gaan met moeilikheid. Boere sou nie juis gretig gewees het om gars af te staan aan die regering nie. Dit verklaar dan ook die rede waarom die beleid van verpligte lewering ingestel is.

91) Vgl. B.R. 4 Resolusien, 19.12.1803, p. 2735; B.R. 5 Resolusien, 4.1.1804, p.p. 69-77.

92) B.R. 5 Resolusien, 4.1.1804, p.p. 69-77.

93) Vgl. Kaapsche Courant, Deel II, no. 2, 14.1.1804, Byvoegsel; B.R. 13 Resolusien, 16.9.1805, p. 2930; Kaapsche Courant, Deel III, no. 47, 23.11.1805.

Luitenant-Goewerneur Dundas het dit selfs nodig geag om op 22 April 1799 boere te waarsku dat pligsversuim in hierdie verband as 'n ernstige misdaad beskou sou word. Die moontlikheid van verbanning uit die kolonie sou as strafmaatreël ook nie uitgesluit wees nie.⁹⁴⁾

In Junie van dieselfde jaar moes 26 boere van Stellenbosch en 21 van die Kaapse distrik voor die hof gedaag word weens die feit dat hulle agterstallig was.⁹⁵⁾ Die inkwartiering van troepe is as 'n strafmaatreël ook toegepas. Dit het twee boere nl. Andries Gebrechts van Riebeeck-kasteel en Hendrik Coetzee van Paardeberg in Julie 1802 te beurt geval.⁹⁶⁾ Ook die Bataafse outoriteite het hiervan gebruik gemaak, toe in Februarie 1804 by nege persone, wat onwillig was om hooi in te bring, elk een offisier en ses dragonders vir twee dae lank ingekwartier is. In die geval van verdere ongehoorsaamheid sou hulle daarna voor die Politieke Raad moes verskyn⁹⁷⁾ en ene met name J. Cloete is selfs met verbanning bedreig.⁹⁸⁾

Die Bataafse Bewind het egter eerlike pogings aangewend om vas te stel of daar nie minder drukkende metodes toegepas

94) B.O. 92 Proklamasie, 22.4.1799, p.p. 245 - 247.

95) B.O. 52 Letters despatched: Dundas-Landdros van St-bosch; Dundas-Fiskaal, 11.6.1799, p.p. 176-178.

96) B.O. 55 Letters despatched: H. Ross-Gebrechts en Coetzee, 16.7.1802, p.p. 145, 146.

97) B.R. 5 Resolusion, 6.2.1804, p.p. 453-454.

98) B.R. 5 Resolusion, 15.2.1804, p.p. 534-535.

kan word nie. In Augustus 1804 het 'n Kommissie in oorleg met veldkornette ondersoek ingestel⁹⁹⁾ en in September 1805 is dit deur die Kommissie van Veeteelt en Landbou herhaal,¹⁰⁰⁾ maar in albei gevalle is „repartitie“ as die enigste uitweg beskou, solank toestande abnormaal bly.

Dat boere voorkeur sou gegee het aan die oopmark is nie te betwyfel nie, aangesien hulle hier beter pryse behaal het as in die geval van die vasgestelde prys van die regering.

In Julie 1798 is daar tot 3 riksdalers vir 'n mud gars betaal, terwyl die regeringsprys nog op 18 skellings (2 riksdalers 2 skellings)¹⁰¹⁾ gestaan het. Toe laangenoemde verhoog is tot 3 riksdalers 4 skellings per mud in Februarie 1801,¹⁰²⁾ het boere reeds in Junie van die vorige jaar 4-5 riksdalers gekry.¹⁰³⁾

Vir die regeringsoutoriteite was dit 'n ergelike faktor en in Januarie 1799 is selfs alle waens met gars, op weg na die Kaapse mark gestop, „which order will remain in force untill the necessary for Government shall be obtained.“¹⁰⁴⁾

99) B.R. 8 Resolusien, 15.6.1804, p. 2548.

100) B.R. 13 Resolusien, 16.9.1805, p. 2950.

101) B.O. 2 Letters from the Burgher Senate: B.S. - Macartney, 11.7.1798, p. 115.

102) Theal, Records of the Cape Colony, III: Proklamasie, 13.2.1801, p. 424.

103) B.O. 4 Letters from the Burgher Senate: B.S. - Yonge, 6.6.1800, p. 51.

104) B.O. 51 Letters despatched: A. Barnard - C. Brand, 14.1.1799, p. 271.

In die begin van 1801 het die prys van gars so wild geklim dat die maksimum prys in die oopmark vasgestel is op 3 riksdalers 4 skellings.¹⁰⁵⁾ In September is hierdie prys-beheer opgehef¹⁰⁶⁾ maar in Maart 1802 is weer die ou klagte n.l. dat heel weinig na die stoor van die „Commissare General“¹⁰⁷⁾ gaan, gehoor.

Hierdie wanverhouding tussen Oopmark en regeringspryse het gedurende die Bataafse tyd bly voortbestaan en sommige garsprodusente het volhard in hul twyfel, „dat het billyk is dat 't Gouvernement,, tegens eene gezette prys, 'er derzelver behoefte by voorkeur, van vraagt, het overige aan den vryen handel overlaatende“¹⁰⁸⁾ Graanboere is egter daarop gewys dat Goewermentspryse dié voordeel inhou n.l. dat dit meer bestendig is.¹⁰⁹⁾

Dat daar werklik 'n skaarste aan gars was, moet nie uit die oog verloor word nie. In April 1797 is die bron van gars belet¹¹⁰⁾ en op 22 April 1799 is van graanboere 'n opgawe van die hoeveelheid saad wat hulle in die daaropvolgende

105) Theal, Records of the Cape Colony, III: Proklamasie, 13.2.1801. p. 424.

106) B.O. 62 Proklamasie, 8.9.1801, p.p. 473-474.

107) B.O. 62 Advertensie, 3.3.1802, p.p. 517-518.

108) Kaapsche Courant, Deel III, no. 2, 12.1.1805.

109) Kaapsche Courant, Deel III, no. 2, 12.1.1805.

110) B.O. 61 Proklamasie, 21.4.1797, p.p. 285-286.

seisoen gaan saai, geëis, „So that each farmer is now required, to prepare his land according to the extent of its' ¹¹¹⁾ cultivation."

Sommige boere het dan ook werklik dit moeilik gevind om hulle gedwonge verpligtings na te kom. So móes R. Cloete, P.A. Myburgh, P. van der Byl en T. Knoetse in Maart 1799 voor die hof getuig dat hulle genoodsaak sou wees om gars by te ¹¹²⁾ koop. In Julie 1802 meld P.A. Myburgh dat sy gesaaides in die vorige jaar oorstroom is „zoo dat het de moeyte niet ¹¹³⁾ waard was, wat er gewonnen wierd."

Die Bataafse Outoriteite het in Junie 1803 die produksie van hawer ter aanvulling, aangemoedig en in September 1805 ¹¹⁵⁾ oorweging geskenk aan die bemaking van veel meer hooi.

5. Pogings tot verkryging van graan uit ander oorde.

Uit die aard van die saak is dit dus begryplik dat pogings aangewend sou word om koring en gars uit ander dele van die land te kry, veral in die geval van die hinterland van Mosselbaai, waar die vervalde pakhuise van die Kompanjie nog gestaan het.

111) B.O. 62 Proklamasie, 22.4.1799, p.p. 245-247.

112) B.O. 22 Letters from Stellenbosch: Van der Riet - Dundas, 5.3.1799, p.p. 339-342.

113) B.O. 23 Letters from Stellenbosch: P.A. Myburgh - Van der Riet, 5.6.1802, p.p. 671-672.

115) B.R. 13 Resolusien, 15.9.1805, p. 2933.

In April 1797 is aanstalttes gemaak om genoemde magasyne
 116) te repareer en gedurende dieselfde jaar is Luit. Rice
 gestuur om die moontlikhede van die baai aan die Ooskus te
 117) ondersoek.

Die eerste terugslag in hierdie verband was die onwil-
 ligheid van skeepseienaars om, weens die gevare daaraan ver-
 118) bonde, togte na hierdie baai te onderneep. Verder het dit
 duidelik geword dat die aanvanklike verwagtings veels te
 rooskleurig was. In Maart 1799 kan Mosselbaai alleenlik 350
 119) mudde koring beskikbaar stel. Wat gars betref, het dit
 in die volgende jaar 'n bietjie beter gegaan, toe 39 boere
 120) onderneem het om 2,260 mudde te lewer.

Verdere pogings om graan uit Mosselbaai te verkry, is
 egter voortgesit, toe Sir G. Yonge in Februarie 1801 besluit
 het om ploegonderdele te stuur, sowel as ondersteun^{ing}/aan
 121) boere te verleen. Ook is die Mosselbaaimagasyne, weer

-
- 116) B.O. 50 Letters despatched: Barnard -A.A. Faure,
 27.6.1797, p. 131.
 117) B.O. 33 Miscellaneous Documents: Verslag van Luit. Rice,
 30.9.1797, p.p. 755-771.
 118) B.O. 33 Miscellaneous Documents: J. Murray - Dundas,
 27.3.1799, p.p. 637-639.
 119) B.O. 24 Letters from Swellendam: A.A. Faure - Dundas,
 29.3.1799, p.p. 383-386.
 120) B.O. 24 Letters from Swellendam: A.A. Faure -Dundas,
 19.5.1799, p.p. 407-412.
 121) B.O. 54 Letters despatched: Yonge-Corn Committee,
 7.1.1801, p.p. 16-18; B.O. 54. Letters despatched:
 A. Barnard - A. Faure, 6.5.1801, p.p. 77-79.

in 1803 deur die Bataafse regering herstel,¹²²⁾ terwyl daar
in die volgende jaar begin is met die aanbou van nuwe
graanmagasyn te Plettenbergbaai.¹²³⁾

Die hele toestand is in 'n artikel in die „Kaapsche
Courant" van 11 Mei 1805 bespreek. Hierin is die wissel-
vallige optrede van die kant van die regering tot 'n mate
verantwoordelik gehou vir die gebrekkige toevoer in die
verlede. Aan die anderkant is daarop gewys, dat nieteen-
staande die feit dat boere in die omstreke van Mosselbaai
die vorige twee jaar die volle versekering gehad het, dat
hulle graan wel afgehaal sou word, die hoeveelheid tog
gering gebly het en „in dit jaar (1805) zal wederom niets
van de Oorden te verwagten zyn."¹²⁴⁾

Dat die verkryging van graan uit veraf-geleë dele
dus nie veel bygedra het nie, is seker. Waar die Burger-
senaat in Februarie 1799 gepleit het vir die verbouing van
graan in dié dele omrede die Suid-Ooste wind daar reëns bring,
as die Noordewind in die weste wegbly,¹²⁵⁾ het die heer W.S.
van Ryneveld in 1805 gepleit vir 'n groter ontwikkeling van

122) Vgl. Theal: Bel. Hist. Dok., III: Janssens - De Mist,
16.4.1803.

123) B.R. 6 Resolusion, 21.3.1804, p. 1086.

124) Kaapsche Courant, Deel III, no. 19, 11.5.1805.

125) B.O. 2 Letters from the Burgher Senate: B.S. - Dundas,
11.2.1799, p.p. 257-259.

die graanbou in die gevestigde en erkende graanstreek.

Volgens hom kan Mosselbaai in aanmerking kom, maar dit sou vir die kolonie gevaarlik wees om dit te vroeg te begin „zoo lang er in de nabyheid van de hoofdplaatz nog korenlanden genoeg is (gelyk er inderdaad nog duizenden van morgen onbebouwd, zelfs onaangeroerd liggen) dan vorderd commonsense, dat eerst dit lande worde bebouwd, en dat hinderpalen hiertoe worden uit den weg geruimd.“¹²⁶⁾

6. Vleis:

(a) Hoë pryse van slagtersvleis.

In hierdie tyd is die beskouing in wye kringe gehuldig dat die veestapel van die kolonie groot genoeg was om ruim te kan voorsien in die normale, jaarlikse behoeftes. Billike pryse sou dus vanselfsprekend wees. Tog is daar sedert die oorgawe 1795 ondervind dat daar 'n aansienlike styging in die pryse van slag- en trekvee plaasgevind het.

Teen 1798 het dit heel opvallend geword. Skape het van 10s 12 skellings gestyg tot 18s 19 skellings; osse van 8 riksdalers tot 18s 19 riksdalers en waar verbruikers vroeër 4 tot 5 lb. vleis vir 1 skelling gekry het, moes hulle in hierdie jaar tevrede wees met 2 lb. of selfs 1 lb.¹²⁷⁾ Vir

126) W.S. van Ryneveld: „Beskouwing...“ (Z.A. Tydschr., VIII, no. 4, Julie-Aug. 1831, p. 301).

127) Vgl. B.O. 62 Proklamasie, 2.10.1798, p.p. 139-141.

trekosse is selfs tot 25 en 30 riksdalers per kop betaal. ¹²⁸⁾

(b) Beskuldigings teen die slagtersbedryf en beheer-
maatreëls.

Die bemarkingstelsel was die eerste, wat onder die soek-
lig van kritiek moes deurloop. Slagters is daarvan be-
skuldig dat hulle as gevolg van onreëlmatighede, verantwoor-
delik was vir hierdie hoë veepryse. ¹²⁹⁾ Gevolglik het Goewer-
neur Macartney reageer met 'n reeks strenge maatreëls in
oktober 1798 ten einde die slagtersbedryf te kontroleer.

Daar is van elke slagter 'n opgawe geëis, waarin hy
die hoeveelheid vee in sy besit, asook sy aantal knegte en agent-
in die verskillende distrikte moes aangee. Persone wat na
die binneland gaan om meer as 100 osse of 300 skape te koop,
is verplig om geskrewe instruksies van sy werkgewer te kry.
Dergelike instruksies moes geregistreerd wees by die fiskaal,
terwyl laasgenoemde ook 'n insage moes kry in 'n presiese
lys van die hoeveelheid vee wat gekoop is. ^{130).}

128) Vgl. B.O. 62 Proklamasie, 2.10.1798, p.p. 139-141; sien
ook B.O. 27 Letters from Graaff-Reinet: Bresler -
W.S. van Ryneveld, p. 611.

129) Vgl. B.O. 5 Letters from the Burghet Senate: B.S. -
Macartney, 23.4.1798, p. 425; B.O. 27 Letters from
Graaff-Reinet: Bresler - W.S. van Ryneveld, 1.9.1798,
p.p. 610, 611.

130) B.O. 62 Proklamasie, 29.9.1798, p.p. 12-130; Proklamasie,
2.10.1798, p.p. 133-134.

Verder is die prys van 'n skaap vasgestel op 14 skellings en 'n slagos op 8 rikadalers, terwyl die veeboer gewaarsku is „to be particularly cautious not wantonly to keep back their cattle upon a reasonable offer made to them.”¹³¹⁾

Hulle is voorts verplig om jaarlikse opgawes te doen by die betrokke veldkornette van die hoeveelheid skape van een, twee en drie jaar in hulle besit; asook van die hoeveelheid wat hulle aan slagters verkoop het en van die persone aan wie dit gelewes is.¹³²⁾

Onder Goewerneur Yonge is hierdie kontrole verder uitgebrei. Slagters is verbied om meer vee op te koop as wat nodig is vir die slaghuise,¹³³⁾ terwyl hulle maandelikse opgawes van die aantal vee in hulle besit, asook wat geslag is, voor die Burgersenaat moes lê.¹³⁴⁾ Verder is die maksimum prys van markbare beesvleis vasgestel op 1 skelling vir 2½ lb. en prima op 1 skelling vir 2 lb. skaapvleis sou nie onder 2½ lb. vir 1 skelling verkoop word nie.¹³⁵⁾

131) B.O. 62 Proklamasie, 2.10.1798, p.p. 141-142.

132) B.O. 62 Proklamasie, 2.10.1798, p.p. 142-143.

133) B.O. 62 Proklamasie, 23.6.1800, p.p. 321-324.

134) B.O. 5 Letters from Burgher Senate: B.S. - Yonge, 15.8.1800, p.p. 673-675. Weer beklemtoon in B.O. 62 Proklamasie, Dundas, 21.5.1801, p.p. 433-434.

135) B.O. 62 Proklamasie, 23.6.1800, p.p. 321-324.

Volgens 'n kontrak met Jan F. Veyll, die kontrakteur van vleisvoorrade vir die troepe, op 4 Nov. 1803, waar hy onderneem het om vleis te lewer teen 1 skelling vir 3 lb. en 19 skellings vir een lewendige hamel, ¹³⁶⁾ is dit duidelik dat genoemde maatreëls van die Britse Bewind onder die Bataafse Bestuur verval het.

Laasgenoemde outoriteite het egter ook wantrouig teenoor die veehandel gestaan. In Mei 1803, dring Kommissaris-Generaal De Mist daarop aan dat daar toegesien moet word, dat slagtersknegte voorsien moes wees van instruksiebriewe, asook van blanko-getekende slagtersskuldbriewe in blanko-lyste vir slagvee, wat by elke aankoop ingevul moet word. ¹³⁷⁾

Goewerneur Janssens het dit beskou as „op geen goeden voet:- er is een groot overvloed in het land, en evenwel word Trek en Slagtvhee hoe langer hoe slegter. Hamels worden geslagt die niet helft van het gewigt hebben dat zy eens zouden kunnen krygen - Jonge ossen word ter slagtbank gebrag, ¹³⁸⁾ terwyl de genoegzaame middelen van vervoer ontbreken."

In Julie 1805 is bedenkinge verleen aan moontlike ver-

136) B.R. 4 Resolutien, 9.11.1803, p. 2213.

137) B.R. 2 Resolutien, 23.5.1803, p.p. 496-497.

138) Omsendbrief aan Landdroshowe, Worcester Argief, 12/1, Ink. B. no. 71, 26.7.1805; Swellendam Argief 11/7, Ink. Br. 26.7.1805, p. 79.

anderings. Volkome vryhandel, sowel as vry veevendusies op verskillende tye en op verskillende plekke is as alternatiewe gestel, en die advies van die verskeie Landdroshowe¹³⁹⁾ is hieromtrent ingewin. Sommige het saam met genoemde idees¹⁴⁰⁾ gestem, maar uit Graaff-Reinet is daarop gewys dat vrye¹⁴¹⁾ markte onmoontlik is weens die uitgestrektheid van die land. 'n Belangrike gevolg hiervan was, dat die slagters gekla het dat veeboere, onder invloed van genoemde ondersoek, aan slagtersknegte te kenne gegee het, dat „zy voortaan geen¹⁴²⁾ vee meer voor de gewoone pryse zullen bekoomen.”

(c) Ander faktore wat in ag geneem moet word.

Die vraag is nou of die bemarkingstelsel werklik soveel verantwoordelikheid gedra het ten opsigte van genoemde toestand as wat voorgegee is.

Pryse van alle artikels was oor die algemeen hoog en gevolglik sou boere nie tevrede wees met lae pryse vir hulle produkte nie. Die prysvasstelling van vee het dan ook ontevredeheid veroorsaak. Boere van Onder-Bokkeveld en die Hantam het in November 1798 te kenne gegee dat indien

139) Omsendbrief aan Landdroshowe, Worcester Argief, 12/1, Ink. Br., no. 71, 26.7.1805; Swellendam Argief 11/7, Ink. Br., 26.7.1805, p. 79, Arts. 18, 19, 20 en 21.

140) Stellenbosch 1/27, Notule van Landdros en Heemrade, 2.9.1805, p.p. 472-489.

141) Graaff-Reinet 1/4, Notule van Landdros en Heemrade, Jan. 1806, p. 36.

142) B.R. 14 Resolusien, 4.12.1805, p. 3704.

hulle sou inwillig om 'n os teen 8 riksdalers te verkoop,
 143)
 dit hulle ondergang sou beteken.

Daar moet inderdaad ook rekening gehou word met die feit dat die bedryf swaar getref is deur knellende droogtes, terwyl veedierfistalle aan die Oosgrens gewis 'n ongunstige invloed op die normale aanbod uitgeoefen het.

Dat albei regerings volkome bewus was van die verstorings, wat deur droogtes en weedierfistalle veroorsaak is, word bewys deur die feit dat aktiewe hulpverlening aan boere in die Oostelike gebiede op die program was. Macartney het
 144)
 in Junie 1797 daarmee 'n aanvang gemaak, terwyl Genl. Jansens, onder indruk dat „de steeds toenemende vermindering
 145)
 van het Hoornvhee in die verafgelegene districten" hoofsaaklik verantwoordelik was vir die krisis in die vleismark, sowel as vir die skaarste aan trekdieren, in Augustus 1804 begin het om planne te beraam ten einde hulp te verleen aan
 146)
 hierdie geteisterde streke.

143) B.O. 34 Miscellaneous Documents, 1795-1803: Petisie van 51 Boere van Hantam en Bokkeveld, 7.11.1798, p.p. 285-295; Vgl. B.O. 34: Miscellaneous Documents: Petisie van die Bokkeveld, 14.11.1798, p.p. 297-300; Petisie van Namakwaland, 20.11.1798, p.p. 301-310; Petisie van die Laer Roggeveld 1.12.1798, p.p. 311-318.

144) Vgl. B.O. 65 Instructions to the Landdrost of Graaff-Reinet, 20.6.1797, p.p. 53-67.

145) B.R. 8 Resolusien, 22.8.1804, p.p. 2590-2592.

146) Vgl. B.R. 8 Resolusien, 22.8.1804, p.p. 2598-2599; Sien ook Hoofstuk 5, p.p. 132, 133 in hierdie verhandeling

Interessant is die gesigspunt van die heer W.S. van Ryneveld, waar hy in September 1799 die aandag vestig op die wanbestuur van die veeboer en die uittrapping van die veld. Dit sou die rede wees waarom 'n veestapel van 1,448,000 nie in staat is om normaalweg aan die jaarlikse verbruik te kan voldoen nie. Geïnspireer deur gierigheid of trots hou hy gewoonlik te veel vee aan - „it thence arises that the pasture is unnecessarily destroyed on Places, where the sheep, from their great number, cannot properly be taken care of.”¹⁴⁷⁾ Ook vrek ten minste die helfte van die jaarlikse lammer oes weens gebrek aan sorg en weiding.

Hy dring derhalwe aan op dwangmaatreëls, aangesien die boer geweldig bevooroordeeld is. Veefokkers sou verplig word om elke tweede of derde jaar 'n vyfde of sesde van hulle ooie uit te sit vir die mark, terwyl Landdroste en Veldwagmeesters sou toesien dat dit wel uitgevoer sou word.¹⁴⁸⁾

Hoewel hierdie plan nie ten uitvoer gebring is nie, was hierdie argument nie sonder betekenis nie en het dit ook by Genl. Janssens opgekom „dat zommige plaatzen met een veel te groot aantal Vhee belegd zyn - dit ruineerd de plaatsen

147) B.O. 34 Miscellaneous Documents: Memorie van Van Ryneveld, 8.9.1799, p.p. 451-455.

148) B.O. 34 Miscellaneous Documents: Memorie van Van Ryneveld, 8.9.1799 p.p. 451-455.

149)
en geeft slegt vhee."

Deur die sameloop van omstandighede dus was die groot veestapel van die kolonie nie in staat om met gemak en sonder probleme te kan voorsien in die behoeftes van die binnelandse mark tydens die eerste Britse besetting, sowel as tydens die Bataafse Bewind nie.

Waar hierdie toestand hom as buitengewoon voorgedoen het, het dit dus 'n natuurlike dryfveer gevorm vir 'n behoefte om 'n oneffektiewe bemarkingstelsel, sowel as 'n onekonomiese boerderymetode aan te val.

149) Worcester 12/1, Ink. Off. Br.: Janssens - Landdros en Heemrade, Tulbagh, 26.7.1805, no. 71.

H O O F S T U K III.BEMARKINGSTOESTANDE.I. Die stryd teen Monopolie.

1. Instelling van vryhandel.

In 'n brief van 18 September 1795, gerig aan die inwoners van Swellendam, het Genl. Craig te kenne gegee dat die ou Monopolie-stelsel van die Hollands-Oos Indiese Kompanjie afgeskaf is. „A free internal trade and market takes place from this day - every man may buy of whom he pleases" Verder nooi hy die boere uit „to send their cattle etc., to the Cape Town where they may use it in the manner which best suits them and is most for their interest.”¹⁾ Vir die koloniste sou dit 'n ongekende vryheid wees en die nuwe Bewind was oortuig daarvan dat dit ingestel is om die geluk van die koloniste te bevorder.²⁾

Gelisensieerde handelsondernemings het ontstaan en die Burgersenaat moes sorg dra, dat elkeen binne sy eie respektiewelike perke bly volgens die verskillende reëlins, wat hierop betrekking het.³⁾ In die vervolg sou die opkoop en

1) B.O. 61 Origineel Placaat Boek, 1795-1797: Letter to Inhabitants of Swellendam by Mr. Du Plessis, 18.9.1795, p.p. 5-6.

2) B.O. 61 Origineel Placaat Boek, 1795-1797: Letter to Inhabitants of Swellendam by Mr. Du Plessis, 18.9.1795; Vgl. B.O. 61 Proklamasie, 7.10.1795, p.p. 17-22.

3) B.O. 65 Instructions to several Public Departments 1796-1801: Instruksie aan die Burgersenaat, 31.1.1796, Art. 26, p. 15.

distribusie van boerderyprodukte dan hoofsaaklik in die hande van dergelike ondernemings berus.

2. Else vir strenger kontrole.

Dit het egter gou geblyk dat hierdie vryheid nie die gewenste uitwerking gehad het nie. Die behoefte aan strenger kontrole is sterk gevoel. In Julie 1796 pleit die Burgersenaat dan ook dat bakkers, slagters en wynkopers onder sekere regulasies gebring moes word „as it has taken place under the Dutch Government.”⁴⁾ Verder het hierdie liggaam onder andere die volgende aanbevelings gedoen: Bakkers behoort 'n kontrak voor hom (Die Burgersenaat) aan te gaan, waarvolgens hulle onderneem om genoemde regulasies na te kom. Slegs geprivilegieerde slagters moet verantwoordelik wees in die lewering van vee of vleis en hulle moet verplig wees om 'n waarborg van 6,000 riksdalers te gee ten einde te voorkom, dat boere, van wie vee gekoop is en in besit is van slagtersbriefies, gekul word.⁵⁾ Ten slotte is die noodsaaklikheid van die herinstelling van die „established and so highly requisite Regulations” van die Kompanjie ten opsigte van die wynhandel weer beklemtoon.⁶⁾ Ook die fiskaal, W.S. van Ryne-

4) B.O. 5 Letters from the Burgher Senate: Burgersenaat-Craig, 8.7.1796, p. 61.

5) B.O. 5 Letters from the Burgher Senate: Burgersenaat-Craig, 8.7.1796, p.p. 62-66.

6) B.O. 5 Letters from the Burgher Senate: Burgersenaat-Craig, 8.7.1796, p. 67.

veld het hom ten gunste van strenger beheer oor genoemde
 7)
 bedrywe uitgespreek.

3. Koring en Vee.

Die voorstanders van 'n strenger beheer het 'n uiters
 effektiewe bondgenoot gevind in die noodtoestande wat in
 hierdie tyd in die kolonie geheers het. Soos reeds nagegaan
 is, het die handel ten opsigte van koring tot 'n groot mate
 dieselfde vorm aangeneem as in die tyd van die Kompanjie en
 8)
 dit behou tot aan die einde van die Bataafse Bewind.

Ook het die bemarking van slagtersvee steeds langs die
 tradisionele kanale plaasgevind, naamlik gepriviligeerde
 slagters wat vee in die binneland opkoop en Kaapwaarts bring.
 Nie alleen het die Britse outoriteite op een tydstip prysbe-
 heer ingevoer nie, maar hulle, sowel as De Mist het regula-
 sies neergelê ten einde die bemarking van vee beter te kon-
 troleer. Selfs Genl. Janssens se bedenkinge met betrekking
 tot hervorming deur vryhandel het teenstand van die boere
 9)
 self gekry en tot niks gelei nie.

Weliswaar is die ou instelling, waarvolgens slagters
 die Groenekloofplase gekry het om te huur, bedreig, toe die
 plase Grootte Post, Smalle Pad en Drie Papen Fonteyn in

7) B.O. 6 Letters received from Fiscal: Van Ryneveld- Craig,
 23.7.1796, no. 19, p.p. 120-134.

8) Sien Hoofstuk 2 in hierdie verhandeling.

9) Sien Hoofstuk 2 in hierdie verhandeling.

Desember 1801, toegesê is aan die heer Duckitt vir die gebruik van die „Agricultural Department,”¹⁰⁾ en die Bataafse Bestuur gedink het aan die moontlikheid om hierdie plase te verkoop.¹¹⁾ Dog nieteenstaande is die gebruik van die meeste plase¹²⁾ vir slagters doeleindes gehandhaaf. So blyk dit uit 'n antwoord van die Politieke Raad in Augustus 1805, op 'n versoek om die huur van een van die plase „dat de Goeverments plaatsen in de Groene Kloof by uitsluiting bestemd zyn tot weiding van het veeh der gecontracteerde slagters, of tot ander eindens, waarby het Goeverment onmiddelyk is geïnteresseerd, en dat het niet mogelyk zoude zyn, omzonder wezentlyk ongerief eenig gedeelte derzelve aan particulieren af te staan.”¹³⁾

4. Wyn.

Daar wyn beskou is as een van die artikels „welke eigentlich niet onder de onontbeerlyke kunnen worden gerekend”, is dit aangeneem dat die handel in hierdie belangrike landesprodukt wel in die kategorie behoort te val wat in die raamwerk van die nuwe beleid sou pas.¹⁴⁾

-
- 10) B.O. 54 Letters despatched: A. Barnard - W. Duckitt, 4.12.1801, p.p. 324-325.
 11) B.R. 4 Resolusien: Verslag van H. Cloete, 23.11.1803, p.p. 2376-2382; B.R. 4 Resolusien: Brief van De Mist aan Politieke Raad, 14.10.1803, p.p. 1956-1958.
 12) In Augustus 1804 is die plase, „De Groote Post, Het Smalle Pad, De Randebergte, De Jakhals of Duine Fontein, De Drie Papenfonteynen” asook die kleine legplasies „de Kransduynen en Modderfontein” tot die beskikking van die Kommissie van Veeteelt en Landbou gesien - Sien Hoofstuk 9, p. 254.
 13) B.R. 13 Resolusien, 28.8.1805, p. 2, 710.
 14) B.O. 6 Letters received from Fiscal: Van Ryneveld - Craig, 23.7.1796, p.p. 126-127.

Aanvanklik is die wynpagte van die Kompanjie dan ook afgeskaf en is „enkele wynhuizen onder seekere jaarlykse betaling voor het uitsluitende voorregt om een wynhuis te mogen opzetten" toegestaan.¹⁵⁾ As gevolg hiervan sou onreëlmatighede ernstig toegeneem het¹⁶⁾ en om hierdie rede het stemme by monde van die Burgersenaat en die Fiskaal, W.S. van Ryneveld, daarteen opgegaan.

Laasgenoemde het dié toestand waarin „een ieder onbepaald wynkoper" is, beskou as 'n aanleiding tot 'n morshandel, wat die gehalte van die Kaapse wyn as uitvoer produk ten kwade sou strek.¹⁷⁾ Daarenteen stel die ou stelsel van bevoorregting, gegoede liede, wat in die vermoë is om „openpakhuisen" aan te hou, in staat om „een groot quantiteit wyn in te slaanen die wel te doen bereiden, oud doen worden en¹⁸⁾ met de nodige exactitude te behandelen."

Dat Wynhandelaars buitensporig opgetree het, word getuig deur 'n proklamasie van 27 Julie 1798, waardeur die ou regulasies en beperkings teen die vervalsing van wyne, soos bepaal op 3 September 1765, weer in werking gestel is. Ook is daar

-
- 15) B.R. 7 Resolusien, Uit Memorie van W.S. van Ryneveld oor Wynhandel, 23.5.1804, p. 1772; Vgl. B.O. 61 Proklamasie, 9.10.1797, p.p. 441-443.
 16) B.R. 7 Resolusien, 23.5.1804, p. 1772.
 17) B.O. 6 Letters received from Fiscal: Van Ryneveld - Craig, 23.7.1796, p. 129.
 18) B.O. 6 Letters received from Fiscal: Van Ryneveld - Craig, 23.8.1796, p. 128.

terselfdertyd weer 'n ander proklamasie n.l. dié van 12 November 1765 van krag gemaak, toe aan wynboere die reg gegee is om hulle wyn aan skepe te verkoop op die voorwaarde egter, dat dit direk uit die platteland na die haweneem moes word en daar te lewer sonder dat dit voorheen¹⁹⁾ in die store of pakhuse van die stad was.

Onder indruk dat „the Amelioration and improvement of the wines of this Colony is a matter of the Highest Importance and Benefit,”²⁰⁾ en die nodige stappe ten behoeve daarvan gedoen moes word, het Sir George Yonge 'n „Wine tasting Department” in die lewe geroep. Hierdeur sou wyn, brandewyn en ander alkoholiese drankte in die store en kelders van die stad ondersoek en getoets word. In dié geval van onbehoorlike kwaliteit sou dit vernietig kon word. Met Arend de Waal as assistent sou Richard Blake as hoofproewer optree. Ten einde 'n verdere toevoer van ongewenste drank te voorkom, is hierdie persone verder gemagtig om alle waens wat wyn en brandewyn Kaapwaarts bring, voor te keer, „and if found sour or of an improper quality for consumption to report the same and to prevent it passing into Town.”²¹⁾

19) B.O. 62 Proklamasie, 27.7.1798, p.p. 101-103.

20) B.C. 62 Proklamasie, 25.8.1800, p. 353.

21) B.O. 62 Proklamasie, 25.8.1800, p.p. 353-354.

Hierdie onpopulêre maatreël, tesame met die heffing van een-tiende belasting op alle produkte wat uit die buite-²²⁾ distrikte na die stad gebring word, het wrewel veroorsaak.

Die praktiese besware teen die wynproewery by die kasteelhekke is deur die Burgersenaat onder die aandag van die Goewerneur gebring. In die eerste plek stuur boere meer as een wa met vate onder toesig van Hottentotte of slawe. Hierdie vate word goed geseël ten einde te voorkom dat dit langs die pad oopgestamp word of langs die pad uitgesuip en met water gevul word. Nou kan die mense aan wie die wyn gelever word, nie vasstel of die vate wel deur bedienendes of deur beamptes by die kasteel oopgemaak is nie.

Verder sou dit stadige bediening in die hand werk en dit onder omstandighede waar boere binne 'n bepaalde tydperk hulle wyn moes inry. Trekosse sou noodwendig daaronder ly, aangesien hulle nie tyd sou kry om behoorlik uit te rus²³⁾ en te wei nie.

Hierdie besware het egter op dowe ore geval en eers 'n jaar later het Luit.-Goew. Dundas genoemde reëling tot²⁴⁾ niet verklaar.

Die pagstelsel moes sedertdien weer ingevoer gewees

22) Sien hoofstuk 5, p.p.135,136 in hierdie verhandeling.

23) B.O. 3 Letters from Burgher Senate, 1795-1802; B.S. - Yonge, 9.9.1800, p. 413.

24) Vgl. Theal: Records of the Cape Colony, IV Dundas - Lord Hobart, 9.9.1801, p. 65.

het, daar die Bataafse Bewind na ondersoek, drie pagte vir
wyn en brandewyn in die Kaapse Skiereiland gevind het.²⁵⁾

Behalwe die pag vir wyn en brandewyn in Valsbaai wat
weggeneem is weens die aanwesigheid van troepemagte, is
daar besluit om die pagte op dieselfde voet as voorheen te
laat voortbestaan.²⁶⁾

Die verpligte inrytyd van wyn en brandewyn vir verkoop
na die Kaap n.l. van September tot Januarie, het vier Stel-
lenbosse boere in September 1803 beweeg om die nuwe Bewind
te pols vir 'n algemene verlenging tot Februarie. Gepaard
hiermee is o.a. 'n hewige aanval geloots op die wynkopers wat
van die korte tyd sou misbruik maak „en also by eene onder-
linge afspraak zo veel geld voor de wyn presenteeren als zy
goedvinden, en menigmaal zo min, als waar mede den wynbouwer
onmogelyk bestaan kon, die van deze aanbod, hoe gering ook
dikwels uyt nood gedwongen is te moeten accepteeren.”²⁷⁾

Hierdie aansoek het misluk, hoofsaaklik op grond van die
feit dat dit boere in staat sou stel om die ouer wyn met

25) B.R. 87 Ink. Br.: De Mist-Janssens, 1803, p. 75; B.R. 1
Resolutien, 21.3.1803, p.p. 101-102.

26) B.R. 87 Ink. Br.: De Mist-Janssens, 1803, p. 75; B.R. 1
Resolutien, 21.3.1803, p.p. 101-102.

27) B.R. 41 Bylagen, Okt. 1803: Petisie van Catz, Hartog,
Roux en Ackerman, Sept. 1803, p. 65.

28) nuutgeparste te meng en dit dan te bemark. Dit het egter 'n stryd ingelui wat die wese van die pagstelsel met sy voordele en nadele onder omstandighede aan die kaak gestel het, en selfs die regeringsoutoriteite laat twyfel het aan die doeltreffendheid daarvan.

Die kritiek op hierdie stelsel is verder gevoer, toe die heer J.H. Neethling, gewese sekretaris van die Politieke Raad, in Desember van dieselfde jaar min of meer dieselfde beskuldigings teen die pagstelsel inbring. Hy het daarop gewys, dat die boer as gevolg van dergelike omstandighede hoeveelheid en nie gehalte beoog nie. As plaasvervanger stel hy voor 'n „accys" soos dit in Holland toegepas word. Hiervolgens moet die boer, behalwe die gewone tiende, 'n aksyns van 6 riksdalers per lêer wyn en 12 riksdalers per lêer brandewyn by lewering betaal. Verder sou bevoorregte kopers die alleenreg met betrekking tot die inkoop van wyn kry en drinklokale moet dit weer van hulle bestel. 29)

Die pagstelsel is weer ywerig verdedig deur die pagters self, 30) asook deur die Koloniale Rekenkamer en die heer W.S. van Ryneveld. Die idees van laasgenoemde twee blyk uit die

28) Sien B.R. 8 Resolusien: Concept Publicatie omtrend de Pacht in wyn etc. alsmede omtrend de wynhandel, Art. 12, 29.8.1804, p. 2718.

29) B.R. 4 Resolusien, 15.12.1803, p.p. 2754-2765.

30) Vgl. B.R. 41 Bylagen, Okt. 1803: Petisie van die Wynpagter, C. Dieleman, 6.10.1803, p.p. 71-72.

verslae wat opgestel is op versoek van die regering en ingedien is by die Politieke Raad in Mei 1804.³¹⁾

Ter verdediging is verskeie punte aangevoer:

(a) Die wynboer kan nie kla as gevolg van 'n monopolie nie, daar „zy by een gemakkelike Levenswyze, het bemiddelste gedeelte onder de Landbouwende Ingezeeten en uitmaaken.“³²⁾

(b) Die stelsel hou wel tot 'n mate mededinging in, daar die wynkopers en pagters met mekaar kompeteer en dus wel die pryse gunstig beïnvloed. Waar wynkopers, volgens Neethling alleenreg sou kry, sou dit 'n strenger monopolie in die hand werk.³³⁾

(c) Daar is wel 'n verskil in pryse. „Goede wynen worden altoos in evenreedigheid der ordinaire drinkbaare, veel duurder ja dikmaals, dubbeld zo duur betaald.“³⁴⁾ Prysbeplating is volgens Van Ryneveld nie toe te skrywe aan die hebsug van pagters nie, maar hang alleenlik af van die handel verkry deur uitvoer, aantal troepe en oes.³⁵⁾

31) B.R. 7 Resolusien, 23.5.1804: Memorie van die Koloniale Rekenkamer p.p. 1739-1755; en Memorie van W.S. van Ryneveld, p.p. 1762-1782.

32) B.R. 7 Resolusien, 23.5.1804: Memorie van die Koloniale Rekenkamer, p. 1740.

33.) B.R. 7 Resolusien, 23.5.1804: Memorie van W.S. van Ryneveld, p. 1781.

34) B.R. 7 Resolusien: Memorie van die Koloniale Rekenkamer, 23.5.1804, p. 1739.

35) B.R. 7 Resolusien: Memorie van W.S. van Ryneveld, 23.5.1804, p. 1762.

(d) Die rede vir die swak gehalte van wyn moet hoofsaaklik gesoek word, by sommige de schraale plaatzen zelve, en by ander gebrek aan Vertier of Uitvoer." ³⁶⁾ Weens gebrek aan vate is 'n boer nie by magte om sy wyn vir 'n jaar in te hou nie. Daarenteen beskik die wynkoper oor die nodige fasiliteite en bied hy dan ook 'n bestendige, jaarlikse afset vir hierdie produk. Bowendien is genoemde koper in die vermoë om wyn voor te berei en te suiwer met die oog op uitvoer. ³⁷⁾

Beide verwerp dus enige verandering. Die Koloniale Rekenkamer het egter voorgestel dat 'n hoër rekognisie op wyn en brandewyn gehef moes word, asook 'n hoër aksyns op wynkopers ten einde 'n groter inkomste vir die staat te verkry, ³⁸⁾ maar Van Ryneveld wou van geen ander stelsel hoor nie. „Hy is, onder eerbiedige verbetering, van gevoelen, dat in deze Colonie de pagten behoren te worden gelaten op den ouden voet." ³⁹⁾

Hierdie besliste teenstand van die kant van die gesaghebbende raadgewers het egter nie Goewerneur Janssens laat skroom om hulle te bestempel as persone, wat „zo zeer aan

36) B.R. 7 Resolutien: Memorie van W.S. van Ryneveld, 23.5.1804, p. 1767.

37) B.R. 7 Resolutien: Memorie W.S. van Ryneveld, 23.5.1804, p. 1768.

38) B.R. 7 Resolutien: Memorie van Koloniale Rekenkamer, 23.5.1804, p. 1755.

39) B.R. 7 Resolutien: Memorie van W.S. van Ryneveld, 23.5.1804, p. 1762.

uitsluitend voorrechs denkbeelden gewoon zyn, dat zy meestal⁴⁰⁾ voor gelykaartige operatien adviseeren."

In 1804 is daar egter geen verandering aangebring nie, behalwe dat wynboere wel toegelaat is om hulle wyn in die stad op te slaan „zonder contradictie van iemand!" Hulle⁴¹⁾ mag net nie sonder lissensie verkoop nie.

Die Bataafse Bewind het egter 'n verandering noodsaaklik geag. In Julie 1805 is die jaarlikse verpagting vir nog 'n jaar verleng, maar met die verskoning „dat tot nog geene gepaste middelen zyn ontdekt, om de jaarlyksche verpagting, welke de ondervinding leert een zeer schadelyken invloed op qualiteit der Kaapsche wyn en brandewyn te hebben,⁴²⁾ af te schaffen en daar voor eenig equivalent te substitueeren."

In opdrag van die Goewerneur is die Koloniale Rekenkamer in September 1805 met die taak belas om 'n stelsel uit te werk, wat ten gevolge meer eweredige belastings op die konsumpsie van drank, sowel as 'n redelike oplossing vir die⁴³⁾ probleme wat met so 'n verandering sou gepaard gaan. Ewe- redige belasting sou voorkom dat konsumpsie gestrem gaan word en „vooral indien tegelyk de uitvoer nie meerder, maar

40) B.R. 13 Resolutien: 4.9.1805, p. 2849.

41) B.R. 8 Resolutien: 29.8.1804, p.p. 2713-2715.

42) B.R. 12 Resolutien; 31.7.1805, p. 2422.

43) B.R. 13 Resolutien, 4.9.1805, p.p. 2846-2848.

misschien wel minder belast behoefde te worden."⁴⁴⁾

Die produsente van die beroemde Constantia-wyne het nie genade gevind in die oë van die Britse Bewindhebbers met betrekking tot vrye bemarking nie. Trouens, dit het neergekom op die gebruikelike jaarlikse lewering van 60 ame wit- en rooi wyn aan die Kompanjie teen vasgestelde prys.⁴⁵⁾ Die Britte het dit eenvoudig beskou as 'n verpligting wat ook teenoor hulle nagekom moes word.⁴⁶⁾ Die vasgestelde prys van 50 riksdalers is betaal.

Een van die eienaars, H. Cloete, het in Mei 1797 daarteen protesteer op grond van die feit dat hierdie kontrak 'n deel sou uitgemaak het van die ou Monopolie-stelsel van die vorige Bewind.⁴⁷⁾ Dit het egter geen sukses gehad nie,⁴⁸⁾ nieteenstaande die feit dat die Burgersenaat hom hierin ondersteun het nie.⁴⁹⁾

Ook die Bataafse Regering het geen verandering gemaak nie en so het die kontrak bly voortbestaan.⁵⁰⁾

44) B.R. 13 Resolusien, 4.9.1805, p. 2847.

45) J.J. van Rensburg: Geskiedenis van die Wynkultuur gedurende die eerste eeu, p.p. 201, 202.

46) Vgl. B.O. 5 Letters from Burgher Senate: Petisie van H. Cloete, 27.5.1797, p.p. 265-310.

47) Vgl. B.O. 5 Letters from Burgher Senate: Petisie van H. Cloete, 27.5.1797.

48) Vgl. B.O. 53 Letters despatched: H. Rax-J. Pringle, 19.11.1799, p. 136.

49) B.O. 5 Letters from the Burgher Senate: B.S. - Macartney, 6.9.1797, p.p. 261-264.

50) Vgl. B.R. 6 Resolusien, 21.3.1804, p. 1083.

5. Ander produkte.

Soos reeds nagegaan is, het die bemarking van gars nie die volle vryheid geniet nie, aangesien die Goewerment sy aandeel jaarliks teen vasgestelde prys geëis het, en is daar selfs teen Februarie en September 1801 'n tydelike prys-beheer ingevoer. Ook rog is in 1805 onder beheer geplaas.⁵¹⁾ Origens is ander produkte soos botter, eiers, ertjies, boontjies, patats, uie, droëvrugte, amandels, pluimvee ens. van die hand gesit ooreenkomstig die gees van binnelandse vryhandel.

Afgesien van kontrakte,⁵²⁾ is genoemde produkte opgebring na Boereplein in die stad, waar dit dan op 'n publieke mark verkoop is.⁵³⁾

Na aanleiding van 'n klagte van die Burgersenaat, n.l. dat handelaars die waens buitekant die stad tegemoet gaan om dan hulle transaksies deur te sit - „which custom conducing to monopoly, is almost the sole reason of the dearth of victuals,”⁵⁴⁾ - het Lord Macartney in Augustus 1797, strengere reëls ten opsigte hiervan neergelê. Almal is verplig om hul

51) Sien hoofstuk 2, in hierdie verhandeling.

52) Kontraktaurs vir die Vloot en Leër het ook voorrade opgekopp.

53) Vgl. B.O. 5 Letters from the Burgher Senate: B.S. - Macartney, 25.7.1797, p.p. 197-198.

54) Vgl. B.O. 5 Letters from the Burgher Senate: B.S. - Macartney, 25.7.1797, p.p. 197-198.

produkte na genoemde plein te bring en geen verkopings sou geskied voor sewe uur v.m., gedurende die wintermaande en ses uur in die somer nie. Verder is waens verbied om produkte in die strate te verkoop, tensy dit reeds van te vore op die mark vir verkoop aangebied is.⁵⁵⁾

Met die oog op strenger kontrole is daar ook in Augustus van dieselfde jaar markopsigters aangestel. Hierdie persone sou onder beheer van die Burgersenaat staan en besoldiging ontvang deur geringe betalings te hef op alle produkte, wat na die mark gebring word.⁵⁶⁾

In Desember 1800 het Sir George Yonge 'n poging aangewend om die pryse van alle lewensmiddele en lewende hawe te beheer, daar baatsugtige persone verantwoordelik sou wees vir die hoë pryse van daardie tyd.⁵⁷⁾ Die Burgersenaat het gevolglik op drag gekry om 'n lys van alle dergelike artikels te maak „and to fix on each of them a price to be proposed to your Excellency for approbation.”⁵⁸⁾

Laasgenoemde liggaam het egter nie hiervoor kans gesien nie en die besware wat dit geopper het, het in die eerste plek

55) B.O. 61 Proklamasie, 3.8.1797, p.p. 397-400.

56) B.O. 5 Letters from the Burgher Senate: B.S. - Macartney, 18.8.1797, p.p. 253-255; B.O. 50 Letters despatched: Barnard - Burgher Senate, 30.8.1797, no. 271, p. 239.

57) B.O. 53 Letters despatched: Yonge - Burgersenaat, 2.12.1800, p. 422.

58) B.O. 5 Letters from the Burgher Senate: B.S. - Yonge, 8.12.1800, p. 705.

neergekom op die feit dat die Goewerneur sy gevolgtrekkings op vergissing sou baseer het. Die distribusie van brood en vleis was in die hande van geprivilegieerde bakkers en slagters onderskeidelik en het reeds onder beperkende maatreëls gestaan, terwyl die skaarste as gevolg van droogte 'n groot rol gespeel het. Die prys van wyn was so laag dat wynboere skaars 'n bestaan kan maak. Aartappels, uie en ander verganklike produkte kon nie opgekoop en in groot hoeveelhede geberg word ten einde hoë pryse in die hand te werk nie, terwyl pluimvee ook ongeskik is vir 'n dergelike spekulasie; ertjies en boontjies sou deur die Kontrakteur vir die vloot ingekoop word, en die hoë pryse van botter sou alleenlik te wyte wees aan skaarste. Genoemde produkte, wat op die oopmark verkoop word, ondervind vir kort rukkie aansienlike prysstygings, maar dit sou toegeskryf moet word aan die feit, dat vertrekkende skeepsliede teenmekaar bie met die doel om saam te neem.⁵⁹⁾ Verder beskou hulle 'n dergelike beheer as onregverdig, aangesien die pryse vir Landboubenodighede onbillik duur is, en daar geen voorsiening vir 'n vasstelling⁶⁰⁾ in hierdie verband gemaak word nie.

Die oorweging wat daar wel verleen was aan 'n sodanige

59) B.O. 5 Letters from Burgher Senate: B.S. - Yonge, 8.12.800, p.p. 705-713.

60) B.O. 5 Letters from Burgher Senate: B.S. - Yonge, 8.12.1800, p.p. 705-713.

stap, moet aan die persoonlike beleid van 'n ongeskikte goewer-
neur toegeskryf word. Hy is in April van die volgende jaar
teruggeroep⁶¹⁾ en dit het nie weer ter sprake gekom nie.

Dit blyk dus duidelik dat omstandighede albei Bewinde
verplig het om te swig voor die ou monopolie-instellings,
waar dit die belangrikste Landbouprodukte gegeld het. Tog
het hulle ten opsigte van die ander 'n beleid gevolg, wat
in ooreenstemming was met die vooropgestelde ideaal van vrye
binnelandse bemarking.

II. Vervoer.

1. Waens en trekdiers.

Dit blyk dat die boer heelwat moeilikhede ondervind het
met die vervoer van sy produkte na die mark.

In die eerste plek was waens betreklik duur. Genl. Craig
het in Januarie 1796 aan die Burgersenaat opdrag gegee om die
hoë prys hiervan teen te werk „and no longer to leave the
said price to the arbitrage of the Smiths and Cartwrights.”⁶²⁾
Dit is egter te betwyfel of dit enigsins 'n uitwerking gehad
het. Die prys van yster en kole het hoog gebly en onder die
bestuur van Sir George Yonge het die wmakersbedryf 'n groot
terugslag ondervind, toe dit verbied is om hout te kap in die

61) Gie: Geskiedenis vir Suid-Afrika, Deel II, p. 65.

62) B.O. 65 Instructions to the Burgher Senate, 31.1.1796, Art.
27, p. 15.

63) bosse in die omgewing van Van Plettenbergsbai. As daar rekening gehou word met die feit dat 'n wa in genoemde tydperk 300 rixsdalers gekos het, 64) en volgens W.S. van Ryneveld in die Bataafse tyd 400 rixsdalers, 65) is dit duidelik dat die pryse steeds gestyg het.

Verder was trekosse nie alleen skaars en duur as gevolg van die aanhoudende droogtes nie, maar ook meesal in 'n swak kondisie. In 1801 het „the state of the country with regard to the losses sustained in cattle by corn Farmers“ Luit. Goewerneur Dundas genoodsaak om 'n kommissie na die land van die Briquas te stuur vir die verkryging hiervan. 66)

In hierdie tyd het daar ook stemme opgegaan vir 'n beter behandeling van trekdierde deur voorsiening te maak vir kunsweiding en winterstalling. Die gunstige invloed hiervan sou hom egter nie in so 'n kort tydsbestek kan laat voel nie. 67)

Die naglike toestand waarin transport verkeer het, het

63) Vgl. B.O. 5 Letters from the Burgher Senate: B.S. - Yonge, 8.12.1800, p. 710.

64) Vgl. B.O. 5 Letters from the Burgher Senate: B.S. - Yonge, 8.12.1800, p.p. 705-713.

65) W.S. van Ryneveld: Beschouwinge over de Veeteelt, Landbouw, Handel en Finantien ... (Zuid-Afrikaanse Tydschrift, VIII, Julie-Aug. 1831, no. 4, p. 294)

66) B.O. 54 Letters despatched: Dundas - J.A. Truter, W. Sommerville, S. Daniel, 29.9.1801, p.p. 208, 209.

67) Sien Kaapsche Gaurant, 6.9.1800, Getal 4, Supplement Vraagpunt no. VIII, geplaas deur die Agric., Society; W.S. van Ryneveld: Beschauwing over de Veeteelt, Landbouw, Handel en Finantien ... (Zuid-Afrikaanse Tydschrift VIII, Mei-Junie 1831, no. 3, p.p. 205, 206).

selfs gedagtes laat gaan oor die moontlike vervanging van die os deur ander tipes van lasdiere. In Maart 1803 het 'n Franse kaptein, Charles du Fertz, onderneem om 20 kamele en 50 esels uit Arabië in te voer.⁶⁸⁾ Hoewel die Politieke Raad hom aangemoedig het deur te verseker dat geen invoerbelaasting hierop gehef sou word nie, en hulle selfs „niet ongenegen zouden zyn eenig deel in zodanig contract te neemen,”⁶⁹⁾ het dit, sover bekend, nooit de kolonie bereik nie.

Van meer praktiese nut was egter die voorneme van die Kommissie van Veeteelt en Landbou onder leiding van W.S. van Ryneveld, om op die proefplaas, Groote Post, met die teel van muilesels 'n begin te maak.⁷⁰⁾

2. Paaie.

Die stelsel betreffende die instandhouding van paaie het geen wesentlike verandering ondergaan nie.

In Augustus 1798 het Lord Macartney dit nodig gevind om 'n tol te plaas op die Hottentots-Hollandkloof vir die heffing van tolbelasting op voertuie en trekkende vee „as the funds of the District of Stellenbosch are found to be insufficient to complete so great and necessary an undertaking without the assistance of the public who, alone will

68) B.R. I Resolutien, 14.3.1803, p. 64.

69) B.R. I Resolutien, 17.3.1803, p.p. 88, 89.

70) Sien Hoofstuk 9, p. 242 in hierdie verhandeling.

reap the benefit resulting from it." ⁷¹⁾ Die tariewe is as volg vasgestel: Vir elke koets 4 skellings, gelaaide wa 4 skellings, leë wa 2 skellings, kar 2 skellings, ryperd 1 skelling, 20 beeste 3 skellings en 100 skape 3 skellings. ⁷²⁾

Ook wat die ander belangrike pas n.l. Roodezandskloof betref, is daar ander reëlings getref. As gevolg van klagtes is dit tesame met die pont by Cicilliasdrif in Oktober 1804 uit die hande van die private „houer" geneem en onder die direkte administrasie van die Hof van Landdros en Heemrade van Stellenbosch geplaas. ⁷³⁾

'n Ander belangrike feit wat in hierdie verband dien genoem te word, is die poging wat daar op inisiatief van die burger, Nicolaas Haman; in 1801 gedoen is om 'n beter pad oor die Kaapse vlakte te maak. Die Landdros en Heemrade van Stellenbosch het hierdie onderneming verwelkom en mense in hulle distrik gevra om bydraes te doen in die vorm van slawe en gereedskap. ⁷⁴⁾ Hierteenoor het die Kaapse regering nie juis veel geesdrif aan die dag gelê nie. Hy het geen objek-

71) B.O. 62 Proklamasie, 29.8.1798, p.p. 105-107.

72) B.O. 62 Proklamasie, 29.8.1798, p.p. 105-107.

73) Stellenbosch 1/27 Notule van Landdros en Heemrade, 1.10.1804, p. 141; vgl. B.R. 8 Resolusien, p. 2326, Bevindings van De Mist.

74) B.O. 23 Letters from Stellenbosch: Landdros en Heemrade - Dundas, Julie 1801, p.p. 279, 280.

sie daarteen gehad nie, ook nie dat die Burgers van die Kaapse distrikte sou help nie, maar bygevoeg, dat dit alleenlik sou geskied „by voluntary contributions among themselves, without any expense to the public.”⁷⁵⁾

Die instelling van Uitspanplekke is deur beide Rege- rings gehandhaaf, hoewel daar onder die Britse Bewind en wel in die tyd van Sir George Yonge, 'n mate van laksheid te bespeur was in sy optrede ter beskerming van dergelike plase.⁷⁶⁾

Aan die anderkant het die Bataafse Outoriteite die belangrikheid daarvan beklemtoon en „verdient dus de grootste oplettendheid van het Gouvernement.”⁷⁷⁾

Kommissaris-Generaal De Mist waarsku dan ook dat „men aan deezen Afrikaanschen Uithoek altyd bedagt moet zyn om de Kaapwaards komende Landlieden niet te berooven van de zo on- ontbeerlyke Uitspanningsplaatsen.”⁷⁸⁾

3. Kusvaart.

Die toetrede van private ondernemings in die kusvaart

75) B.O. 54 Letters despatched: Barnard-Landdros en Heemrade, 7.8.1801, p. 166.

76) Vgl. B.O. 23 Letters from Stellenbosch: Landdros en Heemrade - Yonge, 15.12.1801, p.p. 419-420. Na aanlei- ding van 'n petitie van 44 persone, handelende oor die optrede van 'n sekere Van Wieling op die Uitspanplaas, „Harde Graaltje”, asook oor die afskaffing van Uitspan- plase tussen Tiervlei en Kuilsrivier.

77) B.R. 109 Notulen van Comm. Genl. De Mist, Deel 6: De Mist - Goewerneur en Raad, 30.5.1803, p. 446.

78) B.R. 109 Notulen van Comm. Genl. De Mist, Deel 6,: De Mist - Goewerneur en Raad, 30.5.1803, p. 445.

kan seker as die belangrikste ontwikkeling in hierdie afdeling van vervoer beskou word.

Onder die vryhede en regte wat die Britse bevelhebbers in Oktober 1795 so mildelik aan die koloniste toegesê het, was o.a. die reg om vaartule te mag besit, vis te mag vang of handel te dryf vanaf enige hawe in die kolonie.⁷⁹⁾ Ook die Bataafse Bewind het 'n beleid gevolg, waarvolgens private⁸⁰⁾ aansoeke om kusvaart te mag beoefen, toegestaan is.

Private handelsfirmas het van hierdie reg gebruik gemaak. Daar was veral die handelaar, J. Murray, van wie reeds melding gemaak is ten opsigte van sy bedrywighede en⁸¹⁾ die vervoer van graan uit Mosselbaai,⁸²⁾ asook die firma G. Onkruid en Kie., wat bekendheid verwerf het. Von Bouchenröder meld o.a. dat Murray in „een jaar elf reizen van de Kaapstad naar de Mosselbaai heeft laten doen om goederen van daar te halen.“⁸³⁾

79) B.O. 61 Proklamasie, 7.10.1795, p. 21.

80) B.R. 109 Notulen van Comm. Genl. De Mist, Deel 5: De Mist - Janssens, 11.3.1803, p. 252. (Aansoek van J. Murray); B.R. 9 Resolusien, 12.12.1804, p. 4031 (Aansoek van J.A. Dell).

81) Sien hoofstuk 2, p. 55, voetnoot 118 in hierdie verhandeling.

82) Vgl. B.O. 32 Miscellaneous Documents: G. Onkruid, P. van Breda, D.H. Dietz - Yonge, 4.12.1800, p.p. 113-118.

83) B.F. von Bouchenröder: Reize in de Binnenlanden van Z.A., p. 144.

Die algemene aard van die handel kan duidelik afgelei word uit 'n versoek deur J. Murray gerig tot Luit-Goewerneur Dundas: „I also humbly request leave to carry every trip to Mosselbay four or five hundred pounds value in farming utensils, cloathing, carpenter's, Smiths and Sawyer's tools, Rice, sugar, tea, coffee etc., for the supply of that district in barter for their corn, butter, soap, timber, plank etc.⁸⁴⁾”

Behalwe die vervoer van hout uit Plettenbergsbai, kan daar egter nie te veel waarde geheg word aan hierdie onderneming assulks nie. Ter staving hiervan dien aangevoer te word dat koring vir die eerste keer in 1799 in Mosselbai afgehaal is, en dat daar weinig graan uit hierdie dele gebring is.⁸⁵⁾

Die gevaar verbonde aan die kusvaart is nie oor die hoof te sien nie. Genoemde Murray meld in 1799: „Having made enquiry about the practicability of loading corn at Mosselbay; I find it will attend with such difficulty, danger and tedious labour.”⁸⁶⁾ Hy sien eerder kans om 'n vrag van Saldanhabai teen 30 sjielings per ton te vervoer

84) B.O. 33 Miscellaneous Documents: J. Murray - Dundas, 27.3.1799, p.p. 637 - 640.

85) Sien hoofstuk 2, p.p. 55-57 in hierdie verhandeling.

86) B.O. 33 Miscellaneous Documents: J. Murray - F. Dundas, 27.3.1799, p. 637.

as na die Ooskushawens vir drie keer soveel.⁸⁷⁾

Die destydse ideaal van gevestigde hawens en uitgebreide kusvaart om sodoende die „veele duizend morgen lands, die tegenwoordig, wegens den verre weg onbebouwd en onvruchtbaar blyven liggen.“⁸⁸⁾ te ontgin is deur beide regerings daar gelaat.

In 1797 is 'n uitgebreide ondersoek omtrent die baai aan die Suid-Oos-kus gedoen en die leier van hierdie onderneming, Luitenant Rice, het 'n breedvoerige verslag oor die moontlikhede van elke baai uitgebring.⁸⁹⁾ Die besondere klem wat daarin gelê is op die gebrek aan skeepsboumateriaal en delfstowwe sowel as die geografiese ongeskiktheid,⁹⁰⁾ het na alle waarskynlikheid Britse belangstelling gefnuik.

Die Bataafse Bewindvoerders het onomwonde die ou beleid van die Nederlands-Oos-Indiese Kompanjie⁹¹⁾ onderskryf in so verre dit administratiewe, sowel as verdedigingsprobleme sou meebring. In die lig hiervan is die Van Hogendorp-kolonisa-

87) B.O. 33 Miscellaneous Documents: J. Murray - F. Dundas, 27.3.1799, p.p. 638, 639.

88) Sparrman: Reize naar de Kaap de Goede Hoop ..., Deel I, p. 304.

89) B.O. 33 Miscellaneous Documents: Verslag van Luit. Rice van H.M.S. Trusty, 30.9.1797, p.p. 759-771.

90) B.O. 33 Miscellaneous Documents: Verslag van Luit. Rice van H.M.S. Trusty, 30.9.1793, p.p. 759-771.

91) Sien hoofstuk I, p. 27, ook Lichtenstein, Reisen, I, p. 63.

92)

sieskema aan genoemde hawens in November 1804, verwerp.

Behalwe die stigting van Fort Frederick vir militêre
doeleindes by Algoabaai in 1799 deur Generaal Dundas,⁹³⁾
is daar dus hoegenaamd niks in hierdie rigting gedoen nie.

III. Die Uitvoerhandel.

1. Algemene voorwaardes, waaronder uitvoer van produkte kan geskied.

Met inagneming van die buitengewone binnelandse mark en die afsetmoontlikhede, wat dit aan die belangrikste lands-produkte gebied het, is dit vansselfsprekend dat 'n Uitvoerhandel van betekenis buite die kwessie was.

Artikels, uitgevoer onder die Britse Bewind, was onderhewig aan sekere voorwaardes: Indien dit versend word na die Ooste, moes spesiale toestemming daarvoor gevra word; op verskeie produkte soos wyn, aalweë, velle, graan, ens., is dieselfde spesifieke regte gehef as in die tyd van die Nederlandse Oos-Indiese Kompanjie,⁹⁴⁾ terwyl op ander soos droë vrugte ens., 'n uitvoerbelasting van vyf persent ad valorem betaal is.⁹⁵⁾

Die Bataafse vereistes in hierdie verband was egter

92) Vgl. B.R. 9 Resolusien, 14.11.1804, p. 3640. Sien Hoofstuk 6 in hierdie verhandeling.

93) S.F.N. Gie: Geskiedenis vir Suid-Afrika, Deel II, p. 79.

94) Kompanjie belasting was bereken op 5% van waarde van artikel, vgl. S.F.N. Gie: Geskiedenis vir Suid-Afrika, Deel II, p. 92.

95) B.O. 33 Miscellaneous Document: Proklamasie, 28.12.1796, p.p. 594-595.

meer breedvoerig gestel. Met uitsondering van lewensmiddele en verversings aan skepe gelewer, moes alle gepermiteerde goedere, wat uitgevoer word na 'n deel noord van die linie (ewenaar) en oos van die middaglyn, lopende deur Pick Teneriffe in die Kanariese eilande, in die hawe van die Bataafse Republiek ontskeep word. In 'n dergelike geval kon goedere gestuur word na enige persoon of saak in Nederland „zonder, als te vooren verplicht te zyn die te doen opslaan in een der Pakhuizen van den Asiatischen Raad, of Voormalige O.I. Maatschappij.”⁹⁶⁾

Die volgende uitvoerregte is gehef: 2% op alle goedere na 'n hawe van die Republiek; 3% op goedere versend na plekke suid van die linie en wes van die middaglyn; en 5% op alle eetware en skeepsvoorrade deur skepe ingeneem - oorlogskepe en ander in diens van die Goewerment is hiervan uitgesluit.⁹⁷⁾

3. Rol van besoekende skepe.

Afgesien van die verskil wat daar tussen die twee beleide te vind is, is dit egter duidelik dat die omvang van die afset in die buiteland tot 'n groot mate sou afhang van die getal skepe, wat jaarliks die Kaap sou aandoen. Dit was

96) Publikatie en Provisionele Ordonantie, Arts. 4, 5 en 13; (Kaapsche Courant, Deel I, no. 14, 9.7.1803 en Deel I, no. 17, 30.7.1803).

97) Publikatie en Prov. Ord., (Kaapsche Courant, Deel I, no. 15, 16.7.1803, en no. 17, 30.7.1803.)

98)

beslis in die guns van die Britte.

4. Beskermingsbeleid ten opsigte van mondbehoeftes.

Daar was egter nog ander belangrike faktore wat die uitvoerhandel sou beïnvloed.

Die gebrek wat daar aan mondbehoeftes in hierdie tyd ondervind is, het noodwendig 'n beskermingsbeleid in die hand gewerk. Die uitvoer van dergelike artikels is in Desember 1796 deur regulasie onder beheer geplaas. „No grain, Flour, Butter or other articles of Provision is allowed to be exported as Merchandize without a special order of Government.”⁹⁹⁾

Hierdie beleid van beheer is deur Lord Macartney verder gevoer, toe hy die uitvoer van produkte beperk het in ooreenstemming met die pryse wat op die Kaapse mark behaal is. Wanneer plaaslike pryse op so 'n peil is, dat dit beskou kan word as „a competent reward to the cultivators or manufacturer”¹⁰⁰⁾ is die uitvoer van dergelike artikels verbied. In samewerking met die Burgersenaat is daar tariewe-lys (list of rates) voor hande gehou, waarvolgens geoordeel word of die uitvoer van 'n bepaalde produk op 'n bepaalde tydstip

98) Sien Eylae B in hierdie verhandeling.

99) B.O. 33 Miscellaneous Documents: Proklamasie, 28.12.1796, p. 594.

100) B.O. 51 Letters despatched: H. Ross - Burgersenaat, 18.4.1798, p.p. 74-75.

101)

wenslik is al dan nie.

Ook die Bataafse Bewind het dit nodig gevind om in September 1804 te bepaal dat die uitvoer van mondbehoefte¹⁰²⁾ alleenlik met Regeringstoestemming kon geskied.

Die strengste optrede in hierdie verband word gevind in die geval van koring. Soos reeds nagegaan is die uitvoer hiervan herhaalde kere verbied en met uitsondering van die versendings onder Craig, het daar geen noemenswaardige gevalle verder voorgekom nie.¹⁰³⁾ Die Bataafse Regering was om militêre redes verplig om teen die end van 1803, voorrade na Batavia en Isle of France te stuur, maar het sorg gedra¹⁰⁴⁾ dat die hoeveelhede van 'n geringe aard was.

Die beleid ten opsigte van voedselprodukte het dus doelbewus afgestuur op 'n onbenullige en sporadiese uitvoerhandel.

5. Pogings om die uitvoer van wyn aan te moedig.

Waar wyn nog as die enigste belangrike primêre produk oorbly, is dit dus van belang om hierby stil te staan.

Almal was dit eens dat uitvoer in hierdie geval 'n groot

101) Vgl. B.O. 36 Memorials: Antwoord op aansoek van J. Zorn, 12.2.1799, no. 109; B.O. 36 Miscellaneous Documents: Antwoord op aansoek van E. van Beuren, 15.5.1799, no. 134.

102) Kaapsche Caurant, Deel II, no. 39, 29.9.1804; B.R. 88 Ink. Br.: Pol. Raad - Voget, 5.12.1803, p. 152.

103) Sien Hoofstuk 2, p.p. 33, 37 in hierdie verhandeling.

104) Vgl. B.R. 4 Resolusies, 5.12.1803, p. 2500; B.R. 4, 15.12.1803, p. 2753.

bate sou beteken. Generaal Craig het hierin „an article of
 great exportation" gesien,¹⁰⁵⁾ Aan hoeveelheid sou daar nie
 ontbreek nie en met 'n bietjie meer aandag sou 'n uitstekende
 gehalte verkry kon word. Hy beskou egter die hoë uitvoer-
 belasting van 5 riksdalers per lêer as 'n groot hinderpaal -
 „the most prejudicial to the colony."¹⁰⁶⁾

Hierdie belasting is egter nie opgehef nie, maar inteen-
 deel verder van krag gemaak deur die Bevel-in-Rade van 28
 Desember 1796.¹⁰⁷⁾ In Junie 1800 is die invoerbelasting op
 Kaapse wyn en brandewyn egter verminder tot dieselfde as
 die Wes-Indiese spiritus en Portugese wyn. Laasgenoemde
 stap is aan die Kaap verwelkom as 'n „circumstance of great
 advantage to the colony."¹⁰⁸⁾ Dit het as aansporing gedien
 vir 'n proklamasie, wat voorsiening gemaak het vir die daar-
 stelling van die nodige reëlings ten einde die lewering van
 Kaapse wyn in die Britse Mark te vergemaklik en te bespoedig.¹⁰⁹⁾

Barrow beweer dat daar tussen die jare 1799 en 1802
 jaarliks van 400 tot 800 lêer wyn en 30 tot 100 lêer brande-
 wyn, behalwe die Constantia-wyn versend is.¹¹⁰⁾ Hoewel ge-

105) B.O. 48 Letter Book: Craig - H. Dundas, 27.12.1795, no.
 26, p. 86.

106) B.O. 48 Letter Book: Craig - H. Dundas, 27.12.1795, no.
 26, p. 86.

107) B.O. 33 Miscellaneous Documents: Proklamasie, 28.12.1796,
 p.p. 594-595.

108) B.O. 63 Proklamasie, 26.11.1800, p. 101.

109) B.O. 63 Proklamasie, 26.11.1800, p. 101.

110) Barrow: Travels, II p. 292.

noemde syfers nie juis hoog is, wanneer dit vergelyk word met die hoeveelhede wat in genoemde jare onderskeidelik na ¹¹¹⁾ die Kaap gebring is nie, toon dit egter 'n aansienlike verbetering op dié van die voorafgaande tydperk. ¹¹²⁾ Daar kan aangeneem word dat die buitelandse afset nog groter sou gewees het, was dit nie dat Kaapse wyn, weens sy swak gehalte, onpopulêr ¹¹³⁾ was in die Europese mark nie.

Die behoefte aan 'n groot uitvoerhandel in wyn is deur die Bataafse Outoriteite nog sterker gevoel. Die oogmerk was nie alleen om die wynboere te bevoordeel nie, maar ook om 'n gunstiger handelsbalans vir die kolonie te bewerk- ¹¹⁴⁾ stellig.

111) Barrow kwoteer die volgende:

Years	Leggers of Wine	Leggers of Brandy
1799	6,953 $\frac{5}{8}$	598 $\frac{1}{2}$
1800	5,199 $\frac{7}{8}$	472 $\frac{3}{4}$
1801	5,463 $\frac{7}{8}$	320 $\frac{1}{8}$
1802	4,031 $\frac{7}{8}$	273 $\frac{7}{8}$

Barrow: Travels, II, p. 292.

112) Sien Hoofstuk I, p. 22 in hierdie verhandeling.

113) Percival: An account of the Cape of G. Hope, p. 180; Barrow: Travels I, p. 65.

114) Vgl. B.R. 116 Ordonnantie rakende het Bestuur der Buiten districten, Art. 12, p. 25; Kaapsche Courant, Deel III, no. II, 16.3.1805.

Die uitvoermoeilikhede het egter onder hierdie Bewind aanmerklik verswak weens gebrek aan „reguliere scheepvaart tusschen het Vaderland en de Kaap.”¹¹⁵⁾ Onder druk hiervan dring Kommissaris-Generaal De Mist in Maart 1803 daarop aan dat 'n spesiale skip, befrag met onontbeerlike behoeftes, na die Kaap gestuur moes word. Met die terugvaart word die geleentheid dan geskep om koloniale produkte, veral wyn na Patria te verskeep „zo dat een ieder daar van zou kunnen profiteeren ter versending van zyne wynen, enz., enz.”¹¹⁶⁾

Ten einde 'n doeltreffende distribusie in die Republiek te verseker, beveel hy aan dat hierdie produkte in die pakhuise van die Asiatiese Raad opgeslaan moes word en te gelegener tyd publiek - als te vooren in O.I. Camp. - te doen verkoopen - onder betaaling of inhouding daarvoor van zo veele Percenten, als de Raad vooraf zou vasstellen.”¹¹⁷⁾

Nie lank daarna nie het die oorlog weer in Europa uitgebreek, met die gevolg dat die toestand verder versleg het. So kan die 6 Oame Constantia - wyn in 1804 nie eens betyds¹¹⁸⁾ verskeep word nie.

115) B.R. 92 Uitg. Br.: De Mist - As. Raad, Nota by Missive, 15.3.1803, p. 132.

116) B.R. 92 Uitg. Br.: De Mist - As. Raad, Nota by Missive, 15.3.1803, p. 132.

117) B.R. 92 Uitg. Br.: De Mist - As. Raad, Nota by Missive, 15.3.1803, p. 133.

118) B.R. 6 Resolusien, 21.3.1804, p. 1083.

Die afset wat neutrale skepe gebied het, was blykbaar nie te gering nie, veral met die toename van hulle bedrywigh¹¹⁹⁾heid aan die Kaap teen die end van die Bataafse Bestuur, en wyn as belangrikste uitvoerartikel in gedrang van handelstransaksies moes kom.¹²⁰⁾ Sekere hoeveelhede het Amerika bereik en selfs byval gevind. Die sekretaris van die Politieke Raad, J.A. Truter, spreek hieroor die genoeë en vertroue op die toekoms van die Kaapse regering uit: „..... dit zal, hoop ik, den Africaanschen geest opwekken om de Wynen met oplettenheid te bereiden.”¹²¹⁾

Wat die uitvoer na die Ooste betref het die regering self 'n belangrike rol gespeel in soverre dit opgetree het in die hoedanigheid van Agent ten behoeve van die Regering in Oos-Indië. So was daar in Desember 1803, sprake van 100 lêer deugsame wyn,¹²²⁾ en in November 1804, 300 lêer wat met 'n spesiale skip uit Oos-Indië, die Neptunus, gestuur sou word.¹²³⁾

Groot moeite is egter ondervind om onvervalsde wyne te bekom en buitensporige pryse van 90 tot 100 rixdalers

119) Sien Hoofstuk 4, p. 111 in hierdie verhandeling.

120) Vgl. B.R. 14 Resolusion, 4.12.1805, p. 3747.

121) B.R. 89 Ink. Br.: J.A. Truter - T.C. Smitsaert, 15.9.1805, p. 29.

122) B.R. 4 Resolusion, 14.12.1803, p. 2655.

123) Theal: Bel. Hist. Dok. III, Janssens en Pol. Raad - De Mist, 28.11.1804, p.p. 280, 281.

per lêer is betaal, met die gevolg dat die Goewerment besluit het om 'n eie wynkelder op te rig vir die voorsiening van die hospitale, troepe en „om daadelyk op aanvragen van de Hooge Regering van Nederlandsch Indien afschepingen te ¹²⁴⁾ kunnen doen.

Hierdie bemoeiings het die Bataafse Bewind egter in direkte aanraking met die probleme, verbonde aan wyn uitvoer, in sy tyd gebring. Daar was 'n onvolden de voorraad vatmateriaal in die kolonie aanwesig en die onsekerheid van geleenthede vir uitvoer, het wynkopers verder ontmoedig om sig te belas „met zware kosten door den aankoop van fust en wyn.“ ¹²⁵⁾ 'n Ongesonde toestand dus, wat 'n gebrek aan 'n behoorlike voorraad goeie wyn bokant 3, 4 of 5 jaar tot gevolg gehad het. ¹²⁶⁾

Die swak gehalte van Kaapse wyn was eweneens sterk gevoel. Aanvanklik het Kommissaris-Generaal De Mist hoë ideale gekoester en 'n beroep op wynboere gedoen om die „veele soorten van den kostelyken wyn“ 'n begeerlike en pryshoudende voorwerp vir die buitelandse handel te maak. ¹²⁷⁾ Latere bevindings bring hom egter tot die slotsom, dat slegs Madeira en

124) Kaapche Courant, Deel III, no. 11, 16.3.1805; Theal: Bel. Hist. Dok. III Janssens en Pol. Raad - De Mist, 28.11.1804, p. 281.

125) Theal: Bel. Hist. Dok. III, Janssens en Pol. Raad - De Mist, 28.11.1804, p.p. 281, 282.

126) Theal: Bel. Hist. Dok. III, Janssens en Pol. Raad - De Mist, 28.11.1804, p.p. 281 - 282.

127) B.R. 109 Notulen van Comm.-Genl. De Mist, Deel V, p.p. 209, 210.

Constantia in aanmerking kon kom as artikels die „de Vragt
 en Kosten waardig zyn,"¹²⁸⁾ maar „ze is thans niet te beko-
 men onder als 2a 3 jaar, daar meest alle de oude Wynen
 door de Engelsche opgekogt en vervoerde zyn." ¹²⁹⁾ Goewer-
 neur Janssens het in 1805 ook die klem laat val op die be-
 langrikheid van kwaliteit en sy afkeuring uitgespreek ten
 opsigte van die feit dat vreemde wynname nageboots word,
 daar geografiese gesteldhede 'n belangrike rol speel in
 die bepaling van besondere eienskappe van wyne, geprodu-
 seer in verskillende streke.

Die Kaapse wyn moet derhalwe in alles sy eie stempel
 en karakter dra en op só 'n wyse, dat dit in die buiteland
 sonder vooroordeel en hoog aangeskrewe staan. Die verkoop
 van slegte wyn aan skepe bevorder ook geensins 'n goeie
 reputasie nie, en kan alleenlik dien om die afkeur in al
 die wyne te verhoog. Om hierdie rede was hy van mening
 dat alle uitvoerwyn gekeur moes word.¹³⁰⁾

6. Bataafse belangstelling in wol.

Vir die Bataafse Bewindhebbers het dit mettertyd
 duidelik geword dat die Kaapse wyn as uitvoerproduk oor

128) B.R. 100 Secrete Notulen (De Mist) 1802-1804: De Mist -
 Staatsbewind, 9.6.1803, p. 74.

129) B.R. 100 Secrete Notulen (De Mist) 1802-1804: De Mist -
 Staatsbewind, 9.6.1803, p. 74.

130) Sien J.P. van der Merwe: Die Kaap onder die Bataafse
 Republiek, p.p. 298, 299.

die algemeen teleurstellend was. Selfs al sou die nodige skeepsruimte beskikbaar wees, sou dit geensins goeie kanse hê op 'n wêreldmark, waar skerp mededinging aan die orde van die dag is nie. Genoemde outoriteite het hulle dus meer en meer vereenselwig met die idee dat wol dié belangrike uitvoerproduk behoort te wees. Laasgenoemde artikel „word hoe langer hoe belangryker, daar het dragen van wolle stoffen van Jaar tot Jaar algemeener word; het Moederland behoeft eene groote hoeveelheid.”¹³¹⁾ As 'n uitstekende veeteeltland sou Suid-Afrika in hierdie behoefte kan voorsien, maar dan moet die teelt van Spaanse skape aangemoedig word. Die kruising met Kaapse skape het reeds 'n sukses geblyk en proewe wat in Holland met 'n monster van Kaapse wol in 1803 gemaak is, het 'n laken voortgebring, wat „in qualiteit de beste tot hierdie bekende Lakenen” ge-¹³²⁾ ewenaar het. Die uitbreiding en bespoediging van hierdie kruisteelt sou gevolglik een van die belangrikste take wees, wat onder genoemde Bewind aangepak is ten einde 'n florerende buitelandse handel op te bou en op dié manier¹³³⁾ die landseksonomie op 'n gesonder basis te plaas.

131) Kaapsche Courant, Deel III, no. 42, 19.10.1805.

132) Kaapsche Courant, Deel II, no. I, 7.1.1804.

133) Sien Hoofstuk 8 en 9 in hierdie verhandeling.

H O O F S T U K IV.

DIE VOORSIENING IN DIE BENODIGHEDE VAN DIE LANDBOU- EN VEETEELTBEDRYF.

I. Invoer.

1. Die Britse Merkantilistiese stelsel en regulasies ten opsigte van invoer.

Generaal Craig het hom aanvanklik ten opsigte van die handel in 'n ongemaklike posisie bevind. Daar was nog nie voorsiening gemaak vir gereelde doeanedienste nie en hyself was nie op hoogte van sake met betrekking tot die wette, wat van toepassing moet wees nie. Hy het egter besluit om ooreenkomstig die gees van die Britse Merkantiele stelsel en „as the distresses of Colony will permit” handel¹⁾ met vreemde skepe teen te werk.

Een keer is 'n lading yster, steenkool, vatmateriaal en seil van 'n Deense skip ingeruil vir 'n vrag salwyn, vet, wyn en brandewyn. Origens is verskeie aansoeke van Amerikaanse en ander neutrale skepe van die hand gewys,²⁾ nieteenstaande die feit dat dit ondersteuning ontvang het van die kant van die Burgersenaat en lade uit die Boeregemeenskap.³⁾

1) B.O. 48 Letter Book: Craig - H. Dundas, 27.12.1795, no. 26, p.p. 86-87.

2) B.O. 48 Letter Book: Craig - H. Dundas, 27.12.1795, no. 26, p.p. 86-87.

3) B.O. 5 Letters from the Burgher Senate: Burgersenaat - Craig, 23.3.1796 p.p. 45-48.

Die kolonie moes noodwendig hieronder ly, aangesien buitelandse benodighede in hierdie onsekere tyd uiters skaars en duur was, terwyl die boere met hulle produkte bly sit het, wat andersinds deur die Amerikaners ingelaai en vervoer is.⁴⁾

Eers met die ingang van 1797 het daar meer duidelikhed gekom, toe die Britse regering sy beleid met betrekking tot die handel aan die Kaap, neergelê het: Goedere afkomstig uit die gebiede ten ooste van die Kaap, kan alleenlik deur die Engelse Oos-Indiese Kompanjie aangebring word en is onderhewig aan 5% invoerreg; geen slawe mag toegelaat word sonder spesiale bevel van die Goewerment en betaling van 10 rds. per kop aan belasting nie; goedere uit enige deel van die Britse ryk, wes van die Kaap, kan belastingvry ingevoer word, dog dié uit vreemde gewestes is belas met 10%, terwyl alle buitgemaaktes teen 5% toegelaat sal word.⁶⁾

Die Kaapse koloniste sou dus noodwendig voorkeur gee aan Britse artikels. In hierdie rigting is hulle verder aangehelp, toe daar bepaal is, dat vanaf 1 Julie 1802 al-

4) B.O. 5 Letters from the Burgher Senate: B.S. - Craig, 23.3.1796, p.p. 45-48.

5) B.O. 61, Proklamasie, 5.5.1797, p.p. 290-297; B.O. 33, Miscellaneous Documents: Regulations referred to and confirmed by Letters of the 5th and 14th Nov. 1798, by Macartney to J.H. Greene, p.p. 592, 595.

6) B.O. 61, Proklamasie, 5.5.1797, p.p. 290-297; B.O. 33, Miscellaneous Documents: Regulations referred to and confirmed by Letters of the 5th and 14th Nov. 1798, by Macartney to J.H. Greene, p.p. 592, 595.

leenlik ware uit Groot Brittanje en Ierland belastingvry
 7)
 sou wees.

2. Onmag van private ondernemings om voldoende voorrade te verkry in Britse tyd.

Met die oog op die groter skeepsverkeer en die feit
 dat Brittanje in staat was om met uitsondering van slawe en
 oosterse artikels, die Kaap van voldoende voorrade te voor-
 sien, kan daar verwag word dat 'n gebrek aan benodighede uit
 die buiteland, iets van die verlede sou wees. Tog, eienaardig
 genoeg, was die private ondernemings, aan wie die invoer-
 8)
 transaksies toevertrou is, nie by magte om tot 1798 aan
 die behoeftes van die kolonie te voldoen nie. Op aandrang
 van die Burgersenaat moes die Regering self inspring en op
 eie rekening 'n besending goedere uit Engeland laat kom.
 9)
 Hierdie ware is op publieke vendusies van die hand gesit,
 met die vertroue dat, „all the aforesaid necessities for
 the Farmers may now be obtained at a reasonable price and
 10)
 for a vast deal less than formerly."

Moontlik was genoemde toestand te wyte aan die feit
 dat private handelsondernemings in die aanvang nog nie vol-

7) B.O. 62, Proklamasie, 3.12.1801, p.p. 497-499.

8) Vgl. B.O. 62, Proklamasie, 2.10.1798, p. 138.

9) Vgl. B.O. 62, Proklamasie, 2.10.1798, p. 138; Vgl. B.O. 34
 Miscellaneous Documents: Memorie van Boere van Namakwa-
 land, Sylyn - Nota, 20.11.1798, p. 304.

10) B.O. 62, Proklamasie, 2.10.1798, p. 138.

doende bestendigheid gehad het nie, sowel as bekendheid verwerf het by Britse leweransiers nie. Dog niesteenstaande die versekering van Goewerneur Macartney dat voldoende voorrade¹¹⁾ beskikbaar gestel is nie, blyk dit tog dat pryse van benodighede hoog gebly het. In Desember 1800 is Goewerneur Yonge op hierdie toedrag van sake gewys. Onder andere sou vir 'n spitgraaf, wat vroeër 1 riksdaler gekos, op daardie¹²⁾ tydstip 3 riks. betaal moes word.

3. Oosterse handel onbevredigend in Britse tyd.

Die bepalinge met betrekking tot die voorsiening van artikels uit die ooste is ook nie deur Kaapse kringe as bevredigend beskou nie. Die Burgersenaat het daarin 'n skadelike element gesien, aangesien net 'n paar handelaars verbindings met Oos-Indië kan verkry „and by that means will¹³⁾ engross to themselves alone the said branch of Commerce.”

'n Dergelike monopolie word versterk deur die feit dat weinig terugkerende, Britse Koopvaarders die Kaap aangedoen het, as dit nie in hulle seisoen geval het nie. Gevolglik¹⁴⁾ word die pryse van Oos-Indiese artikels kunsmatig hoog gehou.

11) B.O. 62, Proklamasie, 2.10.1798, p. 138.

12) B.O. 5 Letters from the Burgher Senate; B.S. - Yonge, 3.12.1800, p.p. 709-710.

13) B.O. 5 Letters from the Burgher Senate; B.S. - Macartney, 24.5.1797, p.p. 5-15.

14) B.O. 5 Letters from the Burgher Senate; B.S. - Macartney, 24.5.1797, p.p. 141-145.

4. Slawe-toevoer in Britse tyd.

Uit 'n ander klagte blyk dit dat die Engelse Oos-Indiese Kompanjie nie in slawe handel gedryf het nie. Dit sou die reeds bestaande arbeidskrisis verder aanhelp, aangesien die meeste slawe in die verlede uit die dele oos van die Kaap ingevoer is.¹⁵⁾

Die Britse bestuur was egter vasberade om nie inbreuk te maak op die voorregte van die Engelse Oos-Indiese Kompanjie nie en op grond daarvan is byvoorbeeld die toelating van 220 slawe van die Amerikaanse skip, Ascension, uit Mosambiek in Desember 1797 geweier.¹⁶⁾

In die aanvang was die Britse Bestuur ook glad nie ten gunste van slawehandel nie. Dit word duidelik weer-spieël in 'n brief van sekretaris Ross, aan die Burgerse-naat, waar hy hom as volg uitlaat: „No doubt you have been habituated to consider the increase of labouring slaves in this light; although there is some Room to suppose, that in so moderate a climate, the too great facility of acquiring slaves may check the Industry of which the natives of the colony are capable; and which they ought to be excited to exert as the true means of promoting the general well-

15) B.O. 5 Miscellaneous Documents: Petisie van 85 persone, 30.1.98, p.p. 5-15.

16) B.O. 50 Letters despatched: Ross (Dep. sec.) - Burgher Senate, 2.12.1797, p. 355.

17)
 fare and prosperity of the community." Daar is dan ook
 sedert die kapitulasie tot Januarie 1798 alleenlik een vrag
 slawe van 'n Portugese skip en een van 'n buitgemaakte Spaanse
 18)
 skip ingevoer en verkoop.

Waar die Hollandse Oos-Indiese Kompanjie jaarliks ge-
 middeld 600 slawe ingevoer het, het die getal vir ongeveer
 19)
 die eerste twee en 'n half jaar slegs 605 beloop en pryse
 het van 2a 300 rixsdalers tot 400 a 600 rixsdalers per slaaf
 20)
 gestyg. Die vertoë, wat as gevolg van genoemde toestand,
 21)
 tot die Regering gerig is, het blykbaar laasgenoemde onder
 die indruk van die noodsaaklikheid van slawe-invoer gebring,
 want in 1798 moedig Goewerneur Macartney handelaars aan om
 22)
 slawe vanaf die weskus van Afrika te kry.

Hierdie pogings was egter nie suksesvol nie. In die
 eerste plek het handelaars daarteen beswaar ingebring om
 rede dat met uitsondering van Angola, transaksies alleenlik
 kan geskied deurmiddel van ruilhandel in Europese en Indiese
 ware en hieroor het die kolonie nie beskik nie. Bowendien
 was dit verbied om Indiese artikels uit te voer. Hulle was

-
- 17) B.O. 50 Letters despatched: Ross (dep.sec.) - Burgher
 Senate, 2.12.1797, p. 355.
 18) B.O. 32 Miscellaneous Documents: Petisie van 85 Persone,
 30.1.1798, p.p. 5-15.
 19) V.C. 104 Een generale Beschryving van de Colonie de
 Kaapde Goede Hoop, I, p. 30.
 20) V.C. 104. Een generale Beschryving van de Colonie de
 Kaap de Goede Hoop, I, p. 30.
 21) Vgl. B.O. 32 Miscellaneous Documents: Petisie van 85 Per-
 sone, 30.1.1798, p.p. 5-15; B.O. 50 Letters despatched:
 Ross - Burgher Senate, 2.12.1797, p. 355.
 22) Vgl. B.O. 32 Miscellaneous Documents: K. Peters en T.
 Bougard - H. Ross, 25.5.1798, p. 41.

dus oortuig dat, „any attempt to deal on the coast by barter must prove abortive.“²³⁾ Daar kan wel met Spaanse Dollars in Angola gekoop word, maar weens gebrek aan 'n vry hawe, sou dit geen sekuriteit bied vir Britse skepe om daar handel te dryf nie.²⁴⁾

Toe daar wel in Junie 1799, 47 slawe die kolonie uit hierdie oord bereik het,²⁵⁾ was hierdie handel reeds deur Dundas stop gesit. Hy wou eers die mening van die Britse regering hoor „upon a subject of such a National Importance!“²⁶⁾

Die Luitenant-Goewerneur het egter hierin nie konsekwent gehandel nie, want in daardie selfde tyd gee hy aan die firma M. Hogan en Tennant die reg om 'n vrag slawe uit Mosambiek in te voer.²⁷⁾ Hierdie spesiale voorreg is ook meermale deur Sir George Yonge aan Kaapse handelaars toegestaan.²⁸⁾ Dog in April 1801 is dit weer deur Dundas stopgesit, toe hy die permit van die firma Walker en Robertson gekanselleer het met dié nota: „It is the Lieutenant Governor's intention

23) Vgl. B.O. 32 Miscellaneous Documents: K. Peters en T. Bougard - H. Ross, 25.5.1798, p. 41.

24) Vgl. B.O. 32 Miscellaneous Documents: K. Peters en T. Bougard - H. Ross, 25.5.1798, p. 41.

25) B.O. 32 Miscellaneous Documents: M. Hogan -, Dundas, 13.6.1799, p. 77.

26) B.O. 52 Letters despatched: Dundas - M. Hogan en Tennant, 2.3.1799, p. 56.

27) Vgl. B.O. 32 Miscellaneous Documents: M. Hogan en Tennant - Dundas, 5.3.1799, p.p. 57-59; B.O. 52 Letters despatched: H. Ross - Landdros van Stellenbosch, en Dundas - Burgersenaat, 4.3.1799, p. 58.

28) Vgl. B.O. 32 Miscellaneous Documents: Hogan-Yonge, 27.3.1800, p.97; B.O. 32 Miscellaneous Documents: Onkruid, P. van Breda en H. Dietz, 4.12.1800, p.p. 113-118; B.O. 32 Miscellaneous Documents: Hogan-Yonge, 23.12.1800, p.p. 121-123; B.O. 32 Miscellaneous Documents: Walker & Robertson-Yonge, 26.12.1800, p.p. 125-126.

not to allow the importation of more slaves into the
 colony.²⁹⁾

Dit is egter duidelik dat vanaf 1798 die slawetoevoer na die Kaap aanmerklik toegeneem het. Behalwe genoemde reg wat aan Kaapse handelaars verleen is, is daar 'n aansienlike getal, afkomstig van gebuite skepe, aan wal gesit.³⁰⁾ Ook is daar gevalle bekend, waar Portugese skepe slawe ontskep het.³¹⁾ Hoewel die skaarste aan slawe hierdeur teengewerk is, het die pryse daarvan net soos in die geval van ander buitelandse benodighede onder die Britse Bewind tog hoog gebly.³²⁾

5. Bataafse bepalinge met betrekking tot invoer.

Die Bataafse Beleid ten opsigte van invoer na die Kaap is in die volgende regulasies vasgelê.³³⁾ Van geen land of plek ten ooste van die middaglyn, lopende deur die Piek Teneriffe en ten noorde van die linie, sou goedere mag ingevoer word nie, behalwe die wat gelaai is in 'n hawe van die Bataafse Republiek. Goewerneur en Politieke Raad verkry eg-

29) B.O. 32 Miscellaneous Documents: Dundas - Walker Robertson, 26.4.1801, p. 128.

30) Volgens Hogan is daar van April 1798 tot Maart 1800, 6 vragte aan wal gesit, sien B.O. 32 Miscellaneous Documents: Hogan - Yonge, 27.3.1800, p.p. 97-102.

31) Vgl. B.O. 52 Letters despatched: Dundas - Hogan en Tennant, 2.3.1799, p. 56; B.O. 55 Letters despatched: Barnard - The Collector & Comptroller, 30.1.1803, p.p. 344, 345.

32) Sien Bylae A in hierdie verhandeling.

33) 'n Ordonnansie van Kommissaris-Generaal De Mist (Kaapsche Courant, Deel I, no. 14, 9.7.1803; en Deel I, no. 15, 16.9.1803)

ter die reg om volgens oordeel uitsondering te maak in die geval van „gebrek of skaarsheid van sommige artikelen van noodzaak, en niet van weelde, vooral van zodanige die tot voortzetting van den Landbouw of wyncultuure onontbeerlyk zyn.”³⁴⁾

Die handel in Olimpiese en Indiese ware soos tee, speserye ens., uit die ooste sou uitsluitlik in die hande van die „Raad der Asiatische Bezittingen en Etablissements” berus en gevolglik sou geen private skip assulks dergelyke artikels mag aanbring nie.³⁵⁾ Vir die eerste drie jaar sou alle uitlandse vee en alle gemaakte gereedskappe tot gebruik van die Landbou, Wynoes, Veeteelt en ander nuttige doeleindes vrygestel wees van invoerbelastings.³⁶⁾ 'n Invoerreg van 3% sou gehef word op goedere, ingelaai in 'n hawe van die Bataafse Republiek, 5% op alle Europese goedere ingelaai in 'n hawe van die Bataafse Republiek of sy besittinge, 10% op alle goede aangebring deur vreemde skepe uit vreemde hawens noord van die ewenaar, 25 riksdalers op 'n manslaaf, 20 riksdalers op 'n slavin en 15 Rds. op 'n slawekind onder 12 jaar.³⁷⁾

Hoewel beskermend dus ten opsigte van die handel met die Moederland, was die Bataafse voorneme, met uitsondering van

34) Art. 3 van Ordonnansie (Kaapsche Courant, Deel I, no. 14, 9.7.1803)

35) Art. I, van Ordonnansie (Kaapsche Courant, Deel I, no. 14, 9.7.1803)

36) Art. 8 van Ordonnansie (Kaapsche Courant, Deel I, no. 14, 9.7.1803.)

37) Sien Ordonnansie In Kaapsche Courant, Deel I, no. 15, 16.7.1803.

slawe-toevoer geensins daarop gemik om die kolonie gebrek te laat ly terwille van merkantilistiese of ander ideale nie.

6. Invoerprobleme en regeringspogings om te help.

Die onreëlmatige voorsiening in die begin, het die Goewerment beweeg om self in te spring en in April 1803 onder andere die volgende voorrade direk uit Holland te bestel: 3,00,000 lb. yster, 2,000 ploegskare, 1,000 platpikke, 2,000 grawe, 2,000 koringsekels, 1,000 skoppe, 50 Amsterdamse beslaande koringskepels, 30 „Koornharpen“, en verder meul-³⁸⁾ en slypstene.

Onder druk van die ernstige afmetings, wat die invoerprobleem na die uitbreek van die Napoleontiese oorloë aangeneem het, en die groot skaarste wat meer en meer ondervind is aan „yzer, kolen, pik, teer, groven, waaren tot kleeding³⁹⁾ voor slaven enz.“³⁹⁾ wou Goewerneur en Raad teen November 1804 verder in hierdie rigting gaan deur dergelike voorrade self te bekom en in Goewerments-magasyne op te slaan. Langs regeringsweë sou daar makliker met die buiteland onderhandel kon word en terselfdertyd sou benodighede goedkoper aan boere voorsien word, veral wanneer private handelaars buitensporige pryse eis.⁴⁰⁾ 'n Dergelike stap is deur die oud-Fiskaal,

38) E.R. 2, Resolusien, 28.4.1803, p.p. 353-355.

39) Theal: Bel. Hist. Dok., III, Janssens en Politieke Raad - De Mist, 28.11.1804, p.p. 275-277.

40) Theal: Bel. Hist. Dok., III Janssens en Politieke Raad - De Mist, 28.11.1804, p.p. 275-277.

W.S. van Ryneveld, verwelkom ten einde die gebrekkige Kaapse handel teen te gaan. Daar moet egter gesorg word dat genoemde voorrade nie in sulke hoeveelhede sou wees „om er handel mede te drywen, maar om in het gebrek te ⁴¹⁾voorzien.“

7. Afhanklikheid van vreemde skeepvaart.

Die afhanklikheid van vreemde skeepvaart het meer en meer toegeneem en in Mei 1805 word daar in die Politieke Raadsitting gekla dat „alle directe aanbring van Europese ⁴²⁾benodigtheden uit het Moederland heeft opgehouden.“ In dieselfde maand was die regering dan genoodsaak om te bepaal dat die volgende artikels vryelik deur neutrale skepe ingevoer mag word t.w. „pik, teer, touwerk, Ravedoek, zeilgaaren, yzer, Ploegschaaren, Koornzikkels, Pikken, Graven grof ⁴³⁾Laken, Carsaay.“

Die vraag is nou of neutrale skepe wel in sulke getalle opgedaag het om 'n verligting in die akute toevoerprobleem te bring. Reeds in Junie 1804 meld Heineken, 'n handelsagent van die Bataafse Republiek in die Verenigde State, dat hoewel die Amerikaners „zeer overs zynde op hunne reysen

41) W.S. van Ryneveld: „Beschouwinge...“ (Zuid-Afrikaansche Tydschrift, VIII, no. 5, Sept.-Okt., 1831, p. 383.

42) B.R. 12, Resolutien, 22.5.1805, p. 1699, p. 1705

43) B.R. 12, Resolutien, 22.5.1805/(Gepubliseer in Kaapsche Courant, Deel III, no. 22, 1.6.1805).

na de Oost de Kaap aan te doen,"⁴⁴⁾ hy sy bes sal probeer om nie alleen soveel goedere in te koop, sodat dit die moeite sou loon om die kolonie aan te doen nie, maar hulle⁴⁵⁾ ook aanmoedig om handelsbetrekkinge aldaar aan te knoop. Blykbaar het dit 'n goeie uitwerking gehad, want in 1805 getuig die heer W.S. van Ryneveld van 'n wonderbaarlike aktiwiteit van die handel op daardie tydstip as gevolg van die⁴⁶⁾ aanwesigheid van Amerikaanse skepe. Hy beskuldig egter die handelaars daarvan dat hulle voorkeur verleen aan allerlei Indiese ware, terwyl die voorsiening van benodighede vir⁴⁷⁾ die Landbou in gebreke gebly het.

S. Bataafse Beleid ten opsigte van slawe-invoer.

Waar die algemene, buitelandse benodighede vir die Landbou- en Veeteeltbedryf weens omstandighede desnoods skaars en duur gebly het, was die Bataafse Beleid ten opsigte van slawe-invoer aan die anderkant doelbewus daarop gerig om dit stop te sit of so nie tot 'n minimum te beperk. Die bestaande duur pryse van slawe sou gevolglik binne die kolonie verder opgejaag word.

44) B.R. 55 Bylae tot die Resolusies: Heineken-Janssens, 14.6.1804, p. 211.

45) B.R. 55 Bylae tot die Resolusies: Heineken - Janssens, 14.6.1804, p. 211.

46) W.S. van Ryneveld: „Beschouwinge" (Z.A. Tydschr., VIII, no. 5, Sept.-Okt. 1831, p. 378.)

47) W.S. van Ryneveld: „Beschouwinge" (Z.A. Tydschr., VIII, no. 5, Sept.-Okt. 1831, p. 378.)

Kommissaris-Generaal De Mist het hom vooraf ten doel gestel om „de Kaapsche Ingezeetenen al langzamerhand van den hier zo schadelyken aankoop van slaven te ontwennen.”⁴⁸⁾ Sy redes hiervoor blyk as volg: In die eerste plek sou Hottentot-arbeid verkiesliker wees, terwyl die weinig vreemde klinkende munt in die kolonie tot ander doeleindes aangewend kan word.⁴⁹⁾ Verder sou die aanhou van te veel slawe lei tot onmatige weelde, verswakking van werkvermoë en energie van ingesetenes, asook die ongevoelige verbastering van volksedes.⁵⁰⁾

Die uiteindelijke doel van De Mist sou egter veel meer omvattend wees, in watter geval hy die geleidelike afskaffing van slawerny en die aanvulling van arbeidskragte in die kolonie met „min vermoogende maar nuttige klasse van werkende Landslieden” uit die moederland gesuggereer het.⁵¹⁾

In April 1803 is daar skeep oorgegaan tot die toepassing van die voorgenome beleid, toe bekend gemaak is „dat by provisie en nadere dispoisitie” geen slawe ingevoer sou word nie.⁵²⁾ In Julie is egter die verhoogde invoerregte

48) B.R. 92 Uitgaande Briewe: De Mist - Goew. Genl. van Nederlands-Indië, 22.1.1803, p. 168.

49) B.R. 92 Uitgaande Briewe: De Mist - Goew. Genl. van Nederlands-Indië 22.1.1803, p. 169.

50) B.R. 2, Resolusie, 18.4.1803, p.p. 283-287.

51) B.R. 92. Uitg. Briewe: De Mist - Staatsbewind van die Bataafse Republiek, 23.4.1804, p.p. 61, 62.

52) B.R. 15 Waarschouwing ter ordonnansie van Goewerneur en Raad, 11.4.1803, p. 47.

soos reeds vermeld, in werking gestel.⁵³⁾

Verder is daar reëlings getref vir die indiensneming van Hottentotte. Gewettigde huurkontrakte, aangegaan voor 'n Landdros of wanneer te ver afgeleë, voor heemrade, kommandante of veldkornette, sou 'n vereiste wees. Dit sou voorkom dat lone teruggehou word, asook die wanpraktyk om Hottentotvroue en kinders met geweld aan te hou, teen werk. Die dienstydkperk sou nie korter as drie maande wees nie. Genoemde amptenare sou 'n oog hieroor hou en Hottentotte aanmoedig om by boere in diens te gaan.⁵⁴⁾

De Mist was egter te optimisties en die koloniste het krities teenoor hierdie metode van plaasvervanging vir slawearbeid gestaan. Die ondervinding het geleer dat die Hottentot alleenlik geskik is vir ligte werk soos veewagters, wa- en ploegdrywers of leiers, - „doch nimmer om het gemeen boerenwerk van land dolven - spitten- en dergelyke, nevens de slaven, by aanhoudendheid te verrigten.”⁵⁵⁾

Hottentotte van die eertydse korps by Rietvallei, wat deur boere in diens geneem is, het weggeloop.⁵⁶⁾ In die oostelike dele het hulle geweier om die gewone huurkontrak

53) Sien p. 110 in hierdie hoofstuk.

54) B.R. 2 Resolusies, 13.4.1803, p.p. 283-287.

55) W.S. van Ryneveld: „Beskouwing..(Z.A. Tydschr., VIII, Mei-Junie 1831 no. 3, p.p. 197, 198.)

56) Baron A. von Pallandt: General Remarks on the Cape of Good Hope, p. 22.

aan te gaan, maar na die sendinginstituut van Bethelsdorp
57)
getrek.

Intussen het die slawetoevoer tot 'n minimum gedaal.
Die weinige gevalle waar toegestaan is, is gekenmerk deur
betreklike, klein getalle. Dit skyn asof daar spesiaal sorg
gedra is, dat invoer alleenlik kan geskied op voorwaarde
van ruilhandel of wanneer skepe hulle verblyfskoste wou
58)
dek.

Soos ver wag kan word, sou hierdie beleid met groot
teenstand bots. Selfs in regeringskringe is daar getwyfel
ten opsigte van die ingeslane weg.

In November 1803 pleit die Kommissaris van finansies,
Rynier Beck, vir die toelating van 400 Mosambiek slawe.
Dit sou nie alleen 'n voordeel van 20,000 guldens aan die
landskas kan besorg as gevolg van invoerbelasting en
vendusiefoorie nie, maar ook 'n verligting vir die groot
59)
arbeidstekort meebring.

Ook het die Politieke Raadslid van Polanen na 'n
deeglike ondersoek in Mei 1804 vasgestel, dat die tyd nie
gunstig was vir politieke eksperimente nie; dat die verbod

57) Vgl. B.R. 11 Resolusien, 10.4.1805, p. 1260.

58) Vgl. B.R. 2 Resolusien, 17.4.1803, p. 214; B.R. 3 Resolu-
tien, 1.8.1803, p.p. 1346, 1347; B.R. 5 Resolusien,
4.1.1804, p. 34; B.R. 7 Resolusien 13.6.1804, p. 193;
B.R. 11 Resolusien, 5.3.1805, p. 792; B.R. 14 Resolu-
tien, 4.12.1805, p. 3747.

59) B.R. 4 Resolusien, 23.11.1804, p. 2408.

teen die toevallige aanvoer van vreemde slawe behoort op-
gehef te word; en dat solank daar geen daadwerklike middele
gedurende oorlogstyd in werking gestel kon word om Europese
werkliede en Landbouers in te voer nie, dit in die hande van
die Goewerneur en Raad behoort gelaat te word „den invoer
van slaven te permitteeren onder zulk bepalinge als in
hun oordeel aan de belangens der Colonie zullen bevorderlyk
zyn.”⁶⁰⁾

Ongeveer in hierdie selfde tyd het Komm.-Genl. De Mist
ook openlik erken dat daar 'n meningsverskil tussen hom en
die res van die regering bestaan het. In hierdie geval het
eersgenoemde egter hardnekkig gekleef aan sy vooropgestelde
beleid.”⁶¹⁾

Dit skyn asof daar 'n toestand van skaakmat ingetree
het, want geen stap is verder gedoen om die reeds bestaande
maatreëls te verander in die rigting van afskaffing of
oopstelling van die handel nie. Hierdie onbesliste optrede
is skerp gekritiseer en die regering is aangepor om slawe-
invoer toe te laat in so verre dit alleenlik deurmiddel van
eie of ingehuurde skepe van die ingesetenes moes geskied.⁶²⁾

60) B.R. 7 Resolusien, 9.5.1804, p.p. 1580, 1581.

61) B.R. 92 Uitg. Br.: De Mist - Staatsbewind van die
Bataafse Republiek, 23.4.1804, p.p. 61, 62.

62) W.S. van Ryneveld: Beschouwing ..., (Z.A. Tydschr.,
VIII, Mei - Junie 1831, no. 5, p. 204.)

Die Gemeenteraad het egter verder gegaan en in Maart 1805 'n plan aan die hand gegee, waarvolgens 'n „societeit van Slavenhandel" onder toesig van genoemde liggaam self of daartoe-aangestelde direkteure, opgerig sou word. Alle inwoners sou aandele van nie minder as 200 en nie meer as 2,000 riksdalers mag uitneem nie. Slawe sou ingeruil kan word deurmiddel van geskikte artikels soos gewere, buskruit, brandewyn, staal, yster, growwe sy, ens., wat deur die „so-⁶³⁾ cieteit" self ingevoer of van die Goewerment gekoop kon word.⁶⁴⁾

Op hierdie tydstip het De Mist reeds die kolonie verlaat, en die Goewerment en Raad sou dus minder gebonde voel. Janssens kan egter alleenlik volstaan met die belofte, dat sodra die see weer veilig vir Nederlandse skeepvaart sou wees, die regering of partikuliere met regeringstoestemming, die afha-⁶⁵⁾ ling van slawe kan bewerkstellig.

9. Die waardevermindering van die riksdaler stimuleer hoë pryse.

'n Ander faktor van belang het hom ook tydens die tydperk, 1795 - 1806, op die invoerhandel laat geld en dit was die feit dat die Kaapse riksdaler as gevolg van 'n verdere uitgawe van papiergeld in waarde gedepresieer het en gevolglik

63) B.R. 11 Resolusien, 20.3.1805, p.p. 991-993.

64) Gie: Geskiedenis vir Suid-Afrika, II, p. 109.

65) B.R. 11 Resolusien, 20.3.1805, p.p. 995-996.

'n minderwaardige koopkrag gehad het.

Ten tyde van die oorgawe in 1795 was daar 1,291,000 papier-riksdalers wat egter onder die Britse Bestuur vermeerder het tot 1,786,000 en teen 1805 gestyg het tot 2,086,000. „Die hele bedrag was sonder behoorlike dekking.”⁶⁶⁾

Onder die Britse Bewind het die riksdaaler vanaf 4/- tot 3/4 gedaal - 'n vasstelling van Lord Macartney ten einde te keer dat die Britse wissels aan die Kaap verder sou daal - en hoewel De Mist ook dieselfde waarde daaraan geheg het, sou dit in werklikheid nog minder wees gedurende die⁶⁷⁾ Bataafse tydperk.

Teen genoemde koers bereken, is dit vanselfsprekend dat ingevoerde goedere noodwendig duurder sou wees as vroeër.

Dit sou egter nog gaan, solank as wat daar gevestigde handelsbetrekkings met die moederland onderhou is. In so 'n geval is wissels op Brittanje en die Asiatiese Raad, wat tydens die twee Bewinde onderskeidelik binne die kolonie teen⁶⁸⁾ vasgestelde koers ingeruil is, as betaalmiddel gebruik. Dog so stabiel was die toestand nie onder Craig se bestuur nie, en ook nie vir die grootste gedeelte van die Bataafse tydperk, toe die handel hoofsaaklik van neutrale skeepvaart

66) Gie: Geskiedenis vir Suid-Afrika, II, p.p. 91, 116.

67) Gie: Geskiedenis vir Suid-Afrika, II, p. 116.

68) Vgl. Gie: Geskiedenis vir Suid-Afrika, II, p.p. 90, 91; B.R. I Resolusies, 17.3.1803, p.p. 74, 75; B.R. 2 Resolusies, 16.6.1803, p.p. 792-796.

afhanklik was nie.

Die gebrek aan klinkende munt in omloop en die feit dat papiergeld alleenlik vir interne sirkulasie gebruik kan word, het transaksies met vreemdelinge en skepe be-⁶⁹⁾moeilik. Ruilhandel het weliswaar 'n uitweg gebied,⁷⁰⁾ maar daar moes tog gebruik gemaak word van klinkende munt. Die groot aanvraag wat dan in dergelike muntsoorte ontstaan, lei tot 'n spekulاسie en het tot gevolg 'n verdere verdwyning van klinkende munt, 'n waardevermindering van papiergeld en hoë pryse van ingekoopte artikels. So getuig die hof van Landdros en Heemrade van Stellenbosch in Desember 1795, dat gierige geldwisselaars die Spaanse Dollar inwissel teen 13 en 14 skellings (sy normale waarde was 10 skellings) „en zoo vervolgens met alle andere goud en zilver specie, willekeurig haar meesten maaken omme de alleenheersers van de Koophandel te weesen. Den Landbouwer die niets anders dan papiermunt ontvangt, moet ten enemaal alleen, die door den wisselaar opgelegde 30 a 40 procento dragen, door dien het den Negotiant niet kan schaden of hy 40 of 50% Lago geeft, mits hy dezelve weerom legt, op de voor den Landman onontbeerlyke tot kleeding en Akkerbouw nodige

69) Vgl. B.O. 21 Letters from Stellenbosch: Landdros en Heemrade - Craig, 3.12.1795, p.p. 73-78; B.O. I Letters the Burgher Senate: Burgersenaat - Craig, 25.5.1798, p.p. 281-289.

70) Vgl. B.O. 48 Letter Book: Craig - H. Dundas, 27.12.1795, no. 26, p.p. 86, 87; B.O. 5 Letters from the Burgher Senate: B.S. - Craig, 23.3.1796, p.p. 45-48; B.R. 12 Resolutien, 26.6.1805, p. 2048; sien ook Bataafse Beleid m.b.t. slawe-invoer in die verhandeling p. 115

goederen." ⁷¹⁾ 'n Klagte teen 'n dergelyke geldspekulasie is ook in April 1797 ter sprake gebring. ⁷²⁾

'n Min of meer soortgelyke waardevermindering het die Spaanse Matte, [†] „als die eenigste tot den handel in Indien algemeen gewild specie", in 1805 ondergaan. Dit het geblyk dat die kolonie nie by magte was om 'n voldoende ekwivalent by te betaal vir goedere wat deur neutrale skepe aangebring is nie en koopliede was verplig om hulle toevlug tot klinkende munt en wel genoemde soort te neem. Dit moes egter van elders verkry word en die invoer daarvan het by verre nie gelyk gestaan met die aankoop van goedere nie. ⁷³⁾

II. Binnelandse Verspreiding.

1. Private handelaars en onbillike uitbuiting.

In teenstelling met die toestande onder die Nederlandse Oos-Indiese Kompanjie, het die verspreiding van artikels hoofsaaklik in die hande van private handelaars berus. ⁷⁴⁾ Vir die verbruiker het dit dié nadeel ingehou, naamlik dat pryse ongekontroleerd gebly het, selfs in die tye van groot skaarste. Die boerebevolking het dit soveel te meer gevoel, aangesien die pryse van belangrike boerderyprodukte wel

71) B.O. 21 Letters from Stellenbosch Landdros en Heemrade - Craig, 3.12.1795, p.p. 73-78.

72) B.O. I, Letters from the Burgher Senate: B.S. - Craig, 6.4.1797, p.p. 295-298. + 'n Spaanse silwer geldstuk ter waarde van 8 reale of 225 á 240 gulde.

73) B.R. 12 Resolusien, 22.5.1805, p. 1699.

74) Vgl. B.O. 61 Proklamasie, 7.10.1795, p.p. 17-22.

75)
 onder beheer was.

In November 1798 beskuldig die Namakwalanders die Kaapse handelaars verder van onbillike spekulasie, selfs met daardie artikels wat op grond van uiterste skaarste deur die Regering ingevoer is. Genoemde handelaars sou dit in groot hoeveelhede op die ope vendusies teen billike pryse inkoop en dit dan in die kleinhandel teen ongelooflike hoë pryse van die hand sit.
 76)

Die Britse Bewind het egter nagelaat om hom enigsins met hierdie onbillike uitbuiting te bemoei, behalwe dat die Burgersenaat in Desember 1800 gewaag het om Goewerneur 77)
 Yonge daarteen te waarsku.

2. Aanvalle op monopolistiese strewe en Bataafse oorwegings om in te gryp.

Onder die Bataafse Bestuur het hierdie gebreke in die binnelandse verspreiding mettert tyd die aandag van outoriteite geniet. Goewerneur Janssens en die Politieke Raad het in November 1804 tot die gevolgtrekking gekom dat die kolonie nog op verre na nie ryp genoeg was vir 'n toestand, waar „daar

-
- 75) Vgl. B.O. 34 Miscellaneous Documents: Petisie van Boere uit Hantam en Bokveld, 7.11.1798, p.p. 285-295; Petisie van 19 Boere uit Namakwaland, 20.11.1798, p.p. 301-310
 76) B.O. 34 Miscellaneous Document: Petisie uit Namakwaland, 20.11.1798, p.p. 301-310.
 77) B.O. 5 Letters from the Burgher Senate: B.S. - Yonge, 8.12.1800, p.p. 709, 710.

nog geen mededingers in den handel zyn" en dat dit alleenlik tot nadeel vir die ingesetenes, asook vir die ontwikkeling van die kolonie kan wees.⁷⁸⁾ As oplossing stel hulle dus voor dat die regering self behoort in te gryp deurmiddel van invoer en verspreiding van handelsartikels uit eie magasynne, en verder met die oog op die toekoms „om den handel onder vermogende kooplieden levendig te houden en te doen groeyen.”⁷⁹⁾

In die volgende jaar het die heer W.S. van Ryneveld ook 'n skerp aanval geloots op die monopolistiese strewe van die binnelandse handel, wat op 'n onreëlmatige wyse en sonder behoorlike sisteem gedryf word.⁸⁰⁾ Volgens hom sou dit nie alleen die boerderybedryf ten opsigte van pryse benadeel het nie, maar veel meer. Die Engelse sou hier 'n oordrewe handelsgees laat posvat het, wat selfs die Landbou as vernaamste industrie in die skadu gestel het. Die bevolking het meer en meer in die stad gekonsentreer, die meeste van die klompie slawe wat ingevoer is, is deur besigheidsondernemings opgekoop en geldskieters het al hoe meer hulle geld in die handel belê, waar hulle 10% rente kan kry in plaas van waardevolle diens te lewer, het dit dus 'n gevaarlike konkurrent vir die Landbou geword.

78) Theal: Bel. Hist. Dok., II, Janssens en Pol. Raad - De Mist, 28.11.1804, p. 277.

79) Theal: Bel. Hist. Dok., III, Janssens en Politieke Raad - De Mist, 28.11.1804, p. 277.

80) W.S. van Ryneveld: Beschouwing... (Z.A. Tydschr., VIII, Sept. - Okt. 1831, no. 5, p.p. 380-383.)

Vervolgens gee hy aan die hand dat die Leeningsbank ywerige boere van tyd tot tyd met die nodige kapitaal moes voorskiet, en ondersteun ook die idee dat die Goewerment self voorrade in sy magasynne moet opslaan „ten geriewe van den landman.”⁸¹⁾

Van hierdie planne het daar egter nie veel gekom nie. Dit is in elk geval duidelik dat, wat die binnelandse verspreiding van handelsartikels betref, die skielike oorskakeling van die monopoliestelsel van die Kompanjie na vryhandel glad nie gewens was onder omstandighede nie. Saam met die invoerprobleme, asook doelbewuste traagheid waar dit die aanvulling van slawearbeid gegeld het, sou dit meewerk om die pryse van boerebenodighede uitermatig hoog te hou.

81) W.S. van Ryneveld: *Beschouwing ...* (Z.A. Tydschr., VIII, Maart - April, 1831, no.2, p.p. 114-119; Z.A.T., VIII, Sept.-Okt. 1831, p.p. 376-378.)

H O O F S T U K V.BOERDERYONDERNEMING, 1795 - 1806.

Waar die algemene toestand van die boer as ondernemer nou onder bespreking kom, dien daar vervolgens gelet te word op die invloed wat die nuwe verwikkelinge gehad het ten opsigte van sy posisie as grondbesitter, die moontlikheid van kredietfasiliteite ter ontwikkeling van sy bedryf, sy verpligting as belastingbetaler, sy uitgawes en sy inkomstes, sowel as sy metodes van boerdery.

1. Grondbesit en beleid ten opsigte van gronduitgifte.

Volgens artikel 7 van die kapitulasie-terme is die eiendomme in die kolonie onder die Britse Bewind gewaarborg.¹⁾ Tesame met die feit dus dat die bestaande stelsels van grondbesit soos bekend onder die Nederlandse-Oos-Indiese Kompanjie onveranderd gelaat is, het dit dan genoegsame sekuriteit aan grondokkupante verleen.

Dit blyk dat die ou reg van boere van die Roggevelde en Bokkevelde om jaarliks in die winter met hulle vee in die Karroo te gaan lê, in die gedrang gekom het, toe Barrow in Januarie 1799, na aanleiding van 'n petisie uit die Roggeveld „to make free use as formerly of the Carsfields as pasture

1) B.O. 88 Conditions of Surrender..., art. 7.

for their cattle," versoek is om daaromtrent ondersoek in te stel.²⁾

Dit blyk egter dat die gebruik van genoemde oord as „een gewoone en gelicentieerde uitwyltug“ nog steeds gehandhaaf is. So byvoorbeeld is die aansoek van P. van der Merwe om 'n leningsplaas in hierdie streek, in Mei 1804 deur die Bataafse Regering van die hand gewys.³⁾

Sedert 1797 het die Britse Bestuur gestaak om verder kroongrond uit te gee op grond van „having made it a rule not to grant any lands during the war.“⁴⁾ Hoewel daar gevalle was, waar boere oogluikend toegelaat is om op aangrensende landerye „te pooten en te planten“, is hierdie beleid tot aan die einde van genoemde Bewind voortgesit.⁵⁾⁶⁾

Dit is egter onwaarskynlik dat oorlogstoestande die enigste rede sou gewees het, aangesien sekere kringe in werklikheid afkeurig gestaan het teenoor die bestaande stelsels van grondbesit.⁷⁾ en Macartney self getwyfel het „whether the advantage of the colony may not require a different

2) B.O. 52 Letters despatched: H.H.S. - J. Barrow, 28.1.1799, p. 6.

3) B.R. 7 Resolusien, 9.5.1804, p. 1661.

4) B.O. 51 Letters despatched: A. Barnard - R.J. van der Riet, 4.4.1798, p. 65; Vgl. B.O. 51 Letters despatched: A. Barnard - R.J. van der Riet, 9.6.1798, p. 104.

5) Vgl. B.R. 3 Resolusien, 18.8.1803, p. 1478.

6) Vgl. B.O. 53 Letters despatched: A. Barnard - Landdros en Heemrade van Stellenbosch, 15.6.1800, p. 283; B.O. 55 Letters despatched: A. Barnard - A. de Waal Jnr., 13.10.1802, p.p. 227, 228.

7) V.C. 104 Een generale Beschryving van de Colonie ..., I, p. 38.

disposal of the lands."⁸⁾

Die weiering van die Britte om nuwe grond beskikbaar te stel, het inderdaad 'n nadelige uitwerking gehad in so verre uitbreiding teengewerk is en daar nagelaat is om jong inwoners te voorsien „with means for subsistence and activity."⁹⁾ Dit sou ook heel natuurlik tot gevolg gehad het dat pryse van plase aansienlik gestyg het.

Hoewel die Bataafse Outoriteite weer die ou Hollandse prosedure van grond-uitgifte in Junie 1803 herstel het,¹⁰⁾ het De Mist saam met hom 'n vertroetelde ideaal gebring, naamlik om nie alleen voortaan alle grond in volle eiendom uit te gee nie, maar 'n stelselmatige kolonisasie-skema aan te pak wat daarop bereken is om 'n hardwerkende en digte bevolking in die hand te werk,¹¹⁾

In die praktyk is dit egter sover gewysig dat dit slegs die vorm aangeneem het van 'n poging om gronduitgifte volgens die Erfpag- en Leenstelsel in die gevestigde Landboustreek ten weste van die Drakensteinreeks uit te skakel.¹²⁾ Hierdie

8) B.O. 50 Letters despatched: Barnard - Burgersenaat, 23.9.1797, p.p. 276, 277.

9) Vgl. B.O. 23 Letters from Stellenbosch: Hof van Landdros en Heemrade - Yonge, 14.6.1800, p.p. 117-119.

10) B.R. 2 Resolusien, 23.6.1803, p.p. 801-802.

11) Vgl. V.R.V. no. 3, Memorie De Mist, p.p. 56-59.

12) B.R. 109 Notulen van Comm. Genl. De Mist, Deel 6: De Mist - Goewerneur en Raad, 30.5.1803, p.p. 444-454.

stelsel beskou hy as 'n struikelblok in die weg van ontwikkeling, daar hulle geen erf-vrye eiendomsreg verseker nie en die besitters „daardoor dikwerf worden terug gehouden om alle mogelyke Verbeeteringen te doen.”¹³⁾ Die enkele opstal of geboue op 'n leningsplaas wat aan brand of verval onderworpe is, sou nie as voldoende sekuriteit kon dien om publieke krediet en interne sirkulasie van geld aan te moedig nie, maar inteendeel sou dit die so skadelike en oormatige gebruik van personele borgtogte in die hand werk. Die publieke verkoop van grond in so verre dit nie miskien in stryd sou wees „met's Lands oude herkomen”, sou dus die verkieslikste wees. Wat egter die gronde oor die berge en tussen die drosdye betref, „durve ik geene nieuwen voet van uitgifte voorstaan, als waar aan den Landlieden aldaar gewend zyn.”¹⁴⁾

In Julie 1803 is daar dan oorgegaan tot die beleid om gronde „aan deze Hoofdplaatze en in de Tafelvalley als elders Liggende”, waarvoor aansoek gedoen word, op 'n publieke veiling te verkoop aan die meesbiedende. Dergelike gronde sou egter behoorlik opgemeet en gekarteer word en sou nie

13) B.R. 109 Notulen van Comm. Genl., De Mist, Deel 6:

De Mist-Goewermer en Raad, 30.5.1803, p. 447.

14) B.R. 109 Notulen van Comm. Genl. De Mist, Deel 6:

De Mist-Goewermer en Raad, 30.5.1803, p. 454.

uitgegee word tot nadeel van die gemeenskap of partikuliere nie. Verder sou voorkeur gegee word aan 'n aspirant-koper, wie se grond aangrensend is, mits sodanige stuk nie groter as tien morges sou wees nie.¹⁵⁾

Wat die verdere uitgifte van leningsplase, in die gebied reeds genoem, betref, het die Sentrale Bestuur 'n veel meer aktiewe aandeel geëis. Vanaf Februarie 1804 sou aansoeke nie meer vooraf aan Landdros en Heemrade gerig word nie, maar direk tot die adres van Goewerneur en Raad. Eersgenoemdes sou alleenlik vasstel of dit nie tot nadeel vir partikuliere sou wees nie.¹⁶⁾ In Mei 1805 is hulle werksaamhede in hierdie verband verder uitgebrei en moes daar ook nagegaan word tot watter nut so 'n plaas geskik is - dat is, tot Landbou, of Veeteelt, dan wel voor beyden - in het eerst geval voor welk soort van culture en in het laatste voor welk soort van veeh.¹⁷⁾

'n Volkome terugkeer tot die ou Hollandse stelsel, waardeur nuwe grond maklik en goedkoop toegestaan was, blyk dit dus nie te wees nie. Die Bolandse boere sou dus ingeval van uitbreiding mettertyd aansienlik meer kapitaal in grond moes steek as in die geval van die vyftienjarige erfpag.

15) B.R. 3 Resolusien, 14.7.1803, p. 1218.

16) B.R. 5 Resolusien, 24.2.1804, p.p. 820-824.

17) B.R. 12 Resolusien, 15.5.1805, p. 1547.

Volgens Barrow sou dit egter nie moeilik gegaan het om grond te koop nie, aangesien die koopsom in drie paaiemente betaal is: Een-derde kontant, een-derde binne een jaar en die res teen die end van die tweede jaar. Laasgenoemde twee sou renteloos wees, terwyl die koper selfs die geld van die eerste paaiemente kon leen by die Goewerment deur middel van die Leningsbank „by giving the estate as a mortgage with two securities.”¹⁸⁾

Hoewel die kontrak tussen Michiel Endres en Frederich von Bouchenröder, waar laasgenoemde in Mei 1804 onderneem het om die opstal van die leningsplaas, Buffelfontein, te koop, glad nie in ooreenstemming met bogenoemde gebruik opgestel is nie, laat dit ook 'n ruim speling vir die koper. Van die koopsom van 1,800 guldens, moet 3000 binne die res kry hy uitstel vir 'n tydperk van vyf jaar teen 6 persent rent op¹⁹⁾ voorwaarde dat twee geskikte borge egter sou goed staan.

2. Kridietsfasiliteite en rehabilitasie-pogings.

As belangrike leningsinstelling het die Lombardbank bly voortbestaan en boere kon hier geld te leen kry teen 5 persent²⁰⁾ rente onder voorwaardes soos vasgelê in die Kompanjiestyd.

18) Barrow: Travels, II, p. 114.

19) Notariële Akte, 1804, Roselt no. 7, Contracten, no. 2, ongeorden, K.A.

20) Vgl. B.O. 65 Instructions for the President and Members of the Government Bank, 3.7.1798, p.p. 100 - 105.

Dit was egter nie meer by magte om soveel invloed uit te oefen dat private geldskieters noodgedwonge ook hulle rente-²¹⁾ koers op dieselfde peil sou hou nie. Inteendeel het hulle teruggekeer tot die 6 present van vroeër en volgens Raadslid de Salis in Augustus 1805, „weet men dat Menschen 12 en meer²²⁾ ten honderd maaken."

Aanvanklik was die idee algemeen gehuldig dat die hoeveelheid papiergeld in sirkulasie nie in verhouding was met die noemenswaardige toename in handelsbedrywigheid gedurende die eerste Britse Bewind nie. Gevolglik is daar in Januarie 1802,²³⁾ nuwe papiergeld ter waarde van 100,000 riksdalers geskep. Dit sou deur die leningsbank uitgegee word tot gerief van die inwoners op sekuriteit van vaste eiendom.²⁴⁾

Onder die Bataafse Bewind het hierdie verskynsel voortgeduur en persone „kunnen de benodigde gelden, om hunne affaires't zy Landbouw, of wat het anders zyn mag, voort te zetten of uit te breiden tegens de gewone Renten, niet vinden,"²⁵⁾

Die behoefte aan meer geld vir leningstransaksies het die regering egter laat huiwer om op hierdie stadium (1805)

21) Sien hoofstuk I, p.p. 17, 18 in hierdie verhandeling.

22) B.R. 13 Resolusien, 28.8.1805, p. 1273.

23) B.O. 62 Proklamasie, 1.1.1802, p. 515.

24) B.O. 62 Proklamasie, 1.1.1802, p. 515.

25) B.R. 11 Resolusien, 17.5.1805, p. 1274.

meer papiergeld te skep. Hulle het reeds in 'n tydperk van minder as drie jaar 230,000 rixsdalers op hulle kerfstok gehad en daar beseft is dat dit by verre „de aanwas van Menschen²⁶⁾ in de Colonie in evenreedigheid te boven gaat."

Bowendien sou 'n dergelike vermeerdering van die Bank se kapitaal nutteloos wees om rede genoemde instelling in die verlede sy gehele fonds uitgeleen het en nie toegesien het dat van die kapitaal terug besorg is nie. Vermoënde persone sou self vir aansienlike somme skuldig wees by die bank, terwyl hulle self geld uitsit teen 'n hoër rentekoers.²⁷⁾

Daar is dus op 11 September 1805 besluit op hervorming. Uitgesette kapitaal sou geleidelik terug betaal moes word, terwyl daar gesorg sou word „dat er altyd eenig Capitaalen by de bank voor handen" is en lenings op huise sou aansienlik ingekrimp word.²⁸⁾ Nieteenstaande hierdie besluit, het die kommissaris van die Bank tog in Oktober van dieselfde jaar aansoek gedoen om die skepping van 150,000 rixsdalers nuwe papiergeld, wat sou dien as 'n fonds vir persone wat tydelik verlee is.²⁹⁾

Dit blyk onwaarskynlik te wees dat boere veel geleentheid sou gehad het om onder dergelike omstandighede geld teen billike

26) B.R. 13 Resolusien, 28.8.1805, p. 2747; Vgl. B.R. 13 Resolusien, Missive van Janssens, 12.8.1805, p. 2501.

27) B.R. 13 Resolusien, 28.8.1805, p. 2740.

28) B.R. 13 Resolusien, 11.9.1805, p.p. 2907, 2908.

29) B.R. 13 Resolusien, 2.10.1805, p. 314.

rente te leen kon gekry het, as hulle dit in werklikheid kon bekom het. Die meeste kapitaal van die leningsbank is uitgeleen op huise,³⁰⁾ terwyl die buitengewone aktiwiteite in die handel, as winsgewender bedryf veel meer kapitaal teen hoër rente getrek het as in die geval van die landbou. Dit was dus heel natuurlik dat van Ryneveld gepleit het vir die vrystelling van meer kapitaal om sodoende ywerige landliede aan te help.³¹⁾

Aan persone wat veel te ly gehad het in die inboorling-geteisterde gebiede, is daar egter besondere aandag geskenk ten einde hulle op 'n billike manier tegemoet te kom en selfs weer op die bene te help.

In Junie 1797 is boere van Camdeboo en Bruyntjieshoogte vrygestel van agterstallige Rekognisiegeelde, terwyl dié van Zuurveld, Tarka, Zwagershoek, Sneeuwberg en Nieuweveld nie alleen hierdie vryskelding verkry het nie, maar tewens ook die reg om hulle plase vir die daaropvolgende ses jaar vry te bewoon, op voorwaarde dat hulle binne vier maande hulle plase weer sou moes beset.³²⁾ Laasgenoemde bepaling sou egter minder aanloklik wees.

Generaal Janssens het onder meer in Augustus 1804 met

30) B.R. 13 Resolusien, 38.8.1805, p. 2744.

31) Sien Hoofstuk 4, p. 122 in hierdie verhandeling.

32) B.O. 65 Instructions to the Landdrost of Graaff-Reinet, 20.6.1797, p.p. 53-67.

'n plan voor die dag gekom ten einde onderstand te verleen aan almal wat gedurende die voorafgaande ses jaar alles verloor het. Geld sou tot die beskikking van Landdroste gestel word om skape en beeste aan te koop en hulpbehoewendes sou vir die eerste drie jaar vrygestel wees van enige verpligtings. Daarna sou hulle weer rekognisie moes betaal, asook 'n jaarlikse terugbetaling van 6 persent van die betrokke som aan hulle bestee, dog geen rente sou geëis word nie.³³⁾

Na aanleiding van hierdie plan het kaptein Alberti, Landdros van Uitenhage, in Desember 1804 die volgende voorgestel: Elke huisgesin sou van 15 tot 20 beeste en ongeveer 500 skape kry; terugbetaling sou geskied in jaarlikse paaie-mente van 10 persent; rekognisie sou vanaf 1 Januarie 1805 kan betaal word; solank die skuld nog nie afbetaal is nie, sou Goewerment die reg oor die vee behou en sou dit nie vervreem mag word sonder toestemming nie; opstalle van plase en orige eiendom sou as waarborg dien en geen ander skuld sou mag aangegaan word nie, terwyl erfgename die verantwoording moes oorneem in die geval van sterfte.³⁴⁾

Hoewel Goewerneur en Raad hiermee eens was, is dit egter in advies gehou³⁵⁾ en is daar ongelukkig niks verder van verneem nie.

33) B.R. 8 Resolusien, 22.8.1804, p.p. 2598, 2599.

34) B.R. 9 Resolusien, 19.12.1804, p.p. 4065-4074.

35) B.R. 9 Resolusien, 19.12.1804, p. 4074.

3. Belastings.

Toe die Britte die Kaap in 1795 oorgeneem het, is daar ooreengekom dat „geen nuwe Belastingen zullen worden ingevoerd“, terwyl die bestaande soveel moontlik draaglik gemaak sou word.³⁶⁾

Die inwoners het gevolglik vrymoedigheid gehad om hulle ontevredenheid te lug en in sekere gevalle aan te dring op verandering.

Die eerste beswaar is gemaak teen die onbillike belastings van 3 riksdalers op elke lêer wyn, daar die prys hiervan soms 60 riksdalers per lêer is en by tye 12 en 15 riksdalers. Die hof van Landdros en Heemrade pleit derhalwe in Desember 1795, vir 'n heffing wat in verhouding sou wees met die heersende pryse.³⁷⁾

Nie lank hierna het die Heemrade en Oud Heemrade van Swellendam in 'n petisie betoog vir die afskaffing van die 40ste penning op die verkoop van opstalle van Leningsplase, asook van Vendusiegelde, terwyl die rekognisie van 24 riksdalers verminder moes word.³⁸⁾

36) B.O. 88 Conditions of Surrender ..., Art. 9.

37) B.O. 21 Letters from Stellenbosch., Hof van Landdros en Heemrade, Craig, Art. 1, 3.12.1795, p.p. 74, 75.

38) B.O. 24 Letters from Swellendam, Petisie van Heemrade en oud-Heemrade, 14.12.1795, p.p. 29, 30.

In Februarie 1796 is die aandag weer gevestig op die oneweredigheid van die jaarlikse hoofdelde,³⁹⁾ maar hierdie sowel as die ander verhoë het egter weinig invloed gehad. Vanaf April 1798 is boere in die buite distrikte verplig om bydraes te lewer ten behoeve van die Kaapse strate, aangesien hul vorgelaalde waens met koring, wyn en ander produkte tot 'n groot mate verantwoordelik is vir die beskadiging daarvan „and have nevertheless been hitherto excused from paying their just proportion of the charge.”⁴⁰⁾

Dit het heelwat ontevredenheid veroorsaak en in Junie 1798 is Petrus Delport in die Swellendamse distrik in hegtenis geneem om rede hy propaganda teen genoemde belasting sou gemaak het.⁴¹⁾

Volgens 'n kennisgewing in die „Kaapsche Courant" van 16 Maart 1805, blyk dit dat die Bataafse Bewind ook hiervan gebruik gemaak het om geld vir die reparasie van die Kaapse strate in die hande te kry.⁴²⁾

Dit was egter Sir George Yonge wat op onbeskroomde wyse die kapitulasie-terme verkrag het en ekstra-belastings op die

39) B.O. 21 Letters from Stellenbosch, Landdros en Heemrade - Craig, 1.2.1796, p. 123.

40) B.O. 62 Proklamasie, 7.4.1798, p.p. 51-55; Vgl. B.O. 23, Letters from Stellenbosch, Hof van Landdros en Heemrade - F. Dundas, 6.7.1801, p.p. 231-240.

41) B.O. 24 Letters from Swellendam, A.A. Faure - Macartney, 20.6.1798, p. 317; Vgl. B.O. 23, Letters from Stellenbosch, Hof van Landdros en Heemrade - F. Dundas, 7.1.1799, p.p. 243-245.

42) Kaapsche Courant, Deel III, no. 11, 16 Maart 1805.

boere gelê het. Ter beskerming van wild het hy in Julie 1800⁴³⁾ jaglisensies teen 5 rixsdalers per jaar verpligtend gemaak, en in die volgende maand is die tiende-belasting van krag gemaak op alle produkte, aangevoer na die Kaapse mark. Laasgenoemde sou bereken word in ooreenstemming met die heersende⁴⁴⁾ markpryse. Terselfdertyd is die belastings op brandewyn 3⁴⁵⁾ tot 6 rixsdalers verhoog.

Die regsgeldigheid hiervan is deur die Burgersenaat betwis. Die Goewerneur is daarop gewys, „dat ofschoont het uit verscheidene omstandighede toeschynt als of het Gouvt. een recht heeft⁴⁶⁾ op het Tiende van alle graanen en andere producten,“ dit nooit in die verlede toegepas is volgens die letter van die wet nie⁴⁷⁾ en dus in stryd staan met 'n aloue gewoonte.

Afgesien van die feit dat boere hierdeur swaarder belas⁴⁸⁾ is, moes graanboere in besonder veel skade verduur van wild. Yonge was bewus van laasgenoemde euwel en het derhalwe in November 1800 inwoners van die Bokke- en Roggevelde die reg gegee om alleenlik vir daardie seisoen Springbokke te skiet, terwyl boere van Saldanhabaai en die aanliggende deel van die

43) B.O. 62 Proklamasie, 15.7.1800, p.p. 325-329.

44) B.O. 62 Proklamasie, 14.8.1800, p.p. 342, 343.

45) B.O. 62 Proklamasie, 14.8.1800, p.p. 342, 343.

46) B.O. 3 Letters from the Burgher Senate, B.S. - Yonge, 9.9.1800, p. 413.

47) B.O. 3 Letters from the Burgher Senate, B.S. - Yonge, 9.9.1800, p.p. 413, 414.

48) Vgl. Artikel in Kaapsche Courant, Deel I, Getal 38, 2.5.1801.

49)

Swartland Hartebeeste uit hulle koringlande kon weer, maar
origens het hy 'n dowe oor gehad vir ander proteste.

Luitenant-Goewerneur Dundas het dit egter goed gevind
om in die loop van die volgende jaar hierdie bepalings tot
niet te verklaar,⁵⁰⁾ en dus die ou toestand ten opsigte van
belastings teen Augustus 1801 te herstel.

Onder die Bataafse Bewind het dit ook dieselfde gebly,
met dié uitsondering egter dat daar vanaf Junie 1803 ook 'n
tiende-belasting gehef is op hawer, wanneer dit vir bemarking
na Kaapstad gebring is.

In hierdie geval is dit bereken teen een riksdaler per
10 mudde.⁵¹⁾

4. Inkomstes en uitgawes van wyn-, graan-, en veeboere.

Die vraag is nou hoe dit met die ekonomiese posisie van
die boer gesteld was, waar sy inkomstes en uitgawes onder
bespreking kom.

Na aanleiding van gegewens wat deur Barrow verskaf word,
is dit moontlik om die saak by nader te belig en die inkomstes
van die wyn-, graan-, en veeboere onderskeidelik te bespreek.

Die balansstaat van „one of the most respectable wine
boors" gee hy as volg aan.⁵²⁾

49) B.O. 62 Advertensie, 6.11.1800, p.p. 365, 366.

50) B.O. 62 Proklamasie, 30.4.1801, p.p. 425-427; B.O. 62
Proklamasie, 27.8.1801, p.p. 469-471.

51) B.R. 2 Resolusies, 9.6.1803, p.p. 682, 690.

52) Barrow: Travels..., Vol. II, p.p. 112, 113.

Uitgawes:-

Kapitaal in plaas gesteeek	1,500 Rds.		
15 slawe @ 300 rds. elk	4,500	"	
80 lêervate @ 12 rds. stuk	960	"	
Gereedskap vir pars en distilering	500	"	
3 spanne osse	500	"	
2 waens	400	"	
1 perdewa en span	900	"	
Meubels, huisgereedskap ens.	200	"	
Totaal	25,160	"	
Rente teen 6%	1,509	rds.	5 sk
3 skape per week vir gebruik, 156 per jaar @ 2½ rds.	390	rds.	0 sk
Koring vir brood, 36 mud @ 3 rds. elk	108	"	0 "
Klere vir 15 slawe @ 15 rds. elk	225	"	0 "
Tee, koffie en suiker	150	"	0 "
Klere vir die familie en onvoorsiene uitgawes	350	"	0 "
Belasting op 120 lêers wyn en brandewyn	360	"	0 "
Slytasie ens.	100	"	0 "
Parogiale belastings.	20	"	0 "
	3,212	rds.	0 sk

Inkomste:-

100 Lêer wyn, gebring na die mark @ 30 rds.	3,000 rds.
20 ditto brandewyn, gebring na die mark @ 50 rds.	1,000 "
	4,000 rds.

Die wyn en brandewyn, verkoop aan boere uit die binne-land, tesame met die vrugte en pluimvee verkoop in die Kaapse mark „are more than sufficient to balance every other contingent and extraordinary expense."⁵³⁾

Die balans ten gunste van die wynboer word dus vasgestel⁵⁴⁾
op 787 rds. 3 sk. 0 st..

53) Barrow: Travels, II, p. 113.

54) Barrow: Travels, II, p. 113.

Die berekening self bied egter geleentheid tot kritiek. In die eerste plek het Barrow self erken dat dit by benadering gedoen is.⁵⁵⁾ Verder het dit alleenlik betrekking op 'n geval van suiwer wynboerdery, terwyl dit bekend is dat baie boere hulle eie koring gewen het en slagvee aangehou het.

Ten einde Barrow te kontroleer het P.J. Viljoen die inkomste van 'n welgestelde wynboer, die oud-heemraad Pieter Roux van Stellenbosch, bereken. Die balans wat hy egter gekry het, is heelwat minder naamlik 151 rds.⁵⁶⁾

Die balans vir die koringboer word as volg aangegee:-⁵⁷⁾

Uitgawes:-

Rente op kapitaal van 16,063 rds. 4 sk., gesteeek in geboue, huisraad, vee, boerderygereedskap ens.	763	rds.	6sk.	Ost.
Klere vir slawe	90	"	0"	0"
Klere vir huisgesin	150	"	0"	0"
Tee en suiker	100	"	0"	0"
Belastings op graan na die mark gebring	150	"	0"	0"
Ander belastings	20	"	0"	0"
Onvoorsiene uitgawes en slytasie	150	"	0"	0"
Totaal	1,423	rds.	6sk.	Ost.

Inkomstes:-

300 mud koring @ 4 rds.	1,200	rds.	0	sk.	0	st.
100 " gars @ 3 rds.	300	"	0	"	0	"
6 vragte kaf @ 32 rds.	192	"	0	"	0	"
1000 lb. botter @ 1½ sk.	200	"	0	"	0	"
5 perde verkoop @ 40 rds.	200	"	0	"	0	"
Totaal	2,142	"	0	"	0	"
Balans	718	rds.	2	sk.		

55) Barrow: Travels, II, p. 112.

56) P.J. Viljoen: Barrow en die Kaapse Koloniste, p.p. 73, 74.

57) Barrow: Travels, II, p.p. 116, 117.

Viljoen wys egter daaropdat Barrow se pryse vir graan op daardie tydstip naamlik 1798, te hoog is en dat hy nage-
laat het om die rekognisie vir die leningsplaas by te reken.
Eersgenoemde bereken dus dat dieselfde persoon se inkomste
heelwat minder is, naamlik 418 riksdalers. 58)

Daar moet verder ook rekening gehou word met die af-
stande van die Kaapse mark. Volgens W.S. van Ryneveld sou
'n boer van die Bergrivier, Piketberg, Roodezand of Bosjesveld,
wat 'n reis van sewe tot agt dae heen en terug moes onderneem
en 500 mudde koring teen 4 riksdalers per mud bemark, alleen-
lik 581 riksdalers oorhou. Hieruit moes egter nog die rente
op sy koring- en veeplaas onderskeidelik, rente en risiko met
betrekking tot sy perde, nodig vir die uittrap, asook huislike
uitgawes gedek word.

Ten slotte het Barrow stil gestaan by die inkomste van die veeboer en dit as volg bereken:

Uitgaves:-

2 waens @ 800 rds., rente hierop	48	rds.	0	sk.	0	st.
Klere vir 8 persone @ 15 rds. elk	120	"	0	"	0	"
Tee, suiker, tabak en brandewyn	150	"	0	"	0	"
Kruit en ammunisie	20	"	0	"	0	"
Rekognisie en seëlbelasting	25	"	0	"	0	"
Parogiale belasting	8	"	0	"	0	"
Onvoorsiene uitgawes, vee aan hottentotte ens.	80	"	0	"	0	"
Totaal	451	"	0	"	0	"

58) P.J. Viljoen: Barrow en die Kaapse koloniste, p.p. 84, 85.

59) W. S. van Ryneveld: Beschouwing ..., (Z.A. Tydschr., VIII, Julie - Aug. 1831, no. 4, p.p. 293, 294.)

Inkomste:-

15 beeste @ 12 rds. elk	180 rds. 0 sk. 0 st.
220 skape @ 2 rds. elk	440 " 0 " 0 "
'n Wavrag botter en seep, 1200 lb. @ 1 sk. per lb.	300 " 0 " 0 "
Totaal	920 rds. 0 sk. 0 st.
Balans	469 rds. ⁶⁰⁾

Viljoen beskou voorafgaande berekening as betreklik juis. ⁶¹⁾

Daar moet egter gelet word op die feit dat die pryse van slag-
vee soos aangegee, hoër is as dié wat in 1798 deur Macartney
vasgestel is te wete 14 skellings vir 1 skaap en 8 riksdalers
vir 1 os.⁶²⁾

Dit sou in elk geval waagsaam wees om te kan reken dat
ons hier 'n juiste weergawe van die deursnee wyn-, graan-
en veeboer onderskeidelik het, al het dit net betrekking op
een bepaalde jaar.,, Soos reeds genoem, was Barrow se wynboer
'n welgestelde man, terwyl daar met sekerheid aangeneem kan
word dat onbestendige klimaatstoestande in die geval van die
graan- en veeboere, sowel as veediefstalle in die geval van
laasgenoemde 'n aansienlike hindernis in die weg van produksie
gelê het. In hierdie verband kan daar verwys word na 'n
petisie van veefokkers van die Roggeveld, Oktober 1798, waarin
hulle kla dat hulle elk nouliks 100 hamels jaarliks aan slag-

60) Barrow: Travels, II, p. 124.

61) P.J. Viljoen: Barrow en die Kaapse Koloniste, p. 94.

62) Sien hoofstuk 2, p.p. 59,60 in hierdie verhandeling.

63)
ters kon verskaf.

Afgesien van kritiek wat genoemde berekenings op sigself uitlok, bied dit egter 'n interessante kykie in die huishoudelike sake van die drie tipes van boere.

Oënskynlik het boere oor die algemeen goed gevaar te oordeel na die hoë pryse wat die meeste produkte in hierdie tydperk behaal het, maar daarteenoor het die hoë pryse van beno-⁶⁴⁾dighede weer 'n noemenswaardige teenwig gevorm. Laasgenoemde sou hom veral laat geld in ondernemings soos wyn- en graanboerdery, waar 'n groot uitgawe noodwendig is, sowel as⁶⁵⁾ in die geval waar die prys van graan en vee beheer is.

Sporadiese uitings van ontevredenheid oor pryse, bema-⁶⁶⁾king en belastings het dus nie agterweë gebly nie, maar dit kon geensins in een asem genoem word met die verset teen die ekonomiese beleid van die Kompanjie, wat hierdie tydperk voorafgegaan het nie.

Barrow het die inkomstes van die wyn- en graanboer as⁶⁷⁾ redelik goed gevind. Die heer W.S. van Ryneveld verleen krag aan hierdie bewering, waar hy in Mei 1804 die Wynboer

63) B.O. 34 Miscellaneous Documents: Petisie van Boere van die Roggeveld, 1.12.1798, p.p. 311-318.

64) Sien Bylae A in hierdie verhandeling.

65) Sien Hoofstuk 2 in hierdie verhandeling.

66) Sien Hoofstuk 2, p.p. 46, 47 in hierdie verhandeling.

67) Sien P.J. Viljoen en die Kaapse Koloniste, p.p. 74, 75, 83.

as die „bemiddelste gedeelte onder de Landbouwende Ingezetenen“ bestempel⁶⁸⁾ en in sy „Beschouwing,“ beskuldig hy die boere dat hulle nie gebruik gemaak het van die voordele, geskep deur die ekonomiese aktiwiteit onder die eerste Britse Bewind nie, maar veeleer hulleself skuldig gemaak het aan oordrewe luuksheid.⁶⁹⁾

Heel anders was dit gesteld met groot getalle veeboere in die binneland, waar droogtes en inboorlingverwoestings hoogty gevier het. Hul toestand so as wat Craig dit in 1795 gesien het, naamlik dié van „extreme poverty“,⁷⁰⁾ het in hierdie tydperk eerder versleg.⁷¹⁾

'n Indrukwekkende beeld word verskaf deur Ds. M.C. Vos wat in Desember 1801 'n besoek aan die noodlydendes op die Oosgrens gebring het, en onder andere meld dat die meeste mense al vir meer as twee jaar vluggend was.⁷²⁾ Ook Generaal Janssens het op sy reis in 1803 gehuiwer om nouliks „een denkbeeld van dit thans ongelukkig land te kunnen geeven.“⁷³⁾

5. Kritiek oor boerdery en boerderymetodes.

68) Sien Hoofstuk 3, p. 75 in hierdie verhandeling.

69) W.S. van Ryneveld: „Beschouwing“... in Z.A. Tydschr., VIII, Maart-April 1831, no. 2, p. 120.

70) B.O. 48 Letter Book: Craig - H. Dundas, 18.12.1795, p.p. 62, 63.

71) Sien Hoofstuk 2, p.

72) B.O. 26 Disturbances in the Interior of the Colony: Vos-Dundas, 8.12.1801, p.p. 753-756.

73) Theal, Bel. Hist. Dok. III: Janssens - De Mist, 12.5.1803, p. 218.

Aan kritiek oor boerdery en boerderymetodes in die kolonie het in hierdie tydperk nie ontbreek nie. Dit was veral die Engelse by monde van John Barrow en William Duckitt wat nie gekroom het om op smalende wyse hulle oordeel uit te spreek nie.

As ouditeur-Generaal gedurende die Britse Bewind en iemand wat in 1798 'n uitgebreide reis deur die binneland onderneem het, sou die beskouings van eersgenoemde bepaald gewig dra.

Gebrek aan „proper management” sou volgens hom die hoof oorsaak gewees het vir die swak kwaliteit wyn en brandewyn wat in die kolonie gemaak word,⁷⁴⁾ terwyl die graanboer geen beter getuigskrif gekry het nie. „If the economy of the African farmer's house be ill managed that of his land is equally bad.”⁷⁵⁾ Hulle lomp en ondoeltreffende ploë en êe, die min moeite wat daar gedoen word om lande te bemes en skoon te hou ens., het hom nie aangestaan nie.⁷⁶⁾

Die heer Duckitt wat as Landboukundige na die Kaap gestuur is om 'n proefplaas te begin,⁷⁷⁾ was min of meer dieselfde mening toegedaan⁷⁸⁾ en het nog verder sy misnoë uitge-

74) Barrow: Travel, I, p.p. 65, 66.

75) Barrow: Travel, I, p. 84.

76) Barrow: Travel, I, p. 84.

77) Sien hoofstuk 7 in hierdie verhandeling.

78) Theal, Records of the Cape Colony, III: Duckitt - Huskisson, 6.1.1801, p.p. 388-389.

spreek oor die gebrek aan kunswelding en voer, maer osse,
 79)
 eenvoudige tipe perde en half-bok skape.

Ook die gees waarin Kommissaris-Generaal De Mist sy
 landbou-beleid by die oornam deur die Bataafse Bewind wou
 80)
 toegepas het, sowel as die wyse waarop Majoor von Bouchen-
 röder sy kolonisasieskema tydens laasgenoemde bewind wou
 81)
 aangepak het, getuig van 'n kritiese afkeur van die ou
 tradisionele metodes.

Dit is egter duidelik dat die boerderymetodes in die
 kolonie mank gegaan het aan veel gebreke en 'n groot agter-
 stand gehad het op dié van Europa, maar Lichtenstein wys
 tereg daarop dat dit onbillik is om dit met 'n Europese maat-
 staf te meet. „Indessen muss man wohl weniger diese Unkunde,
 als die mancherlei Hindernisse des Clima's anklagen, und man
 82)
 geht da leicht in seinen Urtheile zu weit. Die Kaapse me-
 todes kan dus nie beskou word as waardeloos, wanneer gesien
 83)
 teen die agtergrond van tyd en plek nie.

Hoe dit ook sy, die behoefte aan verbetering is deur

79) Theal, Records of the Cape Colony, III: Duckitt - Dundas,
 9.10.1800, p. 305.

80) Sien Hoofstuk 8 in hierdie verhandeling.

81) Lichtenstein, Reisen, II, p. 256.

82) Lichtenstein, Reisen, II, p. 256.

83) Vgl. P.J. Viljoen: Barrow en die Kaapse Koloniste, p.p. 81,
 82.

die nuwe Bewindhebbers uiters sterk gevoel, maar daarteen-
oor het die ou vooroordeel van die koloniste en gehegtheid
aan die metodes van hulle voorvaders as 'n geweldige groot
probleem gestaan.⁸⁴⁾

6. Vooruitstrewende boere, die basis vir verbeterings-
pogings.

Daar moet nie buite rekening gelaat word dat vooruit-
strewende koloniste tog in 'n rigting beweeg het en onder-
nemings aangepak het, so as wat die „verligtes" voorgestaan
het. Simpatieke waarnemers het dan ook nie nagelaat om tot
lof hiervan te skryf nie.

Enkele merkwaardige voorbeelde kan hier genoem word:

Aan die Bergrivier het 'n sekere Meyer 'n eiland droog gelê
deur middel van sterk damme en sluise.⁸⁵⁾ In die wyk, Vier-
en-twintigriviere, het die heer Leiste van Gelukwaard beson-
dere sukses behaal met betrekking tot wingerdbewerking. Hy
het sy metodes gebaseer op eie ondervinding ooreenkomstig
die klimaat en het vas geglo „dass man sich sehr betrügen
würde, wenn man durch Einführung der in Europa üblichen
Behandlungsart den Weinbass zu verbessern glauben wollte.“⁸⁶⁾
Dieselfde persoon het ook noemenswaardige vordering gemaak
met die kweek van indigo en rys.⁸⁷⁾ Laasgenoemde produk is

84) Lichtenstein, II, p. 256; P.J. Viljoen: Barrow en die
Kaapse Koloniste, p. 81.

85) Lichtenstein, II, p. 160.

86) Lichtenstein, I, p. 95.

87) Lichtenstein, I, p. 97.

ook deur verskeie boere langs die Olifantsriviervallei ge-
 88) kweek. Jacob van Reenen van Ganzekraal het weer die aandag
 getrek van weë die moeite wat hy gedoen het met betrekking
 tot bemesting en kunswelding. Hy kon onder andere aan die
 besoeker 'n lusernland getoon het, wat tot agt keer in die
 somer gesny is, sowel as 'n suksesvolle proewe wat gemaak
 89) is met ander Europese grassoorte. Ten slotte kan die geval
 van C. du Preez in die Swellendamse distrik genoem word,
 waar hy 'n koeistal opgerig het, wat daarop bereken was,
 90) „100 koeyen te zullen kunnen bergen."

Op die gebied van Veeteelt was verbeterde tipe beeste
 en perde nie so seldsaam nie. Selfs so ver as die onder
 Roggeveld het gekommiteerdes van die Kommissie van Veeteelt
 en Landbou in 1805 „Bullen van het Vaderlandsch ras en Bastart
 91) koeyen aangetref." Ook in hierdie selfde wyk was die perde
 92) hoofsaaklik van Spaanse en Engelse ras. In hierdie verband
 dien veral die heer Jan G. van Reenen genoem te word, waar hy
 in die Hantam 300 aanteelperde van die beste Arabiese en Engelse
 bloed, waar onder 'n hings van 3000 rixsdalers, in sy besit
 93) gehad het.

88) Sien hoofstukke 9, p.244 in hierdie verhandeling.

89) Lichtenstein, I, p.p. 40, 41.

90) Bevindings van De Mist op sy reis deur die Binneland.
 (Theal: Bel. Hist. Dok., III p. 148.)

91) Reisverhaal van die Gekommitteerdes van die Komm. van V.
 en L. (Theal: Bel. Hist. Dok., III p. 372)

92) Reisverhaal van die Gekommitteerdes van die Komm. van H.
 en L., (Theal: Bel. Hist. Dok., III p. 372.)

93) Reisverhaal van die gekommiteerdes van die Komm. van V. en
 L. (Theal: Bel. Hist. Dok., III, p. 379.

Ons het reeds gesien watter aandeel die van Reenens in die wolskaapteelt van die kolonie gehad het.⁹⁴⁾ Ander het uit eie oortuiging hul voorbeeld gevolg en volgens opname in Junie 1804 was daar reeds 7, 776 skape van Spaanse bloed in die Kaapse distrik aanwesig.⁹⁵⁾ In die Hantam het die kudde van Jan G. van Reenen in hierdie tyd op 1600 stuks beloop⁹⁶⁾ en verskeie ander boere in daardie ommestreek het ook reeds 'n⁹⁷⁾ begin met kruisteelt gemaak.

Vanaf 1804 is dié teelt onder direkte beheer van die regering geplaas en kon daar as gevolg van 'n stelselmatige beleid sneller uitbreiding plaasvind.⁹⁸⁾

Daar moet egter onthou word dat genoemde verbeterings hoofsaaklik tot enkeles beperk was en op eie inisiatief geskied het. Die mag van die voorbeeld, gestel deur 'n medekolonis sou inderdaad 'n groot invloed gehad het, en kon terselfdertyd tot veel nut wees vir diegene, wat wel definitiewe pogings aangewend het gedurende dié tydperk om Boerderymetodes te verbeter, asook nuwe ontginningmoontlikhede daar te stel.

-
- 94) Sien Hoofstuk I, p. 11 in hierdie verhandeling.
 95) Sien Hoofstuk 9, p. 228 in hierdie verhandeling.
 96) Lichtenstein, I, p. 145.
 97) Sien Hoofstuk, 9 in hierdie verhandeling.
 98) Sien Hoofstukke 8 en 9.

H O O F S T U K VI.

VERENIGINGS EN PRIVATE ONDERNEMINGS TER BEVORDERING VAN DIE LANDBOU EN VEETEELTBEDRYF.

I. Die „Agricultural Society.“

(a) Stigting en lotgevalle.

Dit was gedurende die bewind van Sir George Yonge dat daar oorgegaan is tot die stigting van 'n „Society for the encouragement of Agriculture, Arts and Science in the Colony of the Cape of Good Hope.“¹⁾

Genoemde goewerneur het 'n besondere voorliefde en belangstelling vir Landbou-aangeleenthede gehad²⁾ en het nie alleenlik die plan self voorgelê nie,³⁾ maar het ook die persoonlike voogdyskap daarvan gehad.⁴⁾

Die vereniging het voorts van uit die staanspoor oor die medewerking van die hoogste amptenare, sowel as ander vooraanstaande persoonlikhede beskik. Dit het dus die nodige gesag gedra en het veel geleentheid gehad om iets noemenswaardigs tot stand te bring.

-
- 1) In Nederlands het dit bekend gestaan as die „Genootskap ter aanmoediging van Landbou, Kunsten en Wetenskappen.“
 - 2) Sien H.B. Thom: Die Geskiedenis van Skaapboerdery in S.A., p. 57.
 - 3) Vgl. B.O. 20 Agricultural Society: Notule van Vergadering; 23.6.1800, p. 39.
 - 4) Sien G. Botha: Early Agric. Societies at the Cape, in Journal of the W.P. Agricultural Society, March 1922.

Op die stigtingsvergadering, gehou op die 23ste Junie 1800 in die raadsaal van die Burgersenaat is 'n konsep-konstitusie aangeneem, wat kortliks op die volgende neerkom:

(a) Lidmaatskap sou beperk wees tot diegene, wat bereid is om 5 rixsdalers per jaar inskrywingsgeld te betaal. (b) Die bestuur sou bestaan uit die Goewerneur as permanente president, die Luitenant-Goewerneur as een vice-president, sowel as dertien gekose lede, waarvan een deur die Bestuur as tweede vice-president benoem sou word. Hierby sou 'n sekretaris; 'n tesourier en 'n vertaler gevoeg word. Een-kwart van die bestuurslede sou jaarliks deur rotasie aftree en vakatures sou opgevol word by wyse van stemming deur lede. Alleenlik persone wat 'n jaarlikse inskrywingsgeld van 25 rixsdalers betaal, sou as bestuurslid in aanmerking kom.

(c) Die bestuur sou een keer per maand vergader en besluite sou geneem word by wyse van meerderheid van stemme. (d) Vier algemene ledevergaderings sou in die jaar gehou word, by watter geleentheid verslae oor voorgestelde premies behandel sou word, sowel as voorstelle van enige lid „whatever appears beneficial to the society, which if approved by the meeting, may be reported to the next meeting.”⁵⁾ Ook sou daar 'n jaarlikse finansiële verslag aan lede voorgelê word.

5) B.O. 20 Agricultural Society: Proposal for establishing a society for the encouragement of Agric., Arts, and Science in the Colony of Cape of Good Hope, p. 44.

(e) Premies sou uitgeloof word vir verdienstelike prestasies in die rigtings, wat onder die aandag van die vereniging sou kom. Voorstelle wat hierop betrekking het, sou deur die bestuur, sowel as die algemene vergadering onderskeidelik behandel en goedgekeur word, waarna gereelde publikasies van die besonderhede omtrent die betrokke prestasies, asook die redes vir toestemming, gedoen sou word.⁶⁾

Op die volgende vergadering, gereël op 30 Junie 1800, is daar oorgegaan tot die samestelling van die res van die bestuur volgens voorskrif: Mnr. O.G. de Wet (president van die Burgersenaat) as vice-president; mnre. J.J. Rheniers, W.B. van Ryneveld, A. Barnard, Brigadier-Generaal Vandeleur, G.P. Baumgardt, P.J. Truter, J.A. Truter, J. van Reenen, J. Strombom, O. Bergh, H.O. Eksteen en Majoor Zorn as addisionele lede; Arend de Waal as tesourier, J. Barrow as sekretaris, en D'Ozy as onder sekretaris en vertaler met 'n salaris van 250 rixsdalers per jaar.⁷⁾

Dat daar besonder veel van hierdie pasgestigte vereniging verwag is, blyk uit die geesdrif waarmee bydraes tot sy fonds gemaak is. Goewerneur Yonge het namens die regering 1000 rixsdalers gestort en namens homself 100 rixsdalers; die

6) B.O. 20 Agricultural Society: Voorstelle vir stigting van Vereniging, p.p. 43-45.

7) B.O. 20 Agricultural Society: Notule van vergadering, 30.6.1800, p.p. 19-21.

Concordia Societeit 1000 riksdalers en Michael Hogan 100 riksdalers. Die volgende persone en liggame het elk 50 riksdalers gegee: Generaal-Majoor F. Dundas; A. Barnard, W. S. van Ryneveld, Brigadier-Generaal Fraser, J. Pringle, J. van Reenen, J. Strambom, die Weeskamer en „De Macans Loge de Goede Hoop.“, Ander het in kleiner getalle meegedoen. ⁸⁾

Teen die einde van November 1800 het die fonds tot ⁹⁾ 4,038 rds. 1 sk., gestyg en tydens dieselfde maand is 3,500 rds. aan die Weeskamer oorhandig vir administrasie ¹⁰⁾ ten voordeel van die vereniging.

Die eerste werksaamhede was gekenmerk deur 'n besondere bedrywigheid. Kennisgewings van vergaderings en verslae daarvan, waaronder die behandeling van voorstelle tot verbeterings in die verskillende vertakkinge van die Landbou en Veeteelt, en die uitloof van premies is gereeld in die ¹¹⁾ „Kaapse Courant“ tot November 1800 gepubliseer. Die ledetal ¹²⁾ vir 1801 het op 118 te staan gekom en oor die aanvanklike bloei skryf lady Anne Barnard as volg: „So the Governor for once has reason to be pleased with his scheme which in truth is the only one which has any reference to the real improve-

8) B.O. 20 Agricultural Society, p.p. 67-70.

9) B.O. 20 Agricultural Society, p. 119.

10) B.O. 20 Agricultural Society, John Barrow - A. de Waal, Nov. 1800, p. 105.

11) Sien Kaapsche Courant, Deel I, Getal 4, Supplement, 6.9.1800; Deel I Getal 12, 1.11.1800.

12) Sien African Court Calender, 1801.

ment of the Country."¹³⁾

Hierdie skema was egter van korte duur, want van verdere publikasies word niks meer verneem nie en die Vereniging se boeke toon geen verdere inkomstes en uitgawes later as April 1801 nie.¹⁴⁾ Dit val saam met die afdanking van Sir George Yonge as Goewerneur en daarmee die verdwyning van die Vereniging se vernaamste dryfkrag en steunpilaar.

Belangstelling het gaandeweg verflou namate die Engelse bewindhebbers voorbereidings moes tref om die Kaap weer aan die Hollanders terug te gee en so was die Vereniging gedoem tot 'n betreklike, kort bestaan.¹⁵⁾

Die som geld wat deur die Weeskamer as fonds geadministreer sou word, het in laasgenoemde liggaam se besit gebly en eers in April 1813 het dit weer ter sprake gekom, toe Francis Dashwood dit opgeëis het ten behoeve van die „Agricultural Board."¹⁶⁾

(b) Aanmoediging tot verbetering op verskillende gebiede.

Soos reeds genoem, het die Vereniging die aandag op verskeie sake gevestig en pogings aangewend om mense aan te moedig tot verbeterings.

13) Lady Anne Barnard: South Africa a Century ago, p. 140.

14) B.O. 20 Agricultural Society, p. 119.

15) Sien H.B. Thom: Die Geskiedenis van die Skaapboerdery in S.A., p. 274.

16) C.O. 121 Letters received from Grain Committee, Dashwood - Cradock, 1.4.1803, No. 3.

In September 1800 is 'n premie van 500 rixsdalers uitgelooft „aan hem, welke de beste legger wyn, aan den Raad zal leveren" voor, 1 Oktober 1803. Mededingers moes egter volgens voorskrifte te werk gaan. Wingerde moes op heuwelagtige grond geplant word en nie minder as vier voet van mekaar nie; dit moes langs latte opgelei word, dog weens die Suid-Ooste wind nie hoër as twee tot drie voet nie; sorg moes gedra word dat die druiwe, wanneer dit gepars word, volkome ryp is en van die stingels verwyderd is voordat dit in oop vate gegooi word; dié moes na 24 uur smôrens en saans vir 'n half uur met 'n stok of spar gekarring word en hierdie proses sou vir 'n periode van agt dae herhaal word. 17)

Voorts is in oorweging geneem om pryse van 100 tot 500 rixsdalers uit te loof aan diegene, wat die volgende „onderscheidene verbeteringen" sou aanbring: Die oprigting van beskuttings voor die winter van 1801 vir nie minder as 1000 skape, 100 beeste of 50 perde nie; die lewering van die grootste hoeveelheid hooi as veevoer, geoes van 'n bepaalde stuk land in een jaar; die bereiding van die beste vat wyn en brandewyn in die jaar 1802; die aanplant van 5000 kastalingbome vir die vervaardiging van duie voor 1 Oktober 1801; die aanplant van die grootste getal Eike-, Denne-, populier-, kreupe- of doringbome in kringe van ten

17) Kaapsche Courant, Deel I, getal 4, Supplement, 6.9.1800.

minste drie rye om as omheining vir landerye te dien; die beste proewe gemaak op drie morge met koring of gars ten einde die doeltreffendste metode van bewerking vas te stel; die bereiding van die eerste 500 pond potas uit die Gannabossie, asook die maak van 1000 pond seep uit traan en potas; die beste metode om 'n span van ses osse in te span, sodat dit dieselfde werk kan verrig as twaalf, ingespan volgens die tradisionele manier, en die beste metode om water uit 'n rivier, put of stoordam te verkry met die oog op besproeiing gedurende die Somermaande.¹⁸⁾

Memories is ook ingedien, wat verder die aandag gevestig het op die bereiding van kompos en beter bemestingsmetodes, die propagering van die Olyfboom, die aanmoediging van byboerdery, die verbetering van die beesras asook die navor-¹⁹⁾sing oor die aard en ontstaan van veesiektes.

Belangstelling en geesdrif het selfs so ver as Graaff-Reinet deurgedring, soos dit blyk uit 'n voorstel uit daardie distrik, waarvolgens 'n premie toegeken moes word aan die boer, wat die vetste os, die swaarste skaap en die beste graanoes in genoemde distrik kan lewer.²⁰⁾

-
- 18) Kaapsche Courant, Deel I, Getal 4, 6.9.1800.
 19) Kaapsche Courant, Deel I, Getal 4, 6.9.1800.
 20) Kaapsche Courant, Deel I, Getal 4, 6.9.1800.

Die belangrikheid van merinoteelt in die kolonie is ook pertinent onder die aandag gebring en ter aanmoediging het Sir George Yonge selfs 'n „paar goeie Spaanse merinos aan die Vereniging geskenk.“²¹⁾

(c) Invloed weens kort bestaan onbeduidend.

Dit is dus duidelik dat die belangstelling met betrekking tot Landbou- en Veeteeltaangeleenthede omvattend was en tot groot waarde sou gewees het, indien dit die kans sou gekry het om hom in die praktyk te kan laat geld, maar weens die sameloop van omstandighede was die invloed daarvan heel onbeduidend.

II. Die „Societeit tot Nut van't Algemeen.“

(a) Vestiging en doelstellings.

Op die spoor van die „Agricultural Society“ het die „Kaapsche Departement der Bataafsche Maatschappy tot nut van't Algemeen“ gevolg met sy doelstelling, naamlik die bevordering van opvoeding en skoolwese, asook die verbetering „van den Landbou, zo allernoodzakelykst in deze Colonie.“²²⁾

Die vestiging daarvan aan die Kaap het ongeveer teen April 1803 plaasgevind. Op 15 April word Kommissaris-Generaal De Mist verwittig van die stigting²³⁾ en in 'n uitgawe

21) H.B. Thom: Die Geskiedenis van die Skaapboerdery in S.A., p. 274.

22) Kaapsche Courant, Deel I, no. 4, 30.4.1803.

23) B.R. 109 Notulen van Comm. Genl. de Mist, Deel 6, p. 49.

van die „Kaapsche Courant" van 30 April word op versoek van „Eenige inwoonders dezer stad" 'n uitnodiging aan die publiek gerig om hierby aan te sluit.²⁴⁾

Die jaarlikse subskripsie sou 10 rixsdalers wees en as eerste president en sekretaris het die here J.A. Vermaak en C.L. Neethling onderskeidelik opgetree.²⁵⁾

Waar hierdie Vereniging 'n vertakking was van 'n bekende een in Nederland, wat hom reeds voorheen in Suid-Afrika laat voel het deur die stuur van 'n paar wolskape aan Kolonel Gordon in 1789,²⁶⁾ kan daar dus veel verwag word.

Die rigting wat dan ook ingeslaan is deur toonaangewende kringe, het van die standpunt uitgegaan dat „waar den Landbou niet bloeit, alle andere ingebeelde bronnen van bestaan opdroogen, en den staat naar deszelfs ondergang doen hellen."²⁷⁾

Die waarde, die bevoorregte bestemming en besondere pligte van die boer word dus beseef en die Vereniging stel hom derhalwe ten doel om eersgenoemde beter voor te lig, vooroordeel te beveg, sowel as ywer en geesdrif aan te wakker deur te wys op die groot ontginningsmoontlikhede van die land.²⁸⁾

24) Kaapsche Courant, Deel I, no. 4, 30.4.1803.

25) Vgl. Kaapsche Courant, Deel I, no. 4, 30.4.1803; Kaapsche Courant, Deel I, no. 21, 27.8.1803.

26) Sien H.B. Thom: Die Geskiedenis van die Skaapboerdery in S.A., p. 52.

27) Kaapsche Courant, Deel I, no. 17, 30.7.1803, Uiteensetting van Nicolaas van Es.

28) Kaapsche Courant, Deel I, no. 17, 30.7.1803. Uiteensetting van Nicolaas van Es.

Ter aanmoediging van eksperimente en inspanning tot verbetering sou medaljes toegeken word. Waar resultate van ontdekkings, uitvindings, verbeterings, ens., ter skrif gestel is, sou hulle volgens besluit van Februarie 1804 trag „te voorzien, dat de ingekomene en goedgekeurde stukken in een klaaren styl, op de meest algemeene wyze bekend gemaakt worden.”²⁹

(b) Vaststelling van nuwe bestaansbronne.

Die veld van werksaamhede in hierdie rigting is hoofsaaklik beperk tot die vaststelling van nuwe bestaansbronne, bestryding van siektes en die aanmoediging tot selfvoorsienendheid.

Die moontlikhede van die Olieboom, „Palma Christi”, wat oral in die kolonie gekweek is, het die aandag gevestig op die waarde daarvan as 'n nuwe bestaansbron. 'n Goue medalje is uitgelooft vir die beste verhandeling hieroor en spesiale aandag moes gegee word aan die vaststelling van die hoeveelheid saad wat 'n bepaalde aantal bome lewer, die verskil in opbrengs tussen slegte, middelmatige en goeie jare, die hoeveelheid olie onderskeidelik verkry wanneer saad gepers of geslaan word, die verskil in deugszaamheid van elk, asook die doel waarvoor dit gebruik kan word naamlik vir verf, voedsel, lampverligting of seepvervaardiging en wat uiteindelik die

29) Kaapsche Courant, Deel II, no. 7, 18.2.1804.

30)

nuttigste aanwending sou wees.

Ook het die moontlikhede van die wolskaapteelt belangstelling gaande gemaak, „daar men thans de genoegzaame zekerheid heeft dat de wol der Spaansche schapen een der voornaamste Takke van welvaart en uitvoer voor de Land kan word.“³¹⁾

'n Goue medalje is derhalwe in Augustus 1803 uitgeloof aan diegene wat die beste verhandeling hieroor kon lewer. Van mededingers is egter geëis, dat hulle die beste middele vir die uitbreiding van die merinoteelt in die kolonie en die „verbasterings derzelfs voor te komen,“ sou kon voorskrywe en tewens ook sou kon vasstel watter streke die geskikste³²⁾ hiervoor is.

In die daaropvolgende jaar is weer 'n goue medalje uitgeloof aan diegene, wat kan bewys dat hy die grootste hoeveelheid „fyne hairloze wol“ van sy skape geskeer het, maar met teleurstelling moes daar op die vergadering van 12 Augustus 1805 verneem word, dat niemand hiervoor ingegaan het nie. Die Vereniging het egter nie moed opgegegee nie en die wedstryd³³⁾ hernuwe en verleng tot 1 Julie 1806.

Dit skyn asof die Vereniging in hierdie verband nie in

-
- 30) Kaapsche Courant, Deel I, no. 21, 27.8.1803.
 31) Kaapsche Courant, Deel I, no. 21, 27.8.1803.
 32) Kaapsche Courant, Deel I, no. 21, 27.8.1803.
 33) Kaapsche Courant, Deel III, no. 36, 7.9.1805.

staat was om die gewenste aandag en belangstelling te trek nie, hoewel dit vanaf die aanvang beskik het oor die dienste en ondersteuning van die heer S.V. van Reenen, een van die pioniers op die gebied van die Spaanse skaapteelt.³⁴⁾ Dit moet toegeskryf word aan die feit, dat in die loop van 1804 ook die Regering namens die Kommissie van Veeteelt en Landbou hom op hierdie terrein begeef het en deur middel van kragtige maatreëls almal noodgedwonge ingeskakel het onder laasgenoemde liggaam se bedrywigheede.³⁵⁾

(c) Bestryding van Siektes.

In sy pogings tot bestryding van siektes het die Vereniging se aktiwiteite beperk gebly tot lamsiekte onder beeste. Die rede hiervoor moet gesoek word in die aktuele probleem, wat genoemde siekte vir die transporttoestande van die land geskep het.

Persone is aangemoedig om die oorsaak daarvan in die verskillende streke van die kolonie op die spoor, sowel as 'n doeltreffende geneesmiddel uit te toets en aan te beveel.

Die beste resultaat sou ook deur 'n goue medalje bekroon word.³⁶⁾

Dit het aanleiding gegee tot die inhandiging van 'n naamlose verhandeling, in Frans geskryf en getitel „pro utilitate

34) Vgl. B.R. 7 Resolusien, 13.6.1804, p.p. 1922-1924.

35) Vgl. B.R. 7 Resolusien, 27.6.1804, p. 2103.

36) Kaapsche Courant, Deel I, no. 21, 27.8.1803.

37)
 Patriae", in 1805. Ongelukkig was dit nie voorsien van proefondervindelike bewyse om die onfeilbaarheid van die geneesmiddel wat aanbeveel word, te staaf nie. Die Vereniging het derhalwe besluit om vertalings daarvan te laat maak en afskrifte te stuur aan ses lede wat in Lamsiek-geteisterde streke woon, om dit uit te toets en verslae daaromtrent uit te bring voor Julie 1806.³⁸⁾

(d) Aanmoediging tot selfvoorsienendheid.

As die toevoerprobleem met betrekking tot benodighede uit die Buiteland gedurende die Bataafse Bewind in aanmerking geneem word, kan die prysenswaardige stappe wat die Vereniging in die rigting van selfvoorsienendheid geneem het, as van groot praktiese nut vir die kolonie in hierdie tyd beskou word.

In 1804 is 'n goue medalje uitgelooft „voor de gene die bewyzen zou, de grootste hoeveelheid Kaapsche wol, tot noodwendige kleedings-behoeften voor dit land te hebben verwerkt.“³⁹⁾ Niemand het hom egter hiervoor aangemeld nie. Volgens 'n besluit van 12 Augustus 1805 is daar ooreengekom dat die prys toegeken sou word aan die burger Georg Willem Hoppe, daar hy die enigste persoon was wat 'n groot hoeveelheid Kaapse wol

37) Kaapsche Courant, Deel III, no. 36, 7.9.1805.

38) Kaapsche Courant, Deel III, no. 36, 7.9.1805.

39) Vgl. Kaapsche Courant, Deel III, no. 36, 7.9.1805.

verwerk het „en door zyn Hoeden-Fabrieq aan dit land een aanmerkelyk gedeelte van vreemden invoer, reeds heeft en nog bespaard.⁴⁰⁾”

Die weinig belangstelling was egter nie ontmoedigend genoeg om te voorkom dat 'n nuwe wedstryd, eindigende op 1 Julie 1806 uitgeskryf is nie. Hierdie keer was die verwerking van hennep, vlas of katoen as doel gestel. 'n Persoon wat in aanmerking wou kom, moes sorg dra dat die produk op sy eie land geoes word en deur sy huisgesin tot nie minder as twintig pond gare verspin word nie.⁴¹⁾

Afgesien van die feit dat die invoerprobleem deur hierdie pogings beveg sou kan word, is dit ook duidelik dat huisvlyt aangewakker is en daardeur die besnoeiing van huislike uitgawes.

Terselfdertyd is die boer aangemoedig om die praktiese waarde in te sien van produkte, wat óf tot dusver as van weinig nut beskou is, óf in die kolonie nie veel aandag gekry het ten opsigte van verbouing nie.

(e) Slegs belangrike aanvoorwerk is begin.

Dit word egter gevoel dat ook hier nog alleenlik die aanvoorwerk begin is en dat die tyd ontbreek het om enigsins op resultate te kan let. Saam met die „Agricultural Society”

40) Vgl. Kaapsche Courant, Deel III, no. 36, 7.9.1805.

41) Vgl. Kaapsche Courant, Deel III, no. 36, 7.9.1805.

was dit tog verantwoordelik vir 'n nuwe gees, wat later deur ander Verenigings sou voortgedra word en so 'n prominente rol te speel in die bevordering en behartiging van boerebelange in Suid-Afrika.

III. Die Kolonisasie-Poging van Gysbert Karel van Hogendorp.

(a) Doel en moontlike invloed.

Heel verskillend van die twee vorige ondernemings ter bevordering van die Landbou- en Veeteeltbedryf was die poging van G.K. van Hogendorp om gedurende die Bataafse Bewind 'n kolonisasie-skema aan die Kaap prakties deur te voer.

As vooraanstaande Hollandse staatsman en leidende figuur in die party wat hom beywer het vir 'n hervorming in die Nederlandse koloniale beleid,⁴²⁾ wou hy aan die suidkus van die kolonie, in die omgewing van Plettenbergbaai 'n nedersetting stig waardeur talryke Hollandse koloniste in staat gestel sou word om 'n nuwe bestaan te vind.⁴³⁾

In teenstelling met die verlede sou die nuwe kolonie planmatig aangelê word. Deur middel van nuwe landboumetodes en die invoer van klein grondbesit⁴⁴⁾ sou landbou as die kern bedryf ontwikkel word, terwyl daar terselfdertyd gesorg sou word vir genoegsame ambagslui ten einde die aanvullende

42) H.T. Colenbrander: *Historie en Leven*, Deel I, p.p. 113-117.

43) Sien W. Blommaert: 'n Voorloper van Gibbon E. Wakefield (G.K. van Hogendorp) p.p. 4, 5, 6.

44) Sien W. Blommaert: 'n Voorloper van Gibbon E. Wakefield (G.K. van Hogendorp) p. 6.

industrie op te bou. Slawe-arbeid sou heeltemal buite die kwessie wees. Dit sou dus plaaslik 'n onafhanklike eenheid vorm, wat mettertyd die nodige uitvoerartikels „voor 'n bloeiende wisselhandel met Holland en Indië⁴⁵⁾ sou verskaf.

Afgesien van die feit dat van Hogendorp die belangrikste dryfkrag agter die onderneming sou wees en selfs die neder-setters in die aanvang van die nodige geld teen 'n lae rentekoers sou voorsien, sou sy persoonlike belange nie op die agtergrond geskuif word nie. Hy self sou 'n uitgestrekte stuk land aan die kus behou, waar hawewerke, stapelplase en werksinkels opgerig sou word, terwyl 'n eie skeepvaart mettertyd opgebou sou word ten einde die nodige koloniste uit Holland kosteloos aan te voer, asook mee te doen in die oorsese handel.

Indien dit sou slaag, sou die belangrikheid van 'n dergelike onderneming voor die handliggend wees. Nie alleen sou die landontwikkeling met 'n versnelde tempo voortgaan nie, maar nuwe geslaagde produksiemetodes op die gebied van Landbou- en Veeteelt sou aansteeklik werk en sy invloed laat geld op die ou gevestigde ingesetenes in die res van die Kolonie.

(b) Von Bouchenröder leier van onderneming.

45) Sien W. Blommaert: 'n Voorloper van Gibbon E. Wakefield (G.K. van Hogendorp) p. 6.

Die onderneming sou gelei word deur 'n sekere Majoor F. von Bouchenröder, wat ook reeds aspirasies gekoester het ten opsigte van kolonisasie in Suid-Afrika,⁴⁶⁾ terwyl spesiale gemagtigdes naamlik die heer H.A. Vermaak en prokureur-Generaal B. van Blokland verder sou help met die behartiging van Van Hogendorp se sake in die kolonie.

Teen omstreeks die begin van Maart 1803⁴⁷⁾ land Van Bouchenröder aan die Kaap met 'n geselskap, van 22 mans, 4 vroue en 5 kinders, meerendeel landbouers, en 'n lading landbougereedskap, boumateriaal, voedselvoorrade en ander behoeftes, nodig vir die voorgenome nedersetting, asook enige Spaanse wolkape.⁴⁸⁾

(c) Bataafse Outoriteite verleen hulp.

Die Staatsbewind was hierdie planne simpatiek gesind en aan De Mist en Janssens is opdrag gegee om die nodige steun te verleen.⁴⁹⁾ Afgesien hiervan het die Kommissaris-Generaal persoonlik sy hulp aan Van Hogendorp beloof.⁵⁰⁾

46) B.F. van Bouchenröder: Reize in de Binnenlanden van Z.A., p.p. 29-30.

47) Vgl. B.R. 92 Uitg. Br.: De Mist-Asiatiese Raad, Nota, 15.3.1803, p. 131.

48) W. Blommaert: 'n Voorloper van Gibbon E. Wakefield, p. 3.; G. Lauts: Geskiedenis van de Kaap de Goede Hoop 1652-1806, p. 159; Aan von Hogendorp is die vervoer van 20 skape toegestaan - B.R. 109 Notulen van Comm.Genl. De Mist: Ekstrak - Resolusie, 12.8.1803, p. 89.

49) Vgl. B.R. 55 Bylae tot die Resolusie: Besluit van die Staatsbewind, 20.1.1803, p. 763.

50) B.R. 109 Notulen van Comm.-Genl. De Mist, Deel 6, De Mist-Van Hogendorp, 12.5.1803, p. 132.

Hierdie ondersteuning is dan ook gegee in soverre ge-
 noemde goedere belastingvry die kolonie binne gelaat is;⁵¹⁾
 dit voorlopig in Goewerments-magasyne sonder enige huur ge-
 berg is;⁵²⁾ weiregte vir die vee op Paarden Eyland toegestaan
 is;⁵³⁾ huisvesting gegee is vir Van Bouchenröder en sy mense⁵⁴⁾
 en selfs twee kundige persone benoem is om die saak van advies
 te bedien.⁵⁵⁾ Toe dit blyk dat Von Bouchenröder se werksmense
 hom wou verlaat om rede hoër en aanlokliker lone in die kolo-
 nie betaal word, het die Regering tussenbei gekom en strenge
 maatreëls getref ten einde die onderneming te beskerm.⁵⁶⁾

(d) Beoogde gebiede word ondersoek en praktiese besware
 lei tot toekenning van grond in omgewing van Houtbaai.

De Mist het egter nie kans gesien om oorhaastig te rea-
 geer ten opsigte van die aanwysing van 'n geskikte terrein
 vir die nedersetting nie.⁵⁷⁾ Op sy reis deur die binneland
 het Goewerneur Janssens egter spesiale aandag daaraan gegee
 en Outenikwaland aanbeveel, maar het die gebrek aan 'n ge-
 skikte baai, asook die feit dat daar veral in die omgewings

51) B.R. 109 Notulen van Comm.-Genl. De Mist, Deel 6, De
 Mist - Van Hogendorp, 12.5.1803, p. 136.

52) B.R. 109 Notulen van Comm.-Genl. De Mist, Deel 6, De
 Mist - Van Hogendorp, 12.5.1803, p. 136.

53) B.R. 2 Resolusien, 16.5.1803, p. 467.

54) B.R. 2 Resolusien, 27.6.1803, p.p. 890-891.

55) B.R. 109 Notulen De Mist, Deel 6: De Mist - Van Hogendorp,
 12.5.1803, p. 137.

56) B.R. 2 Resolusien, 30.6.1803, p.p. 940-946.

57) Vgl. B.R. 109 Notulen De Mist, Deel 6: De Mist - Van
 Hogendorp, 12.5.1803, p. 133.

van Plettenbergbaai- en Mosselbaai geen onbesette gronde
58)
beskikbaar was nie, as groot struikelblokke gesien.

Hierop het Von Bouchenröder besluit om in September 1803
59)
self ondersoek te gaan instel. Alle publieke amptenare „en
teevens alle de ronte woonende Ingezeetenen" is gelas om
60)
hom te help en waar nodig voor te lig.

Sy bevindings het egter heelwat afbrekend op sy geesdrif
ingewerk. Met die verskoning dat hy eers na die oorlog so
'n aanleg sou kan begin en intussen 'n tydelike heenkome vir
sy familie en mense moes vind, doen hy nou aansoek om die
Goewermentspos, Groenekloof, en die aanliggende plaas,
Paapekuylsfontein. Hy beskou hulle as die beste vir die maak
van proewe soos byvoorbeeld in die geval van „den aanteeld
van Spaansche schapen, het planten en cultiveeren van Catoen,
Vlas, Hennep, Klaveren enz." Dit is egter van die hand
61)
gewys, sowel as sy aansoek om Oranjekloof by Houtbaai, wat
62)
kort daarna gedoen is.

In Januarie 1804 is daar eindelik ten behoeve van Van

58) Vgl. B.F. von Bouchenröder: Reise in de Binnenlanden van
Z.A., p. 146.

59) B.F. von Bouchenröder: Reise in de Binnenlanden van Z.A.
p. 46.

60) B.R. 94 Secrete Missive: Janssens en Pol. Raad - Staats-
bewind, 19.12.1804, p. 37.

61) B.R. 4 Resolutien, 7.12.1803, p.p. 2560-2567.

62) B.R. 4 Resolutien, 14.12.1803, p.p. 2677-2679; B.R. 5
Resolutien, 4.1.1804, p.p. 25-27.

Hogendorp formeel aansoek gedoen by die Kaapse Regering om die volgende: Die gebied tussen die „Quajong“- en die Kaaijmanrivier met die daarby behorende houtbosse; die gronde geleë aan die Vlees- en Plettenbergsbaai; die reg om opstalle van leningsplase in die omgewing van Mosselbaai, Keurboomsrivier en Plettenbergsbaai by te koop; en weiregte in die Rogge- en Nuwe velde om sodoende die „introduceeren van Spaansche schaapen en 't bevorderen van Wolcultuur“ te bewerkstellig.⁶³⁾

Hierdie versoek is voorlopig toegestaan op voorwaarde dat die belange van die oorspronklike koloniste nie benadeel sou word nie, en dit nog minder sou bots met die ware wel-syn van die kolonie.⁶⁴⁾ 'n Speciale kommissie bestaande uit die here A.A. Faure, Landdros van Swellendam en J.W. Wernich, geswore landmeter, is benoem om genoemde gronde te ondersoek en te karteer.⁶⁵⁾

'n Skriftelike verslag is dien ten gevolge op 1 Augustus 1804 ingehandig, waarin die ou besware bevestig word, naamlik te min beskikbare grond, die gevaar verbonde aan die vaart op die baaie, asook ander probleme wat 'n onberekenbare koste sou meebring.⁶⁶⁾

63) B.R. 5 Resolusien, 18.1.1804, p.p. 247-253.

64) B.R. 5 Resolusien, p. 254.

65) B.R. 5 Resolusien, p. 255.

66) B.R. 8 Resolusien, 15.8.1804, p. 2577.

Op grond hiervan bied die Regering nou die gronde in die omgewing van Houtbaai aan.⁶⁷⁾ Hierdie voorstel is voorlopig om praktiese redes aanvaar, maar nie sonder 'n hewige protes van die kant van Van Hogendorp se gemagtigdes nie.⁶⁸⁾

(e) Von Bouchenröder word verban en uiteindelijke mislukking.

Intussen ondervind die poging van Van Hogendorp 'n verdere terugslag weens die verbanning van Van Bouchenröder in September 1804, daar hy „al zeedert lang als een schadelijke subject in deeze Volksplanting“ beskou is.⁶⁹⁾ In plaas van sy landboukundige plan met hart en siel aan te pak, het hy sy huisvrou, kinders en persone in sy diens mishandel, openlike propaganda teen die regering gemaak en „door zyne verdere gedragingen, zich doen kennen als ymand die de vereischte qualificatien en dispositien niet bezit, om aan het hoofd van eenig Etablissement te zyn.“⁷⁰⁾ Per slot van sake het sy mense hom verlaat en was die staat in Julie 1804 verplig om sy minderjarige seun in beskerming te neem en na Batavia te stuur.⁷¹⁾

67) B.R. 8 Resolutien, 15.8.1804, p. 2577.

68) B.R. 9 Resolutien, 14.11.1804, p.p. 3620-3626.

69) B.R. 8 Resolutien, 2.9.1804, p. 2778; B.R. 94 Secrete Missive: Goewerneur en Politieke Raad - Staatsbewind, 19.12.1804, p. 40.

70) B.R. 94 Secrete Missive: Goewerneur en Pol. Raad - Staatsbewind, 19.12.1804, p.p. 38, 39.

71) B.R. 94 Secrete Missive: Goewerneur en Pol. Raad - Staatsbewind, 19.12.1804, p.p. 40, 41; vgl. B.R. 8 Resolutien, 18.7.1804, p. 2214.

(f) Verdere probleme soos gesien deur bewindhebbers.

Afgesien van praktiese besware, reeds genoem, het die Bewindhebbers ook oortuig geraak van ander diepgaande probleme in soverre 'n dergelike nedersetting 'n ondraaglike bestuurskoste vir die kolonie sou meebring, sowel as onberekenbare gevare sou skep in tye van verdediging teen 'n oppermagtige vyand op see.⁷²⁾ Dat dit die middele van bestaan in die kolonie sou uitbrei, is ook deur Janssens betwyfel en in hierdie verband verwys hy na soortgelyke gevolgtrekkings, wat gemaak is deur Kommissaris-Generaal Nederburgh en Frykenius teen die end van die Kompanjesbestuur.⁷³⁾

Gevolglik het daar van die eertydse grootse ideaal om in die Kaapkolonie „een nieuwe cultuur te introduceeren, ende tegenwoordige gedeeltelyk te helpen verbeteren, bevorderen en aan te moedigen“,⁷⁴⁾ alleenlik 'n klein nedersettinge by Houtbaai oorgebly. Hier het koloniste grond in volle eiendom gekry op voorwaarde dat dit binne die eerste ses jaar ten volle bewerk moes word en onvervreembaar sou wees vir die eerste vyf-entwintig jaar.⁷⁵⁾

Van Hogendorp het in Nederland probeer om 'n uitspraak teen die Kaapse Regering te verkry, hoofsaaklik gerig op

72) B.R. 9 Resolusies, 14.11.1804, p.p. 3640, 3641, 3651.

73) B.R. 9 Resolusies, 14.11.1804, p. 3633.

74) B.F. von Bouchenröder: Reize in de Binnenlanden van Z.A., p. 29.

75) B.R. 9 Resolusies, 14.11.1804, p. 3651.

vergoeding vir sy verliese wat hy op 100,000 floryn bereken
 76)
 het, dog sonder enige sukses.

(g) Indrukke en idees nagelaat.

Die besondere waarde van hierdie onderneming insake die
 bevordering van Landbou en Veeteelt moet dus veel meer ge-
 toets word aan idees en indrukke wat nagelaat of geskep is.

Die belangstelling in die ontwikkeling van die wolkul-
 tuur blyk duidelik. Behalwe die klompie wolskape wat reeds
 ingevoer is, het Von Bouchenröder ook die verdere invoer van
 nog veel meer in die vooruitsig gestel, asook goeie wagters
 „welke in de behandeling en de ziekten der schapen, het
 scheren, fasteren, waschen en pakken der wol enz. grondig
 ervaren waren, en zulks aan andere werklieden zouden kunnen
 leeren." 77) Die heer S.V. van Reenen sou hierin meegedoen het
 deur 'n bestelling van vyftig Spaanse skape teen 300 guldens
 78)
 (Hollands) te plaas.

Die idee was egter nie nuut nie, want in hierdie tyd was
 dit algemeen gehuldig in progressiewe kringe en was die Rege-
 ring self besig met sy eie skema. Weliswaar kan dit meegehelp
 het om 'n dergelike ontwikkeling aan te help, maar dit blyk
 dat Von Bouchenröder in sy uitlatings eerder minagtend gestaan

-
- 76) H.T. Colenbrander: *Historie en Leven*, Deel I, p. 117;
 W. Blommaert: *'n Voorloper van Gibbon E. Wakefield*, p.3.
 77) B.F. van Bouchenröder: *Berigt over de Kaap*, p.p. 70-71.
 78) B.F. von Bouchenröder: *Berigt over de Kaap*, p. 71.

het teenoor hierdie onderneming van die regering en derhalwe
79)
ondermynend gewerk het.

Hy tree nietemin na vore as die sterkste kritikus en
dui sekere swak plekke aan, wat veelbetekenend is vir 'n
studie van die bedrywigheid van die Kommissie van Veeteelt
80)
en Landbou.

Meer besonderhede omtrent Von Bouchenröder se idees
met betrekking tot landbouontwikkeling in Suid-Afrika word
gevind in sy „Reize in de Binnenlanden van Zuid-Afrika,”
'n verslag van sy reis langs die Suid-Ooskus gebied in
September 1803. Hierin het hy onder meer wilde berekenings
gemaak oor die moontlikhede van sekere streke, wat hom getref
het. So byvoorbeeld het hy langs die Sonderendrivier die
moontlikheid van 'n nedersetting gesien, min of meer in
ooreenstemming met die doel waarvoor hy uitgestuur was.

In 'n „stadsgebied” van 7,790 morge sou hy 1,000 morge
vir koringverbouing, 200 morge vir peulvrugte, 300 morge vir
hennep, 100 morge vir vlas, 100 morge vir katoen en 100 morge
81)
vir rys reserveer. Elke landbouer wat van 60 tot 100 morge
eiendomsgrond sou besit, sou op die braakvelde en gemeen-
skaplike weiding twintig wolskape, sowel as 'n paar beeste

79) Vgl. B.F. von Bouchenröder: Bericht über die Kaap, p.p. 69-75.

80) Sien V.R.V. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Inleiding
deur H.B. Thom p. 29.

81) F. von Bouchenröder: Reize in de Binnenlanden van Z.A.,
p.p. 114, 115.

en varke kan aanhou. Ook sou elke ambagsman geregtig wees op tien skape en 'n melkkoei. Hierdie diere sou gedurende die winter op stal gevoer word. Na 'n breedvoerige berekening sou die totale opbrengs van die landbou- en veeteeltprodukte op 'n netto wins van 617,000 rixsdalers per jaar te staan kom.⁸³⁾

Afgesien van die onpraktiese aard van 'n dergelike plan onder tydsomstandighede, toon Von Bouchenröder 'n swak begrip van die klimaatsgesteldhede en algemene ontwikkelingstoestande van die kolonie. Hy het kans gesien om suiwere Europese idees, sonder wysiging toe te pas onder toestande wat ver verskillend was, terwyl hy die verbouing van produkte soos vlas, hennep, katoen, rys en tee wou invoer sonder die versekering dat dit ooit daar sou aard.⁸⁴⁾

Aan die anderkant kan van sy idees en wenke uit die hoogte, nie as waardeloos opsygeskuif word nie. Daar is byvoorbeeld dié in verband met die maak van mis deur meer strooi in stalle en krale te gooi, daar „de stroomest, de zware landeryen lossen houdt, en voor de werking van warmte en regen meer vatbaar maakt;“ die bewerking van vleigronde⁸⁵⁾

82) F. von Bouchenröder: Reize in de Binnenlanden van Z.A., p. 115.

83) F. von Bouchenröder: Reize in de Binnenlanden van Z.A., p.p. 103, 104; Vir ander berekenings sien p.p. 114-116.

84) B.F. von Bouchenröder: Reize in de Binnenlanden van Z.A. p.p. 84, 126.

85) B.F. von Bouchenröder: Reize in de Binnenlanden van Z.A. p. 83.

ten einde hooi vir veevoer te bekom, asook die toepassing van wisselbou op landerye deur verskeie graan- en grassoorte afwisselend te saai.⁸⁶⁾

Die groot moontlikhede wat Von Bouchenröder egter in die verskillende streke gesien het, die droombeelde van boomplantasies op die hellings van die berge in die streek tussen Hottentothollandskloof en Botrivier,⁸⁷⁾ intensief-bewerkte streke langs die Sonderendrivier en Breërivier⁸⁸⁾ ens., sou eers na die inspanning van geslagte daargestel word.

-
- 86) B.F. von Bouchenröder: Reize in de Binnenlanden van Z.A., p.p. 82, 84.
87) B.F. von Bouchenröder: Reize in de Binnenlanden van Z.A., p. 84.
88) B.F. von Bouchenröder: Reize in de Binnenlanden van Z.A., p.p. 100, 101.

HOOFSTUK VII.

DIE LANDBOUDÉPARTEMENT ONDER WILLIAM DUCKITT.

1. Stigting van die Landboudepartement.

Daar die Kaap in besit geneem is deur die Britte op 'n tydstop toe 'n groot Europese oorlog aan die gang was en hierdie kolonie met sy ekonomiese moontlikhede vir die nuwe veroweraar nog betreklik onbekend was, is dit duidelik dat die aanvanklike belangstelling hoofsaaklik deur militêre oorwegings gelei sou word. Kennis aangaande die land sou mettertyd egter ingesamel word, maar indien daar enige grootse ontwikkelingsplanne miskien sou ontstaan het, sou die tyd daarvoor ontbreek. Die algemene gesindheid teenoor die Landbou en Veeteelt moet dan ook teen hierdie agtergrond gesien word.

Aan die anderkant het die voedselprobleem die landbou- en veeteelttoestande pertinent onder die aandag gebring en was die kritiek veral die van Barrow geensins vlelend nie.¹⁾ Dit sou dus voor die handliggend wees dat daar volgens Engelse oordeel veel gedoen kon word om die produksie te verhoog deur voorligting van die kant van Britse deskundiges. Hierby gevoeg die feit dat daar wel 'n tyd was, toe die

1) Sien Hoofstuk 5, p.p. 144, 145 in hierdie verhandeling.

mening bestaan het, dat die kolonie tog permanent onder Britse Bestuur sou kom,²⁾ is dit begryplik waarom aanstalties in genoemde rigting gedoen sou word.

Vir 'n landbou-liefhebber soos Sir George Yonge het die saak na aan die hart gelê en nog voordat hy Engeland verlaat het om sy nuwe amp as Goewerneur van die Kaap te gaan beklee, is daar op sy aanbeveling 'n landboukundige met name William Duckitt deur die Britse Regering in diens geneem.³⁾ Duckitt sou dan na die Kaap vertrek „for the purposes of improving the state of the agriculture of that Colony, which it was conceived might be rendered more equal to the supplying the wants of the Inhabitants by the introduction of a System of British Husbandry.”⁴⁾

Behalwe die kostes verbonde aan so'n onderneming, sou die Kaapse regering ook die verpligtings ten opsigte van die besoldiging van Duckitt en sy personeel aanvaar. Duckitt sou jaarliks £500 ontvang, sy assistent £60, ambagsliede 52 ghienies elk en plaasarbeiders 30 ghienies elk met die moontlikheid van verhoging „provided the Wages of the Colony

2) Vgl. Theal, Records of the Cape Colony, III, Yonge - H. Dundas, 22.10.1800, p. 331.

3) Vgl. Theal, Records of the Cape Colony, II Yonge - Huskisson, 30.6.1799, p. 440., Acc. 393 Journal from Duckitt, pp. 16, 17.

4) Theal, Records of the Cape Colony, III, Huskisson - Genl. Dundas, 16.3.1801, p. 442.

tolerates it." ⁵⁾ Verder sou almal geregtig wees op vrye inwoning. Bowendien het Duckitt die versekering gekry dat ingeval van sy dood, sy vrou 'n jaarlikse pensioen van £150 ⁶⁾ sou ontvang.

Eers op 11 September 1800 stap Duckitt in Simonstad aan wal, ⁷⁾ vergesel van 'n werkgeselskap bestaande uit Isaac Iles as assistent, J.W. Smith as wiesmid, ses arbeiders, en 'n veertienjarige seun van die arbeider Thomas Crowcher, sowel as sy vrou, Mary Crowcher. Laasgenoemde twee is in diens ⁸⁾ geneem teen tien ghienies per jaar onderskeidelik.

'n Aansienlike voorraad van verskeie tipes moderne, ⁹⁾ Engelse Landbou-implemente, enkele beeste van Engelse Ras, saad waaronder dié van allerhande grassoorte, saok 'n aantal ¹⁰⁾ hopplantjies is onder andere saamgebring.

2. Duckitt stel ondersoek in omtrent moontlikhede.

Terwyl daar proewe gemaak is met verskeie saadsoorte, „calculated for the Spring season," op die gronde behorende

-
- 5) B.O. 19 Letters from Wm Duckitt, p.p. 33,-35; Theal, Records of the Cape Colony, III, Huskisson-Genl. Dundas, 16.3.1801, p.p. 442, 443.
 6) B.O. 19 Letters from the Wm Duckitt, p.p. 33, 34.
 7) Acc. 393 - Journal from Wm Duckitt, p. 24; Theal, Records of the Cape Colony, III, Wm Duckitt - H. Dundas, 9.10.1800, p. 305.
 8) Theal, Records of the Cape Colony, III, 7.3.1800, p. 78.
 9) Sien B.O. 20 Agricultural Society, Opgawe van Duckitt Des. 1802, p.p. 53-64.
 10) Theal, Records of the Cape Colony, III, W. Duckitt - H. Dundas, 9.10.1800, p. 305.

11)

aan „Government House“, het Duckitt ondersoek gaan instel omtrent die moontlikhede van die streke in die omgewing van die hoofplaas. Sy bevindings met betrekking tot die boerderymetodes het alles behalwe gunstige kritiek uitgelok, en tesame met die bewyse van die oënskynlike buitengewone vrugbaarheid van die bodem het die Landboukundige diep onder die indruk gekom van die groot taak wat vir hom wag. Met alles moet daar 'n begin gemaak word, „except making wine which they know something about, but even that I think is capable of wonderful improvement.“¹²⁾

Die koloniste, sou egter gretig wees om sy nuwerwetse gereedskap, sowel as verbeterde tipes perde, beeste en skape aan te skaf. Telers sou selfs gewillig wees om 1200 rixdalers vir 'n perd, 900 vir 'n koei en 325 vir 'n bulkalf te betaal. Verder het die aanwesigheid van die byna 1000 spanse skape in die kolonie, waarvan die wolgehalte bo verwagting geensins sou gedegenerereer het nie, ook die geesdrif van Duckitt gaande gemaak.¹³⁾

Toestande was dus gunstig vir merkwaardige verbeterings op die gebied van Landbou en Veeteelt en dit noop hom om

-
- 11) Theal, Records of the Cape Colony, III, W. Duckitt - H. Dundas, 9.10.1800, p. 305.
 - 12) Theal, Records of the Cape Colony, III, W. Duckitt - Huskisson, 6.1.1801, p. 389.
 - 13) Theal, Records of the Cape Colony, III, W. Duckitt - Huskisson, 6.1.1801, p.p. 389, 390.

dadelik aansoek te doen by die Koloniale Kantoor om meer werksmense van alle tipes, twee goeie karperde (hingste), asook 'n paar skape van die Ryeland- en South Down-ras, ¹⁴⁾
 „if it only were a ram and ewe of each sort.“

3. Vestiging op Klapmuts.

In die begin van 1801 is die bekende Goewermentspos, ¹⁵⁾
 Klapmuts, omtrent 250 morge in grootte, geleë in die omgewing tussen Paarl en Stellenbosch, aan die heer Duckitt toegesê. om namens die Regering sy metodes in praktyk toe te pas. Ook sou hy geregtig wees om die plaas Zoetemelksvallei aan ¹⁶⁾
 die Breërivier te gebruik vir die afwisseling van weiding, terwyl daar voorsiening gemaak is vir aanskaffing van die nodige trekdier, vee ens., sodat daar op 1 Maart 1801 'n ¹⁷⁾
 begin kon gemaak word met die onderneming.

Kort na die aanvang hiervan is ook die Groenekloofplase, naamlik Grootte Post, Smalle Pad en Drie Papenfonteyn tot die ¹⁸⁾
 beskikking van die Landboudepartement gestel.

Die volgende gegewens, verstrekk deur 'n inventaris „of

-
- 14) Theal, Records of the Cape Colony, III, W. Duckitt - Huskisson, 6.1.1801, p.p. 389, 390.
 15) Vgl. B.R. 4 Resolusien, 19.10.1803, p.p. 2009, 2010.
 16) Theal, Records of the Cape Colony, III, Yonge - Dundas, 20.2.1801, p. 431; Duckitt - Huskisson, 6.1.1801, p. 388.
 17) Theal, Records of the Cape Colony, III, Duckitt - Huskisson, 6.1.1801, p. 388.
 18) Vgl. B.O. 54 Letters despatched: A. Barnard - Duckitt, 6.6.1801, p.p. 113, 114.

the stock, corn, Hay, Implements of Husbandry, etc. belonging to the Agricultural Department taken by Mr. Duckitt,"¹⁹⁾
 verskaf 'n indruk van die verdere hulp wat van Goewerments-
 weë verleen is, asook tot 'n mate die omvang van die be-
 drywighede op die proefplase.

Vee:- 207 beeste, 55 skape, 4 bokke, 30 varke en 23
 perde.

Graan en Hooi:- 470 mudde koring, 410 mudde hawer,
 404 mudde gars en 4 mudde rog.

Plaasgereedskap, ens.:- 5 waens, 2 karre, 42 jukke,
 3 Dolploeë, 4 gewone ploeë, 1 vyfskaar-
 saai ploeg, 1 saai ploeg met 12 skare en
 ander toebehore, 2 saaimasjiene met
 saai bakke, 1 stel skoffels met 12 skare,
 2 slepers (scufflers) behorende aan die
 saai ploeg, 10 egge van verskeie soorte,
 1 roller, 1 kafmasjien, 1 kafmes met
 2 lemme, 1 domkrag, 1 wortelmasjien
 („carrot machine"), 1 dreineringskaar
 („Draining share"), 12 grawe, 22 yster-
 skoppe, 14 koringskoppe, 20 gaffels,
 19 sense, 1 trekketting, 10 koring- en
 meelsiwwe, 2 saals en 14 slawe.

19) B.O. 20 Agricultural Society: An Inventory of the Stock,
 Corn, Hay, Implements of Husbandry, etc., belonging to
 the Agric. Department, taken by Mr. Duckitt, p.p. 53-55.

Die totale waarde van dit alles word bereken op 36,426 riksdalers.

4. Die verhouding met Yonge lei tot wanpraktyke.

In die persoon van Goewerneur Yonge het Duckitt 'n belangrike ondersteuner gehad en met sy toedoen sou dit aanvanklik voor die wind gaan. Hy is trouens verhef tot die waardigheid van hoof landboukundige raadgewer van die regering en is opgeneem as lid van die pasgestigte „Agricultural Society" ten einde leiding te gee in die rigtings, waarin genoemde Vereniging hom sou beywer tot bevordering van die Landbou en Veeteelt.²⁰⁾

Ongelukkig sou hy egter ingesleep word in die reeks wanpraktyke wat Yonge se bestuur gekenmerk het en tot laasgenoemde se ontslag sou lei.²¹⁾

In Januarie 1801 het hy saam met Sebastiaan en Jacobus van Reenen die vleiskontrak vir die troepe gekry. Dit het geskied met die steun van die Goewerneur, daar hy dit verwelkom het as 'n effektiewe stap teen 'n magtige samespanning van die vorige kontrakteurs wat daarop uit sou gewees het om die regering tot onbillike terme te dwing deur te weier om vleis teen die pryse van die vorige jaar te lewer.²²⁾

20) Theal, Records of the Cape Colony, III, Yonge - H. Dundas 22.10.1800 p.p. 336, 337.

21) Sien Theal: History of South Africa since 1795, vol. I, p.p. 79-85.

22) Theal, Records of the Cape Colony, III Yonge - H. Dundas 5.1.1801, p.p. 380, 381.

Aan die anderkant het die heer Pringle, Kommissaris-Generaal van Voedselvoorrade, sowel as ander hierdie stap veroordeel. Daar is selfs beweer dat 'n som van 64,000 riksdalers uit die koloniale skatkis aan Duckitt vir hierdie doel voorgeskiet is, en dat die Goewerneur doelbewus 'n poging sou aangewend het om 'n monopolie in hierdie handel te bewerkstellig.²³⁾

Afgesien van die feit dat Duckitt as gevolg hiervan in 'n slegte lig by die hoogste koloniale outoriteite in Brittanje, sowel as in breë kringe aan die Kaap geplaas is, is die moontlikheid nie uitgesluit dat sy werk as landboukundige in gedrang sou kom nie. Hy self het egter die ver skoning aangevoer dat dit in ooreenstemming was met die verpligtinge wat hy in Engeland met die Britse Regering aange gaan het, naamlik „to be the instrument of supply to the Army at a reasonable rate.”²⁴⁾

Hierdie nuutgevonde deug van die Duckitt-onderneming is verder uitgebuit toe besluit is om sy assistent, Isaac Iles, na Algoabaai te stuur om aldaar 'n boerdery te begin ten einde die troepe by Fort Frederick van die nodige lewens-²⁵⁾middele te voorsien.

23) Theal, Records of the Cape Colony, III Lord Hobart - Genl. Dundas, 2.5.1801, p. 434, 435.

24) Theal, Records of the Cape Colony, III Yonge - H. Dundas, 5.1.1801, p. 381; Vgl. C.O. 7 Letters received Agriculturist: W. Duckitt - D. Baird, 21.3.1806, no. 18.

25) Theal, Records of the Cape Colony, III Yonge - H. Dundas, 5.1.1801, p.p. 380-382.

Ook het die Goewerneur self aansoek gedoen om meer werks-
mense „to secure to Government abundant and certain supplies
of all Produce this fertile land can yield.”²⁶⁾

Dit was egter nie al nie. Yonge het dit as 'n persoon-
like saak beskou om Duckitt so gou as moontlik aan eiendoms-
grond te help. Dit sou in ooreenstemming gewees het met die
gees van 'n belofte, wat aan laasgenoemde in Engeland ge-
maak is.²⁷⁾ Die Goewerneur het ook gevoel dat Duckitt vergoe-
ding vir sy dienste moes kry.²⁸⁾ Die plekke wat hierdeur in
gedrang gekom het, was naamlik 'n stuk grond geleë by Simon-
stad, bygevoeg 'n streek land, strekkende tot by Kaappunt,²⁹⁾
asook Kirstenbosch, Oranjekloof, Jakkalsvallei, Baas Harmans-
kraal, 'n deel van Harder Valley en Paarden Eyland.³⁰⁾

Hierdie voorneme sou egter nie strook met plaaslike en
ander belange nie. In die geval van die twintig tot dertig
myl-lange stuk grond op die suidpunt van die skiereiland, is
die beswaar geopper dat dit nie alleen die enigste weiplek
vir die vee van die inwoners van Simonstad was nie, maar
ook vir dié wat gedurende die winter gebruik word vir die

26) Theal, Records of the Cape Colony, III Yonge - H. Dundas,
5.1.1801, p. 382.

27) Vgl. B.O. 32 Miscellaneous Documents: Duckitt-Yonge,
20.2.1801, p.p. 279, 280.

28) Theal, Records of the Cape Colony, III Yonge - H. Dundas,
20.2.1801, p.p. 431, 432.

29) Theal, Records of the Cape Colony, IV, Rapport van Kom-
missie van Onderzoek omtrent die bedrywigheide van Yonge,
p.p. 228, 229.

30) Vgl. B.O. 32 Miscellaneous Documents: Memorie van Duckitt,
31.1.1801, p.p. 271-275; B.O. 19 Letters from W. Duckitt:
A. Barnard - Burgersenaat, 24.3.1801, p.p. 3, 4.

31)
 vleisvoorsiening van die skepe aldaar. Wat die ander betref
 het die Burgersenaat die Goewerneur herhaalde kere daarop
 gewys dat dit ondenkbaar is om enige van hulle te vervreem,
 aangesien dit sou bots met die kapitulasiestryke, wat bepaal
 dat Goewermentseindomme as sekuriteit moet dien vir die papier-
 32)
 geld in omloop.

Die saak was egter nog hangende toe Goewerneur Yonge in
 April 1801 teruggeroep is en daarmee ook 'n reaksie teen
 Duckitt se bedrywighede ingetree het.

5. Reaksie en besnoeiing van uitgawe.

Die Koloniale Kantoer het die vertolking van die Goewer-
 neur sowel as dié van die Landboukundige self omtrent die
 doel van laasgenoemde se sending, bestempel as 'n flagrante
 misgissing. Duckitt is enkel en alleen na die Kaap gestuur,
 „as a public servant of the settlement, to employ the means
 thus placed at his disposal, and held by him in trust of the
 settlement, in such manner as his knowledge and Experience,
 consistently with the approbation of the Government might
 lead him to conceive most conducive to the object of his
 employment namely the improvement of the Husbandry of the
 33)
settlement."

31) Theal, Records of the Cape Colony, IV Rapport van Kom-
 missie van Onderzoek, p. 229.

32) B.O. 19 Letters from Duckitt: Burgersenaat - Yonge, p.p.
 11-17 (ongedateerd); Theal, Records of the Cape Colony,
 IV Rapport van Komm. van Onderzoek, P. 229, 230.

33) Theal, Records of the Cape Colony, III Huskisson - Genl.
 Dundas, 16.3.1801, p.p. 442, 443.

Ook die buitensporige uitgawes met betrekking tot die Departement, wat reeds voordat daar met enige werksaamhede begin is, op 41, 786 rds., 3 sk., 1 st. te staan gekom het, het groot misnoë verwek. Dundas, die waarnemende Goewerneur, is gevolglik gelas om noukeurig ondersoek in te stel en besuiniging toe te pas. Duckitt sou egter geregtig wees om 'n sekere deel van die Goewermentsgronde teen 'n billike³⁴⁾ huur te behou en kon sodoende op eie rekening boer.

Nov oordat hierdie opdrag die Kaap bereik het, het die Luitenant-Goewerneur egter besluit om op eie houtjie op te tree.³⁵⁾

Duckitt is toegelaat om in besit te bly van die vleiskontrak, asook om voort te gaan met sy private boerdery,³⁶⁾ maar origens is sy bedrywigheid as hoof van die Landboudepartement onder strenge kontrole geplaas. In die eerste plek is daar van hom 'n noukeurige opgawe van alle uitgawes „incurred by the Agricultural Department“, from its first Establishment to the day that sir George resigned to Government,³⁷⁾ geëis, terwyl hy voortaan gereeld 'n maandelikse

-
- 34) Theal, Records of the Cape Colony, III, Huskisson-Genl. Dundas 16.3.1801, p. 443.
- 35) Vgl. B.O. 54 Letters despatched: Genl. Dundas - Duckitt, 9.11.1801, p.p. 262-263; B.O. 54. Letters despatched - A. Barnard - Duckitt, 19.6.1801, p. 124.
- 36) Vgl. B.O. 19 Letters from W. Duckitt: Duckitt -, Genl. Dundas, 2.6.1801, B.O. 32 Miscellaneous Documents: Duckitt - Genl. Dundas, 21.6.1801, p.p. 287-289; B.O. 54 Letters despatched: A. Barnard - W. Duckitt, 4.12.1801, p.p. 324-325.
- 37) Theal, Records of the Cape Colony, IV, Genl. Dundas - H. Dundas 23.7.1801, p.45; Vgl. B.O. 54 - Letters despatched: A. Barnard - W. Duckitt, 29.4.1801, p.p. 65,66.

balansstaat voor die Ouditeur-Generaal moes lê.³⁸⁾ Verdere uitbreiding sou alleenlik kon geskied met toestemming van die Luitenant-Goewerneur self.³⁹⁾ In hierdie verband is hy op ondubbelsinnige wyse laat verstaan dat geld nie meer vir die Departement beskikbaar sou wees nie, alvorens die kapitaal wat ingesteek is weer uitgehaal is nie, „or untill more particular instructions be received from home.”⁴⁰⁾

In die vervolg sou die onderneming hom dus self moet finansieer.⁴¹⁾ Die moontlikheid op spoedige winste was egter uiters gering en die gees van die instruksies op pad het nie juis verskil van die voorgeskrewe beleid nie.

Hierdie onverwagte verpligtinge was beslis nie aangenaam vir die Landboukundige nie. Die spanning het verder toeneem toe hy moes ondervind dat van sy beste slawe weggeneem is,⁴²⁾ terwyl hy boonop afstand moes doen van die plaas Paardeneiland ten gunste van die slagter J. van Reenen om sodoende na veel gesukkel die genoemde Groenekloofplase vir die Departement te behou.⁴³⁾

38) B.O. 54 Letters despatched: A. Barnard - W. Duckitt, 29.4.1801, p.p. 65, 66.

39) B.O. 39 Memorials for land: Note van Genl. Dundas, 12.6.1801, No. 27A, p. 112.

40) B.O. 54 Letters despatched: A. Barnard - Duckitt, 19.6.1801, p. 124.

41) Vgl. B.O. 32 Miscellaneous Documents: Dundas-Duckitt, 27.9.1801, p. 294; B.O. 55 Letters despatched: A. Barnard - W. Duckitt, 10.4.1802, p.p. 39, 40.

42) B.O. 32 Miscellaneous Documents: Duckitt-Genl. Dundas, 18.6.1801, p. 286; Theal, Records of the Cape Colony, III Duckitt-H. Dundas, 26.4.1801, p. 476.

43) Vgl. B.O. 54 Letters despatched: A. Barnard -, W. Duckitt, 4.12.1801, p.p. 324, 325; A. Barnard - W. Duckitt, 6.6.1801, p.p. 113, 114.

Die spook van uitgawe is egter altyd voor gehou.

Duckitt het hom nie hierdeur laat afskrik nie en lenings in die naam van die Goewerment aangegaan sonder om die Luitenant-Goewerneur te raadpleeg, met dié oortuiging dat „if Improvements went on, Expenses must increase.”⁴⁴⁾ Hierdie nuwe verwikkelinge is eers in Maart 1802 deur die Regerings- outoriteite ontdek en uit die aard van die saak het dit geweldige ontevredenheid veroorsaak.⁴⁵⁾ Duckitt het die saak probeer verbloem deur te kenne te gee dat hy onder 'n wan- indruk verkeer het en andersinds nie in staat sou gewees het om die onderneming voort te sit nie.⁴⁶⁾

Per slot van rekening is die beleid van geen verdere uitgawes weer beklemtoon en is die Landboukundige gelas „that for the present you are solely to exert your attention to the preservation of the Gov. stock under your charge, and only to cultivate such ground as accords with your present means.”⁴⁷⁾

6. Duckitt, 'n teleurgestelde man.

44) B.O. 32 Miscellaneous Documents: Duckitt - Barnard, 13.4.1802, p.p. 315 - 317.

45) B.O. 55 Letters despatched: A. Barnard - W. Duckitt, 10.4.1802, p.p. 39, 40.

46) B.O. 32 Miscellaneous Documents: Duckitt-Barnard, 10.4.1802, p.p. 311, 312. Duckitt - Barnard, 13.4.1802, p.p. 315-317.

47) B.O. 55 Letters despatched: H. Ross - W. Duckitt, 15.4.1802, p.p. 50, 51.

Onder dergelike omstandighede was die heer Duckitt ongetwyfeld 'n teleurgestelde man en het nie nagelaat om sy misnoë hieroor uit te spreek nie. By een geleentheid het hy tot die slotsom gekom „that there is little care remains among the Heads of the Department respecting the Improvement of the Colony or the Benefits of H.M. Service,”⁴⁸⁾ en by 'n ander het hy sy spyt te kenne gegee dat hy ooit die onderneming aangepak het.⁴⁹⁾ Die skuld vir die „groef” waarin hy gedwing was, is hoofsaaklik op die skouers van Generaal Dundas gepak. So skryf hy op 15 Mei 1802 onder andere aan die heer A. Barnard: „Confident had General Dundas been acquainted with the nature of Farming, and should have met with diff. Treatment.”⁵⁰⁾

7. Die Onderneming onder die Bataafse Bewind en die ontwikkeling daarvan.

Die einde van die Eerste Britse Besetting sou nie meer veraf wees nie. Toe die kolonie dan ook oorgeneem is deur die Bataafse Otoriteite, het Duckitt besluit om die onderneming te laat voortgaan in afwagting op die houding van die nuwe Bewindhebbers.

48) Theal, Records of the Cape Colony, III Duckitt - H. Dundas, 26.4.1801, p. 476.

49) B.O. 32 Miscellaneous Documents: Duckitt - Barnard, 2.7.1801, p. 290.

50) B.O. 19 Letters from W. Duckitt: Duckitt - A. Barnard, 15.5.1802, p. 83.

Intussen het hy nie geaarsel om propaganda te maak vir die vervaardiging van ploë sowel as die oprigting van „eene landbouwyke akademie,” waar jong seuns die geleentheid kan kry om „myn systema van Landbou te leeren.”⁵¹⁾ Ook het hy sy behoefte aan werktuigkundiges, werkvolk en aanteelvie onder die aandag van die outoriteite gebring.⁵²⁾ In verband met hierdie aansoeke is daar egter alleenlik oorweging geskenk aan die stuur van een smid na Klapmuts.⁵³⁾

Met die besef dat „van dat goed en van die man is gewis de Parthy niet getrokken die er zoude zyn,” het die Regering in Maart 1803 getwyfel of dit wenslik sou wees om genoemde onderneming te laat voortbestaan,⁵⁴⁾ dog eers in Oktober van daardie jaar is die heer H. Cloete, Inspekteur van Landsdomeine, gelas om ondersoek in te stel.⁵⁵⁾ In 'n breedvoerige verslag het laasgenoemde tot die slotsom gekom dat dit veel meer verkieslik sou wees om al die trekperde, aanteelbeeste, skape en varke te verkoop, die aantal slawe van 35 tot 15 te verminder en die Europese personeel te be-

-
- 51) B.R. 109 Notulen van Comm. Genl. De Mist, Ink. st., Deel 6: Janssens - De Mist, 21.3.1803, p.p. 203-207.
 52) B.R. 109 Notulen van Comm. Genl. De Mist, Ink. st., Deel 6: Janssens - De Mist, 21.3.1803, p.p. 203-207.
 53) B.R. 2, Resolusien, 6.6.1803, p. 644.
 54) B.R. 109 Notulen van Comm. Genl. De Mist, Ink. St., Deel 6: Janssens - De Mist, 21.3.1803, p.p. 201, 202.
 55) B.R. 4 Resolusien, 4.10.1803, p.p. 1079, 1080.

perk tot een bekwame „Bouwknecht" en sodoende die plaas Klap-
muts in te rig vir die perde van die ruitery. ⁵⁶⁾

Teen die einde van Desember 1803 is daar dan finaal
oorgegaan tot die ontbinding van die Landboudepartement. ⁵⁷⁾

Die vee en bougereedskap is in Januarie 1804 op 'n publieke
vendusie ter veiling gebring, ⁵⁸⁾ en aan die heer Duckitt en
sy mense is 'n batige saldo van 4,398 rixsdalers uitgekeer. ⁵⁹⁾

8. Mislukking te wyte aan oorkapitalisering en onbevredigende
prestaties.

Uit 'n finansiële oogpunt beskou het die Landboudeparte-
ment nie veel kans gehad om sukses te behaal nie. Die rede
hiervoor moet gesoek word in die feit dat dit van die begin
af te veel gebuk gegaan het onder oorkapitalisasie. Die
Goewermentsbeleid sedert Junie 1801 getuig hiervan. Veronder-
stel dat die Britse Bewindhebbers teen hierdie tyd reeds be-
vrees was dat hulle die Kaap weer sou moes afstaan en hulle
dus nie bereid was om verder geld in die water te gooi nie,
dan bly daar nog die bevindings van heer Cloete in Oktober
1803 oor om mee rekening te hou. Volgens hom sou dit on-

56) B.R. 4 Resolusien, 19.10.1803, p.p. 2018-2015.

57) B.R. 4 Resolusien, 26.12.1803, p.p. 2896, 2897.

58) B.R. 5 Resolusien, 18.1.1804, p. 239; Vgl. Kaapsche
Courant, Deel I, no. 37, 17.12.1803.

59) B.R. 6 Resolusien, 14.3.1804, p. 1003.

moontlik wees om in terme van inkomste te dink as die enorme uitgawe in aanmerking geneem word, „inteeën deel verbeeld zig den Onderget, dat het Gouvernement er een merkelyk verlies door lydt, en dat in alle gevallen gem: plaats de Klapmuts, als een Boeren Bouwplaats voor het Gouvernement niet gecalculeerd is om uit de Graanen immer eenige winst op te ⁶⁰⁾ leeveren."

Wanneer sy prestasies as Landboukundige alleenlik in aanmerking kom, kan daar ook nie juis van sukses gepraat word nie. Volgens die Kommissie van Veeteelt en Landbou in September 1805 „hebbende zy Ed. het zelfs naar onze beste infor-ma-tien, niet eens zo ver kunnen brengen, om van zyn gezaayd koorn 15 fout te oogsten, noch. ook het voor zynen omslag benodigd Brood en zaad Koorn Jaarliks zelve te ge-⁶¹⁾ winnen." Dit was die indruk van vooraanstaande boerdery-kenners en hulle skryf dit toe aan die waarskynlike onkun-digheid met betrekking tot die landsgesteldheid; sowel as die feit dat hy ook net soos die ander boere te worstel ge-⁶²⁾ had het met onvrugbaarheid en die wegbly van reëns.

60) B.R. 4 Resolutien, 19.10.1803, p.p. 2008 - 2015.

61) B.R. 13 Resolutien, 18.9.1805, p. 2957; Vgl. B.R. 4 Resolutien, 19.10.1803, p. 2009; - In 1802 het Duckitt 15 mud koring gesaai en 225 mud gewen, 10 mud gars gesaai en 98 mud gewen, 45 mud hawer gesaai en 351 mud gewen, 1 mud rog gesaai en 9 mud gewen.

62) B.R. 13 Resolutien, 18.9.1805, p. 2957.

Die feit dat Duckitt hulp en bystand van regeringsweë ontvang het en hy oor die nodige vakmanne, die beste moderne implemente, sowel as oor 'n hele paar plase beskik het, het ook nog veel bygedra om die skeptisisme teenoor sy mislukking te verhoog.⁶³⁾ Daarbenewens moet sy bemoelings in ander rigtings wat hoegenaamd geen verband met die ontwikkeling van Landbou gehad het nie, aangemerkt word as 'n faktor wat mee gewerk het om die eerlikheid van sy bedoelings in twyfel te laat trek.

Dit was dus heel logies dat die Landboukundige self moes getuig dat „ik my zelve op het laatste het aangemerkt als een teleurgesteld persoon, door niet de oprechtheid onder die inwoonders te ontmoeten die verondersteld waaren en die behoorden een goede verstand te hebben.“⁶⁴⁾ Nogtans moet daar nie vergeet word dat die kort tydbestek waarin Landbou-Departement fungeer het, geensins 'n uitgesproke veroordeling van sy resultate regverdig nie.

9. Invloed van Duckitt ten opsigte van verbeterde veesoorte en landbougereedskap.

Hoewel sy aanvanklike idees en beskouings paradoksaal was wanneer vergelyk word met die uiteinde van sy onderne-

63) Vgl. B.R. 13 Resolusien, 18.9.1805, p. 2956.

64) B.R. 13 Resolusien, 18.9.1805, p.p. 2939-2946, Memorie van Duckitt.

ming, kan daar egter nie gesê word dat Duckitt se bedrywigheid sonder enige voordeel vir die algemene ontwikkeling in die kolonie was nie.

Hy het hom aangepas by die heersende idees omtrent die algemene toekomstige verbeterings van die Veeteeltbedryf en het hom assulks in 'n dergelike rigting beywer. Die belangrikheid van die voortteling van die spaanse Wolskaap is deur hom herhaalde kere beklemtoon⁶⁵⁾ en het selfs monsters van wol na Engeland gestuur om getoets te word.⁶⁶⁾

Ten einde ook 'n aandeel te hê in die teelt van hierdie skape, sou hy 500 ooie afgesonder het met dié doel om dit met 'n Spaanse ram te kruis.⁶⁷⁾ In hierdie verband kan daar ook verwys word na Barrow waar hy beweer dat Duckitt die koloniste sou kom leer het hoe om 'n skaap te skeer.⁶⁸⁾

Verder het hy, behalwe die invoer van enige beeste van Engelse ras, hom toegelê op die teelt van die sogenaamde „Vaderlandsche" of Fries beeste en op die vendusie van 5 Januarie 1804 is daar 200 Bastaard Vaderlandsche Aanteel

65) Vgl. Theal, Records of the Cape Colony, III, Duckitt-Huskisson, 6.1.1801, p. 390; B.O. 32 Miscellaneous Documents: Duckitt-Dundas, 11.11.1801, p.p. 295-297; B.O. 32 Miscellaneous Documents: Duckitt-Barnard, 15.11.1801, p.p. 299, 300.

66) Vgl. Theal, Records of the Cape Colony, III, Duckitt-Huskisson, 6.1.1801, p. 390.

67) B.O. 32 Miscellaneous Documents: Duckitt-Dundas, 11.11.1801, p.p. 295-297.

68) Barrow: Travels into the Interior of South Africa, vol. II p. 293.

69)

Beeste" te koop aangebied.

Sy belangrikste bydrae moet ongetwyfeld gesoek word in die feit dat hy verantwoordelik was vir die invoer van 'n verbeterde ploeg en ander implemente. Hoewel hy 'n beperkte aantal uit Engeland saamgebring het, het hy planne in die mou gevoer om die verspreiding daarvan in die kolonie te bewerkstellig. Dat Duckitt hierdeur persoonlike voordele beoog het, blyk uit sy aansoek van 26 April 1801, waarin hy die Koloniale Kantoor se toestemming vra „to let me have the Sole Vending of the Implements I have introduced in this Colony for the space of -7 years." ⁷⁰⁾ Hoever hy in hierdie rigting geslaag het is nie seker nie, maar teen 1805 het verskeie vooraanstaande graanboere te wete S.V. van Reenen, Jacob en Jacobus van Reenen, D.G. van Reenen, Ponty en Pieter Roux, asook J. Rabie; hierdie ploeg in gebruik gehad. ⁷¹⁾

Onder die Bataafse Bewind het hy oorweging geskenk aan die moontlikheid om self die implemente te vervaardig. In Augustus 1805 doen hy aansoek om die alleenreg daartoe te verkry, in so verre dit wel toegelaat word deur die konsti-

69) Kaapsche Courant, Deel I, No. 37, 17.12.1803.

70) Theal, Records of the Cape Colony, III, Duckitt-H. Dundas, 26.4.1801, p. 476.

71) Kaapsche Courant, Deel III, No. 51, 21.12.1805.

tusie van die Bataafse Republiek; so nie, dan onder die beskerming van die Goewerment 'n fonds van 30,000 riksdalers deur inskrywings op te rig vir die vervaardiging van „Drie Honderd Complete ploegen voor een vermindert getal van Twee of Vier Paarden of Ossen,"⁷²⁾ en in geval hierdie ook van die hand gewys word, hy dan toegelaat mag word om 'n dergelike voorstel deurmiddel van die gewone weeklike Regeringskoerant tot die publiek te rig.⁷³⁾ Die kommissie van veeteelt en Landbou, wat volgens opdrag die saak ondersoek het, het egter eersgenoemde twee voorstelle verwerp, op grond van redes wat in die volgende duidelik sou deurskemer.⁷⁴⁾ Hy het derhalwe onderneem om op eie risiko 'n fabriek op te rig „waarmede hy van mening is in de aanstaande maand January (1806) te beginnen."⁷⁵⁾

Volgens die Kommissie van Veeteelt en Landbou, waarvan sommige lede die belangrike werk van Thears naamlik „Beschryving over de nuttigste nieuwe akkerbouw gereedschappen" en gedruk te Hanover in 1804, geraadpleeg het,⁷⁶⁾ het Duckitt

72) B.R. 13 Resolutien; Memorie van Duckitt, 18.9.1805, p. 2941.

73) B.R. 13 Resolutien, Memorie van Duckitt, 18.9.1805, p. 2946.

74) B.R. 13 Resolutien, Verslag van Komm. van Veeteelt en Landbou, 18.9.1805, p.p. 2962-2966.

75) Kaapsche Courant, Deel III, no. 51, 21.12.1805.

76) B.R. 13 Resolutien, 18.9.1805, p. 2933.

'n oordrewe waarde geheg aan sy belangrikheid as invoerder van 'n verbeterde ploeg in die kolonie. 'n Ander ploeg naamlik dié van James Small, wat sedert lank as die volmaakste in Engeland beskou is, is reeds in hierdie tyd deur enkele boere aangeskaf.⁷⁷⁾

Verder kon hy nie as die enigste uitvinder van genoemde ploeg beskou word nie, en te meer „de verbeterde ploegen zyn in possessie van veelen - worden door sommige landbouwers aangemaakt.”⁷⁸⁾ 'n Monopolie in die vervaardiging van dié ploeg sou dus geensins in die kolonie geregverdig wees nie.

By wyse van uitdagings, demonstrasies en verwysings na die ondervinding van sekere vooraanstaande boere, het Duckitt die prestige van sy ploeg wat hy vanaf 1806 self vervaardig het, probeer verdedig teen dié van Small en namaaksels van sy eie.⁷⁹⁾ Dit bring ons dan tot 'n ander aspek van die saak, naamlik die verdienstelikheid van genoemde verbeterde ploeg.

Volgens Duckitt sou dit nie alleenlik veel doeltreffender werk as die Kaapse ploeg nie, maar ook veel ligter met die gevolg dat 'n span van vier perde voldoende sou wees.⁸⁰⁾

77) Ibid. pp. 2955, 2956; - Volgens Duckitt het ene maj. Robertson hierdie ploeg van James Small ingevoer - Kaapsche Courant, Deel III No. 51, 21.12.1805.

78) B.R. 13 Resolusien, Verslag van Komm. van V. en L., 18.9.1805 p. 2962.

79) Kaapsche Courant, Deel III, no. 51, 21.12.1805; Cape Town Gazette, Deel 5, 16.4.1808.

80) Vgl. Theal, Records of the Cape Colony; III, Duckitt - Huskisson, 26.4.1801, p. 476; B.R. 13 Resolusien, 18.9.1805, p. 2943.

Wanneer dit in algemene gebruik sou kom, sou dit 'n omwenteling in die Landbou- en Veeteeltbedryf kan bewerkstellig. Afgesien van 'n geweldige toename in die graanproduksie, sou meer en vetter osse vir die mark vrygestel kan word en selfs die weg geopen sou word om meer gras vir hooi te kweek „, het welk een middel zoude weesen, om het geheel gezigt van het Land te veranderen, en ik durf daarby voegen, om een menigte van kwalen zo doodelyk aan beesten en schapen voor te koomen.”⁸¹⁾ Hoewel daar algemeen erken is, dat sy ploeg veel ligter was as die gewone Kaapse, het sommige lede van die Kommissie van Veeteelt en Landbou die volgende besware ingebring: In die eerste plek kos die ploeg te duur naamlik 80 tot 100 riksdalers, terwyl elke boer sy Kaapse ploeg self kan maak. Die groter getal trekvee wat hy hiervoor nodig het, moet hy tog aanhou vir transportdoel-eindes. Verder sou elke boer vir so 'n ploeg alleenlik 'n smidswinkel op sy plaas moet aanhou, daar die skare wat baie puntig is, binne 'n halfdag afslyt. Hulle erken egter dat die ploeg baie nuttig in tuin-en bewerkte gronde is, „maar hechten er voor onze uitgebreide zwaare koorlanden geen Crediet aan.”⁸²⁾

81) B.R. 13 Resolutien, 18.9.1805, p.p. 2944, 2945.

82) B.R. 13 Resolutien, Verslag van Komm. van V. & L. 18.9.1805, p.p. 2958, 2959.

Andere was weer volkome eens wat betref die nuttigheid daarvan ,maar beskou dit as noodsaaklik dat die heer Duckitt besondere onderrig in verband hiermee moet gee en dat 'n spesiale smid in elke wyk aangehou moet word. Dan was daar weer lede wat die ploeg wel aangeskaf het en hoogs ⁸³⁾tevrede was.

Hoe dit ook sy, daar was verdeeldheid van mening en na meer as vyftig jaar getuig die heer F.W. Reitz nog dat die Kaapse ploeg ⁸⁴⁾„is very much used in many parts of the Colony."

Die groot waarde van Duckitt lê dus juis daarin, dat die kolonie op 'n vroeë stadium kennis gemaak het met die gees van die Industriële Rewolusie ten opsigte van verbeterde Landbou-implemente en waar dit prominente aandag geniet het, is die geleentheid geskep om vas te stel in hoe verre dit aangeneem kon word onder omstandighede.

83) B.R. 13 Resolusien, Verslag van Komm. van V. en L. 18.9.1805, p. 2959.

84) F.W. Reitz snr.: Two Cape Agriculture Lectures delivered at the Cape Town Mechanics Institute on the 1st and 15th May 1857, p. 27 (Kaapse Openb. Bibl.)

H O O F S T U K VIII.

DIE BATAAFSE BELEID TEN OPSIGTE VAN DIE BEVORDERING VAN DIE BOERDERYBEDRYF EN DIE DAARSTELLING VAN DIE KOMMISSIE VAN VEETEELT EN LANDBOU.

1. Algemene agtergrond dui op erns om welvaart te bevorder.

Wanneer die beleid van die Bataafse Bewind ter sprake kom, dan behoort daar in die eerste plek in aanmerking geneem te word, dat deur die vervanging van die Nederlandse Oos-Indiese Kompanjie deur 'n Regeringsdepartement naamlik „Die Raad van Asiatiese Zaken en Bezittingen" 'n hervorming in die Nederlandse koloniale politiek beoog is. 'n Wending wat hoofsaaklik beskou kan word as 'n uitvloeiing van die ver-
lange om die kwynende Nederland van die agtiende eeu reg te
ruk en in sy eertydse posisie te herstel.¹⁾

In die nuwe verhouding tussen Moederland en Kolonie is die Kaap geensins as net 'n verversingpos of strategiese punt beskou nie, maar inteendeel eerder as 'n provinsie van die Republiek. Kommissaris-Generaal De Mist het dit in sy
welbekende Memorie beklemtoon²⁾ en in dié gees is hy na die Kaap gestuur om dien ten gevolge te handel. Ook Goewerneur

1) Vgl. F. von Bouchenröder: Reize in de Binnenlanden van Zuid Afrika, p. 15.

2) V.R.V. no. 3, Memorie, De Mist, p. 11.

Janssens het in Junie 1805 op 'n buitengewone vergadering van die Politieke Raad en die Notablen nadruk gelê op die „nieuwe bestemming“⁴⁾ en onder meer die volgende beroep gedoen: „Laat Nederland en Kaap de Goede Hoop een en hetzelfde denkbeeld voor allen doen ontstaan en onze eenige leus zyn.“⁵⁾

Dit ly dus geen twyfel dat dit die erns van die Ba-taafse Bewindhebbers was om die welvaart van die kolonie te bevorder en dat die Landbou en Veeteelt as die belang-rikste bedryf baie aandag sou geniet, indien dit nie voor-rang sou kry nie.⁶⁾

2. Aanvanklike idees omtrent Landbou en Veeteelt.

Met betrekking tot genoemde bedryf, blyk dit dat daar 'n tweeledige doel nagestreef is naamlik die bevordering van produksie vir die eerste noodsaaklikheid, en produksie vir uitvoer. Laasgenoemde sou veral dien tot die verwe-senliking van die grootste ideaal om die Volksplanting op tehef van „een altyd drukkende Last-post“ tot 'n kolonie wat begeerlike en pryshoudende artikels vir die buitelandse

3) 18 vooraanstaande burgers benoem uit 'n getal van 36 - vgl. B.R. 12 Resolusien, 12.6.1805, p.p. 1871-1880.

4) B.R. 12 Resolusien, 17.6.1805, p. 1954.

5) B.R. 12 Resolusien, 17.6.1805, p. 1951.

6) Vgl. B.R. 116 Ordonnansie raakende het Bestuur der Buiten Districten, Art. 32, p. 7; V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkings, p. 24.

7)
handel kon produseer. Nie alleen sou dit die landseksonomie losmaak van 'n onbestendige binnelandse mark nie, maar sou dit die kolonie mettertyd in staat stel om self die groot uitgawe verbonde aan die Bestuur te dra.

By geleentheid van die bevestiging van die Goewerneur het Kommissaris-Generaal De Mist die belangrikheid hiervan beklemtoon en in vooruitsig gestel: die teelt van Spaanse wolskape; die beter bereiding van wyn; die aanplanting van die reeds beproefde katoen, indigo, vlas, hennep, tabak en ander nuttige produkte; die vermeerdering en beter behandeling van huide en velle; die groot skaalse aanplanting van vrugtebome met die oog op 'n groter vrugteproduksie; die ontwikkeling van die kusvaart en veral die aanskaffing van koopvaardyskepe „met welke den Handel over de grote zeeën, zal kunnen worden gedreven.”⁸⁾

By hierdie hervormingsplanne kan nog toegevoeg word verdere idees soos uiteengesit in sy Memorie, handelende oor die manier waarvolgens die Bestuur van die Kaap behoort ingerig te word.⁹⁾ Hierin het De Mist onder andere melding gemaak van immigrasie; die uitgee van kleiner eiendomsplase

7) B.R. 109 Notulen van Comm.-Genl. De Mist, Deel V: De Mist se rede by die Installasie van die Goewerneur, p.p. 208, 209.

8) B.R. 109 Notulen van Comm.-Genl. De Mist, Deel V, p.p. 209, 210.

9) V.R.V. no. 3, Memorie De Mist.

op voorwaarde dat die eienaar sy hoewe met boomgewas, gragte en walle sou begrens; die uitloof van premies „aan zulken die, na een bepaald aantal jaaren, van een nieuw uitgegeven grond, een zekere hoeveelheid graan, vee of wyn, ter markt¹⁰⁾ aanvoeren;" 'n groter suiwelproduksie en wisselweiding vir beeste; die ontwikkeling van graan, veeteelt en ander kulture in die streke waar elkeen onderskeidelik die beste¹¹⁾ aard; en aanmoediging tot die hoogste inspanning.

3. Instruksies tot die aktiewe deelname en leiding van die landsbestuur.

Die aktiewe deelname en leiding van die landsbestuur in hierdie beplanning is duidelik gestel.

Die Politieke Raad sou die nodige middele aanwend en selfs proefplase aanlê, indien dit noodsaaklik gevind word. Verder sou hierdie liggaam sorg dra om kennis in te win aangaande al die bruikbare gronde in die gehele Volksplanting, waarby die volgende in aanmerking sou kom: die eienaar en stelsel van grondbesit onderskeidelik, die soorte van boerdery(e) geskik; en vir watter doeleindes onuitgegewe gronde¹²⁾ gebruik kan word.

10) V.R.V. no. 3, Memorie De Mist, p. 57.

11) V.R.V. no. 3, Memorie De Mist, p.p. 56-59.

12) B.R. 114 Instruksies aan die Politieke Raad, p. 28; sien ook J.P. van der Merwe: Die Kaap onder die Bataafse Republiek, p.p. 73, 74.

Benewens genoemde direkte bemoeings, val ook hiermee saam die definitiewe instruksies om die verkeerstelsel te verbeter, rus en orde in die binneland te handhaaf en die kleiner verdeling van distrikte te bewerkstellig, sodat daardeur die nodige voorwaardes vir ontwikkeling geskep¹³⁾ kon word.

Volgens die „Ordonantie raakende het Bestuur der Buitendistricten“¹⁴⁾ sou die verpligtings van die plaaslike Besture in die Buite-Distrikte teenoor die ontwikkeling van Landbou- en Veeteeltbedryf ook geensins onbeduidend wees nie.

Die Landdros sou steeds werksaam wees op die beginsel „dat deze Volksplanting haaren voorspoed uit de menigvuldigheid en deugdzzaamheid van de voortbrengselen des Lands heeft te wagten“¹⁵⁾ en sou derhalwe trag om die ingesetenes van sy distrik hiervan te oortuig. As raadgewer en voorligter sou hy boere aanmoedig tot die aanwending van beter en geskikter implemente; gereelde en gepaste bewerking van sy landerye; die beter versorging van sy diere en die maak van kunswelding en winterstalling; die aanskaffing van 'n verbeterde ras van beeste, sowel as die van perde; en in-

13) B.R. 114 Instruksies aan die Politieke Raad, Arts. 21, 24, 25, 28, p.p. 29, 30.

14) B.R. 116 Ordonantie raakende het Bestier der Buitendistricten p.p. 1-23, sien J.P. van der Merwe: Die Kaap onder die Bataafse Republiek, p.p. 146-153.

15) B.R. 116 Art. 32, p. 7.

sonderheid die „verwisseling van het ras der gewoone Kaapsche
of Lands oorspronklyke Hottentotsche schapen in wolgeevende.”¹⁶⁾

Saam met sy heemrade sou die Landdros hom verder beywer
vir 'n groter produksie van winsgewende uitvoerartikels soos
wol, wyn, brandewyn, ensovoorts, asook allerhande voedsel-
produkte.¹⁷⁾ Dit word egter aan hulle eie goeddunke oorgelaat
om in ooreenstemming met bykomende plaaslike omstandighede
voorkeur te gee aan „de beste en voordeeligste Producten.”¹⁸⁾

Met die oog op samewerking en die bestryding van voor-
oordeel is heemrade spesiaal gelas om hulle medeburgers nie
alleen deur oorreding te oortuig van die nut van dergelike
verbeterings nie maar deur self die voorbeeld te stel.¹⁹⁾

Die omvankrykheid en deeglikheid waarmee die Bataafse
Outoriteite hulle beleid wou deurvoer, blyk dus duidelik.
Hierdie opdrag het egter eers in Oktober 1805 die lig ge-
sien²⁰⁾ en die tyd sou dus ontbreek om die invloed hiervan
waar te neem, maar die Britte het dit egter goed genoeg
gevind om dit in 1809 feitlik woordeliks oor te neem.²¹⁾

16) B.R. 116 Ordonnantie raakende het Bestier der Buitendis-
tricten, Arts. 33, 35, 39, 113, 114, p.p. 7, 8, 9,
23, 25.

17) B.R. 116 Ordonnantie raakende het Bestier der Buitendis-
tricten, Arts. 37, 112, p.p. 8, 25.

18) B.R. 116 Ordonnantie raakende het Bestier der Buitendis-
tricten, Arts. 110, 112, p.p. 24, 25.

19) B.R. 116 Ordonnantie raakende het Bestier der Buitendis-
tricten, Art. 111 p. 25.

20) Vgl. B.R. 89 Inkomende Br.: Janssens - As. Raad, 31.10.1805
p. 75.

21) Theal, Records of the Cape Colony, VI: Instr. for the
Landdrost of the Cape District, p. 472.

Behalwe die samewerking en goeie wil van die ingesetenes, sou die sukses van hierdie beleid ook tot 'n groot mate afhang van die persoonlike bekwaamheid en ywer van die Landdros, want dit is voor die handliggend dat, ten einde met die nodige gesag te kan optree, hy 'n deeglike studie van elke streek, selfs elke plaas sou moes maak.²²⁾ Hoewel daar onder die Bataafse Bewind twee nuwe distrikte naamlik Tulbagh en Uitenhage geskep is, sou die uitgestrektheid en slegte verbindingsmiddels ook op sigself veel probleme inhou.

In sy aard en wese was dit ook passief en die langsame reaksie wat dit moontlik met die verloop van tyd sou uitgelok het, sou egter nie strook met die rewolusionêre oogmerke van die destydse Bewindvoerders nie. Toe genoemde instruksies dus uitgevaardig is, was die leiding in die Landbou- en Veeteeltaangeleenthede reeds vir meer as 'n jaar in die hande gevestig van 'n spesiale, daartoe-gekonstitueerde liggaam, te wete die Kommissie van Veeteelt en Landbou, wat hom deur kragdadige optrede kon laat geld. Waar die medewerking van die Distriksbesture onderskeidelik²³⁾ in hierdie verband vereis is, kan die instruksies hoofsaaklik beskou word as 'n verdere stap om die algemen ver-

22) Vgl. B.R. 116 Ordonnantie raakende het Bestier der Buitendistricten, Arts. 33, 34, 36, 39, p.p. 7-9.

23) V.R.V. no 23 Van Ryneveld se Aanmerkingen, Konsep-Instr. van Van Ryneveld, Arts. 41, 42p. 146.

betering in die Landbou- en Veeteeltbedryf te bewerkstellig.

Die praktiese pogings wat in hierdie rigting aangewend is, moet dus meer bepaald by die doen en late van genoemde Kommissie gesoek word.

4. Groter belangstelling in die Wolskaapteelt.

Wanneer die aanleidende gebeure tot die stigting van die Kommissie ter sprake kom, moet daar in die eerste plek gelet word op die verwysigde opvattinge van die Bataafse Outoriteite, namate hulle meer en meer met die landstoe-stande bekend geraak het.

Besondere moeite is gedoen om in noue voeling met toe-stande te kom ten einde 'n beter perspektief van die ware ²⁴⁾beeld van die kolonie te kry, en die veelvuldige probleme wat gekleef het aan 'n land „gelyk aan deze Volksplanting, een land in ligging enz. onderscheiden van alle anderen...“, ²⁵⁾sou ontnugterend werk. Daar is erken dat die aanvanklike hoë aspirasies „ongerymdheden“ was, wat sy oorsprong gehad het in onkunde en so verbysterend gewerk het dat die mees ²⁶⁾effektiewe verbeteringsplanne byna oor die hoof gesien is.

24) Vgl. Reis van Janssens, April-Augustus 1803 en De Mist, Oktober 1803-Maart 1804 onderskeidelik - sien Gie: Geskiedenis vir Suid-Afrika, II, p.p. 102-109; Ook die Buitengewone Vergadering van die Politieke Raad en Notabelen - sien B.R. 11 Resolusies 23.4.1805 p.p. 1342-1345.

25) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Janssens en Politieke Raad - De Mist, 28.11.1804, p. 273.

26) B.R. 11 Resolusies, 23.4.1805 p.p. 1343-1345.

In hierdie gees dus, is idees soos byvoorbeeld om van die Kaap 'n stapelplaas, die algemene mark van die wêreld te maak, om skatte uit yster-, lood- en kopermyne te haal, en om van die grond al die ryk voortbrengsels van Asië en Europa op te eis, op die agtergrond gestoot.²⁷⁾ Aan die anderkant het die Kaap hom as laspos in die praktyk deeglik laat voel²⁸⁾ en moes daar prominensie verleen word aan produksie vir uitvoerhandel.

As die tradisionele en belangrikste uitvoerprodukt het wyn geblyk 'n teleurstelling te wees.²⁹⁾ Daarenteen het die moontlikhede van 'n groot wolproduksie in die kolonie die verbeelding van die outoriteite aangegryp,³⁰⁾ en het die oortuiging meer en meer posgevat dat „zal eenmaal de Balance van uitvoer tegen die van invoer gelyk staan, of (worden onze wenschen verhoord) de eerste zelve de laatste overwegen; dan zal de wol gewist daarvan de Hoofdzaak moeten uitmaken.“³¹⁾

Hierdie idee is reeds deur De Mist op sy reis deur die binneland gepropageer en het hy met ywer die „handtastelyke

27) B.R. 11 Resolusien, 23.4.1805, p.p. 1343-1345.

28) Vgl. B.R. 11 Resolusien, 23.4.1805, p. 1342.

29) Sien hoofstuk 3, p. 28 in hierdie verhandeling.

30) Vgl. Idees van die Agric. Society, Societeit tot Nut van't Algemeen, Von Bouchenröder en Duckitt in Hoofstuk 6 en Hoofstuk 7, onderskeidelik.

31) B.R. 6 Resolusien 16.4.1804, p.p. 1329,1330.

voordeel der Spaansche boven dat der Kaapsche schapen" by
 die koloniste aanbeveel.³²⁾ Die gulde geleentheid tot krag-
 dadige optrede het hom egter voorgedoen, toe die heer W.S.
 van Ryneveld voor die dag gekom het met 'n uitgewerkte plan,
 waarvolgens die stelselmatige verandering van die gewone
 Kaapse tot 'n woldraende skaap onder leiding van 'n spesiale
 Kommissie wat selfs deur die wet gemagtig sou word om dwang
 toe te pas indien nodig, bepleit is.³³⁾

As 'n persoon wat hoog aangeskrewe gestaan het in die
 destydse openbare lewe³⁴⁾ en wie se oordeel die nodige gesag
 gedra het, is Van Ryneveld deur Goewerneur Janssens in die
 begin van 1804 genader om 'n verslag, rakende die manier
 waarop te werk gegaan sou word om die boerderybedryf tot
 groter ontwikkeling te bring.³⁵⁾ Hierop het sy Verhandeling
 naamlik „Aanmerkingen over de Verbetering van het Vee aan
 de Kaap de Goede Hoop, in zonderheid over de Conversie der
 Kaapsche in Spaansche of Wolgeevende schapen" die lig gesien.³⁶⁾

32) B.R. 6 Resolusien, 16.4.1804, p.p. 1329, 1330.

33) Vgl. B.R. 6 Resolusien, 4.4.1804, p.p. 1180-1181; B.R. 6
 Resolusien 16.4.1804, p.p. 1329, 1330.

34) Vgl. B.R. 6 Resolusien, 4.4.1804, p.p. 1180-1181; V.R.V.,
 no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p.p. 25, 122.

35) Sien V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, In-
 leiding deur H.B. Thom, p.p. 10-21.

36) Die oorspronklike Manuskrip in K.A., B.R. 123. In 1804
 is dit deur die Bat. Reg. laat druk, waarvan een
 Eksemplaar nog in die Openb. Bibl., Kaapstad te vinde
 is. In 1942 is dit deur die Van Riebeeck Vereniging
 uitgegee as Deel no. 23.

5. W.S. van Ryneveld se voorstelle soos saamgevat in sy „Aanmerkingen."

(a) Propaganda ten behoeve van Spaanse skape en „Vaderlandsche" beeste en 'n uiteensetting van 'n beleidsrigting ten einde kruisteelt te bespoedig. Dit is feitlik onnodig om te sê dat Van Ryneveld die toekomstige heil van die kolonie gesien het in 'n beleid, waardeur die verbetering van die kolonie se veestapel ten doel gestel sou word. Hieronder is bedoel skape, sowel as beeste, maar „hoofdzakelyk in de verandering van onze schapen." ³⁷⁾ Die „verandering" sou neerkom op 'n verbasteringsproses, waar die hoeveelheid skape van Spaanse bloed, wat reeds in die kolonie aanwesig was, as basis gebruik sou word vir 'n kruisteelt met die gewone Kaapse.

Besondere oortuigende argumente is aangevoer om die voordeel hiervan aan die kaak te stel.

In die eerste plek sou die feit dat genoemde skaap wol kon voortbring, op sigself van soveel belang wees „dat men geene moeite, geene kosten, geene opofferingen, hoe ook genaamd, behoorde te ontzien om deze verandering met alle mogelyke spoed daar te stellen." ³⁸⁾

37) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p. 52.

38) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p.p. 54, 56.

Hy het voorts verwys na die sukses wat enkele baanbre-
 kers in hierdie rigting gehad het.³⁹⁾ Volgens Jan Gysbert
 van Reenen het hy in die tydsbestek van nege jaar uit 150
 basterskape die getal van 3,300 voortgeteel; van 'n ram
 of 'n hamel jaarliks 3 lb. en van 'n ooi 2 lb. wol geskeer;
 die gehalte van wol met 25 persent verbeter; sedert drie
 jaar sy wol in Kaapstad bemark; en dat hy nog gedurende die
 loop van die vorige jaar 4,000 lb. verkoop het.⁴⁰⁾ Van hier-
 die selfde wol is tot lakens verwerk in Europa en na die
 kolonie gestuur „tot eene proef, welke uitneemende stof de
 Kaapsche wol kan uitleveren.”⁴¹⁾

Hoewel dit nie die groot stert besit nie, het dit tog
 meer binnevet en is dit ook veel swaarder in gewig met die
 gevolg dat dit die Kaapse ver oortref as vleistipe. J.G.
 van Reenen konstateer dat waar 'n Kaapse hamel op eenjarige
 leeftyd 30 lb. en op twee jaar 40 lb. sou weeg, die baster
 Spaanse 50 en 60 lb. onderskeidelik trek.⁴²⁾

Ook sou die baster Spaanse skape aan minder siektes
 onderworpe wees. Met uitsondering van brandsiekte sou dit

39) Getuienisse ingewin deur die Vraag- en Antwoord-metode
 van Jan Gysbert en Dirk Gysbert van Reenen, V.R.V.
 no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen Bylae B, C, en E.

40) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p. 58.

41) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p. 58.

42) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p.p. 60, 62.

43)

nie vatbaar wees vir skurfte, luise en geilsiekte nie.

In teenstelling met akkerbou sou dit 'n geweldige besparing van arbeid en transportkoste meebring. J.G. van Reenen sou vir die bemarking van wol ter waarde van 2,000 riksdalers nie meer as twee vragte Kaapwaarts gestuur het nie, terwyl sy buurman vir dieselfde inkomste 'n gehele koringoes met veel hande, Sorge, moeite en koste sou moes⁴⁴⁾ wen en boonop 50 wavragte daaraan verbonde sou hê.

Ten slotte het Van Ryneveld die klem laat val op die uiters geskikte klimaat, veral in die geval van die belangrikste veeteeltstreke naamlik die Roggeveld en Sneeuberge, daar dit in hoofsaak sou ooreenstem met die lande, waar hierdie skaap sy oorsprong sou gekry het.⁴⁵⁾

Die suksesvolle resultate van 'n derglike onderneming sou dus voor-die-handliggend wees, maar dan moet die inisiatief in die hande van die staat geplaas word ten einde onverwylde en kragdadige maatreëls te tref. Dit sou 'n stelselmatige daurvoering teen die meeste spoed kan waarborg, sou vooroordeel met sukses kon bestry, „en de Ingezetenen gullen, over het algemeen genamen, tegen wil en dank moeten

43) Gevolgtrekking is gebaseer op antwoorde van D.G. van Reenen - V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Bylae E, p.p. 170-174; sowel as getuienis van Landdros Faure - V.R.V. no. 23, p. 64..

44) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p. 78.

45) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p.p. 60, 61.

worden gedwongen deze weldaad in hunne schoot te ontvangen.⁴⁶⁾

Vir die leiding van 'n dergelike onderneming stel hy dus⁴⁷⁾
voor die benoeming van „eene expresse Commissie.”

Waar Van Ryneveld die verbetering van die beesras ook
as van belang beskou het, het hy die kruising van die
„Vaderlandsche beeste” met die gewone Kaapse as 'n nood-⁴⁸⁾
saaklikheid gestel. Ook in hierdie geval het hy gebruik⁴⁹⁾
gemaak van die getuienisse van vooraanstaande friesboere.

As melktipe sou dit 'n merkwaardige toename in die
suiwelproduksie van die land in die hand werk, „welker in-
vloed op den welvaart dezer Kolonie den tweeden rang moeten
worden toegekend.”⁵⁰⁾ Nie alleen sou dit 'n waardevolle aan-
vulling vir die huislike verbruik wees nie, maar tewens
ook van belang vir uitvoer na Indië en vir die konsumpsie⁵¹⁾
op skepe.

Behalwe genoemde voordeel sou hierdie ras ook veel mak-
ker en veel geharder wees, terwyl dit as trekdier twee keer⁵²⁾
die vermoë sou besit as die Kaapse.

46) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p. 70.

47) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p.p. 82, 84.

48) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p. 102.

49) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Bylae
C, D, E en F, p.p. 162-180.

50) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p. 102,
Vgl. Ibid., p. 160.

51) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p. 102.

52) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p. 108.

Hoewel hierdie beeste as gesog beskou kan word in progressiewe kringe en kruisteelt aansienlik toegeneem het in die Kaapse en Stellenbosse distrikte, sowel as in gedeeltes van Swellendam en Graaff-Reinet, sou die gebrek aan rasegte bulle, asook vooroordeel noemenswaardige struikelblokke in die weg van 'n grootskaalse verbetering gelê het.⁵³⁾

Hy beskou dit dus as wenslik dat aanmoediging en tegeemoetkoming van Goewermentsweë self sou kom. Dit kan gedoen word deur 'n premie te stel op die invoer van Frieskoeie of bulle, asook met elke skip wat na die vrede uit die Republiek na Indië vertrek, 'n paar bulkalwers te laat kom en hulle onder die sorg van genoemde Kommissie te plaas. Hierdie liggaam sou dan toesien vir 'n behoorlike distribusie van bulle teen 'n billike prys, in watter verband alleenlik 'n skadeloosstelling en geen wins beoog sou word nie.⁵⁴⁾

Die Kommissie sou hom intussen ook toelê op 'n stoetery op een van die geskikste plase ten einde verspreiding aan te help, maar sou veral in medewerking van die distriksbesture 'n wakende oog hou „over de wyze van voortplanting en verbetering van het Rundvee onder de Ingezetenen.”⁵⁵⁾ Vaste reëls sou hieraan verbonde wees: 'n Baster Vaderlandse bul sou nooit by 'n opregte Vaderlandse koel gebring mag word nie.

53) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p.p. 104, 108, 110, 112.

54) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p.p. 112, 114.

55) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p.p. 114, 116.

Wanneer 'n persoon uit Graaff-Reinet wens om 'n begin te maak met 'n dergelike kruising, sou hy gratis voorsien sou word van een opregte bul op voorwaarde dat hy hom strafbaar vir oortreding sou maak, indien hy weer 'n Kaapse bul onder sy trop sou bring.⁵⁶⁾

Van Ryneveld het verder daarop gewys dat verbeteringe in ander vertakkinge geensins verwaarloos mag word nie. Hy het veral die aanplanting van katoen, asook die invoer van esels vir transportdoeleindes as ideaal gestel; „welke egter, als in den tweeden rang staande, na die verbetering van voorschr. hoofdzaaken, daar uit als van zelve zullen voortvloeyen.”⁵⁷⁾

Die veeteelt sou ook nie ten koste van die graan- en wynbou ontwikkel word nie, maar kan alleenlik ten volle ontgin word in dié streke wat daarvoor geskik is en sou wol as uitvoerproduk 'n lewendige buitelandse handel stimuleer, sou dit vanselfsprekend meewerk tot 'n toestand, waarin benodighede vir die landbou makliker verkrygbaar sou wees.⁵⁸⁾

(b) Konsep-instruksie vir die Kommissie van Veeteelt en Landbou as liggaam om verrigtinge te lei.

56) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p. 116.

57) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p. 120.

58) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p. 118.

(1) Samestelling.

Die skrywer het egter nie net volgestaan met 'n uiteensetting van die beleidsrigting wat gevolg moet word nie, maar het voorts 'n plan van 'n konsep-instruksie bygevoeg, waarvolgens die Kommissie van Veeteelt en Landbou die voorgeskrewe taak prakties sou kan deurvoer.

In sy samestelling sou hierdie Kommissie bestaan uit 'n president, 'n vise-president, agt lede, sowel as 'n sekretaris direk deur die Goewerneur benoem, asook vier ander wat uit 'n dubbele lys name, opgestel deur die Kommissie nadat dit gekonstituut is, gekies sou word. Uit hulle geledere sou 'n kassier aangewys word en sou hulle ook oor die dienste van 'n boekhouer beskik. Verder sou die Bestuursmagte in die buite-distrikte ingeskakel word en behulpsaam wees waar
59) nodig geag word.

Benewens buitengewone byeenkomste, sou die Kommissie gereeld een keer per maand vergader in watter geval daar in hoofsaak aandag gegee sou word aan sake betreffende die
60) verandering van die skape en verbetering van die wol.

(ii) Funksies.

59) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkings, Arts.

1, 2, 3, 41, 42 van Konsep-Instruksie, p.p. 126, 146.

60) V.R.V. no. 23, Art. 45 van Konsep-Instruksie, p. 148.

Ten einde 'n „spoedige verandering van de schapen dezer
 Kolonie"⁶¹⁾ te bewerkstellig word die volgende take vir die
 Kommissie voorgeskrywe:

(a) 'n Vasstelling van die hoeveelheid skape wat in
 die kolonie aanwesig is, asook 'n presiese lys te maak van
 die getal ramme en ooie wat vir voortteling dienlik sou
 wees.⁶²⁾

(b) Die aankoop van soveel opregte Spaanse ramme, of
 so nie van die hoogste kruisings wat moontlik in die kolo-
 nie gekry kan word, asook 'n genoegsame getal baster Spaanse
 ooie ten einde daarmee 'n eie stoetery te kan begin op 'n
 sodanige „daartoe geschikte Plaats of Plaatsen als de
 Commissie oordeelen zal."⁶³⁾ Genoemde plase sou óf gekoop
 word óf gehuur óf deur die Goewerment vir hierdie doel
 gegee word.⁶⁴⁾

Indien daar moeilikheid ondervind word met die aankoop
 van opregte ramme, sou die Kommissie hom die reg voorbehou
 om in geval 'n persoon net een ram in sy besit het, vir die
 eerste jaar tien ooie by hom te plaas en dan die volgende
 jaar een-derde van die opregte lammers daaruit voortgeteel,
 teen redelike vergoeding te eis. Wanneer iemand meer as

61) V.R.V. no. 23, Art. 5, p. 128.

62) V.R.V. no. 23, Arts. 7, 8.

63) V.R.V. no. 23, Art. 11, p. 130.

64) V.R.V. no. 23, Arts. 9, 10, 11.

een opregte ram besit, sou hy verplig wees om soveel af te staan teen 'n behoorlike prys as wat deur die Kommissie dienstig geoordeel word met dien verstande dat dit alleenlik deur genoemde liggaam vir voortteling gebruik sou word. Nadat bekwame ramme uit hulle voortgeteel is, sou die vorige eienaar geregtig wees om vir die eerste twee jaar ten minste drie jong ramme te bemagtig sonder die minste betaling. ⁶⁵⁾

Dieselfde reëls sou in die geval van opregte ooie geld, maar sou nie van toepassing wees op „alle goedgekeurde wol-geevende schapen, welke voortaan van buiten's Lands alhier ⁶⁶⁾ worden ingevoerd.”

(c) Die uitoefening van 'n beheer oor die voortteling in so verre besitters van wolskape verplig sou word om alleenlik gebruik te maak van gekeurde ramme en geen reg sou hê om 'n ram te laat sny sonder spesiale toestemming nie. Persone wat 'n begin maak ná die inwerkstelling van die Kommissie sou aan dieselfde verpligtinge onderhewig wees met die byvoeging egter dat hulle 'n skriftelike toestemming ⁶⁷⁾ daarvoor sou moes kry.

(d) Die verspreiding van eie ramme sodra daar 'n voldoende hoeveelheid op hande sou wees, verkry deur voort-

65) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Arts. 16-20, p.p. 132, 134.

66) V.R.V. no 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Arts. 21, 22, p. 134.

67) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Arts. 23-25, p. 136.

planting of „op eene andere wyze." In hierdie verband sou die Kommissie hom vireers bepaal by die Noordweste, insluitende die Roggevelde, Bokkevelde en Nuwevelde, die Hantam en Namakwaland, „beginnende met de Plaatzten welke het naaste by de Hoofdplaats zyn gelegen, en zo gradatim voortvarende"⁶⁸⁾

Veeboere in hierdie streke wat ramme sou ontvang, sou deur die wet verplig word om volgens voorskrif te werk te gaan: Ramme sou gratis verskaf word, berekn op een vir elke 100 oole, maar dan moet die betrokke persoon onderneem om sy eie ramme te laat sny, terwyl daar toegesien sou word dat die kruisings oorspronklik voortgeteel uit 'n Kaapse ool, ook vir die eerste vier jaar gesny sou word, „of tot dat men door de graden van verbastering in het beste zoort zal zyn geraakt."⁶⁷⁾

Ten einde 'n geleidelike suiwering in die gehalte van oole te bewerkstellig, sou 'n boer belet word om baster speenooie aan slagters te verkoop en sou hy verplig word om jaarliks ontslae te raak van 'n sodanige getal van ou Kaapse oole, as wat sy aanwins in baster speenooie vir daar-

68) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Art. 26, p.p. 136, 138.

67) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Konsep-Instr., Arts. 27-30, p.p. 138, 140.

die jaar bedra. Sodra al die Kaapse ooie van die hand gesit is, hetsy deur lewering aan slagters of verkoping aan ander, sou die eerste kruisingsooie aan die beurt kom. Dié proses sou jaarliks herhaal word totdat die gehalte⁶⁸⁾ van die kudde as hoogstaande beskou kan word.

In die geval waar die eerste ramme gratis verskaf word, sou die Kommissie die reg hê om vir 'n tydperk van drie jaar van 'n boer vyf persent van al sy bekwame ramme en ooie op te eis ten einde „naderhand met meerder gemak tot de conversie der overige Districten zal kunnen worden in staat gesteld.”⁶⁹⁾ Boere wat egter uit eie keuse 'n begin sou gemaak het, sou alleenlik verplig wees om vyf persent van alle bekwame ramme in genoemde tydperk aan die Kommissie af te staan „onder billyke betaaling egter.”⁷⁰⁾

In die aanvangstadium sou die lede van die Kommissie sorg dra om so ver moontlik al die verrigtinge persoonlik te ondersoek en te lei, terwyl die Besture in die Buitedistrikte alleenlik in spesiale gevalle, veral in die verafgeleë dele, behulpsaam sou wees.⁷¹⁾

Die uitgebreide magte waarmee die Kommissie bekleed

68) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Arts. 31-36, p.p. 140, 142, 144.

69) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Konsep-Instr. Art. 37, p. 144.

70) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld Se Aanmerkingen, Arts. 38-40, p. 144.

71) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Arts. 42, 43, p. 146.

sou word, veral ten opsigte van die ingryping in private sake, is dus duidelik. Van Ryneveld het egter ook ander middele as noodsaaklik beskou. Met goedkeuring van die Goewerment sou daar premies uitgeloof word vir besondere dienste en bydrae tot die verandering en verbetering van die skaapas. Verder sou daar voorsiening gemaak word vir die uitgee en verspreiding van 'n kort handleiding ten einde boere in te lig omtrent die voortteling van die wolskaap sowel as die verbetering van die ras en wol.⁷²⁾

(iii) Verhouding tussen Kommissie en Regering.

Die Kommissie en Regering sou in 'n noue voeling met mekaar staan. Die Goewerment sou die optrede van genoemde liggaam wettig en beskerm, asook voorsiening maak vir die nodige fondse wat in aanvang op 50,000 rixsdalers te staan sou kom.⁷³⁾ Verder sou dit ook behulpzaam wees in die verkryging van Spaanse of ander goedgekeurde skape in die buitenland.⁷⁴⁾

Aan die anderkant sou die Kommissie verantwoordelik wees aan die Regering in so verre hy jaarliks 'n behoorlike staat-rekening ter insage van Goewerneur en Raad sou lê.

72) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Arts. 46, 49, p. 148.

73) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Konsep-Instr., Art. 13, p. 130.

74) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Art. 48, p. 148.

newens 'n braedvoerige verslag „van alle merkwaardige ver-
 richtinge der Commissie, zo wel als van de vordering welke
 met de Conversie en verbetering der schapen in de Kolonie
 wordt gemaakt”⁷⁵⁾ wanneer daar enige vaste eiendomme aange-
 koop sou word, kon dit alleen geskied na die toestemming
 van die Goewerneur en Raad.⁷⁶⁾ Ook sou alle buitelandse
 korrespondensie deur laasgenoemde liggaam gevoer word.⁷⁷⁾

6. Goedkeuring van plan en wettiging deur proklamasie.

Kommissaris-Generaal De Mist het hierdie plan met
 geesdrif goedgekeur, toe dit in April 1804 na hom verwys
 is,⁷⁸⁾ en het die Goewerneur en Politieke Raad aangeraai
 om dit aan te neem „zo als het ligt”⁷⁹⁾ Dit was dus in 'n
 gees van eenstemmigheid, sowel as erkentlikheid teenoor die
 heer Van Ryneveld dat laasgenoemde liggaam op 9 Mei 1804
 'n proklamasie aangeneem het, „wat ooreengestem het - ge-
 deeltelik selfs woordelik - met die konsep-instruksie wat
 Van Ryneveld as 'n leidraad opgestel het.”⁸⁰⁾

75) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Art. 53, p. 150.

76) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Art. 65, p. 152.

77) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Art. 47, p. 148.

78) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p. 26.

79) B.R. 6, Resolusien, 16.4.1804, p. 1331; Ook aangehaal deur Dr. Thom in V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p. 27.

80) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p. 28.

Soos verwag kan word, sou hierin die nodige finaliteit bereik word. Met betrekking tot die samestelling is die direkte benoemings gemaak, terwyl die Landdroste as honorêre en korresponderende lede aangestel is, in watter verband die Kommissie nog een of twee ander persone hiervoor moes aanbeveel.⁸¹⁾

Ook is die doel meer omvattend gestel as in die geval van die Konsep-instruksie en sluit dit nie alleen die hoofsaak naamlik die verbetering van die skape in nie, maar ook beeste en ander vertakkinge van die Landbou soos Van Ryneveld dit in sy betoog uiteengesit het.⁸²⁾

Verder is daar voorsiening gemaak vir die vasstelling van verskillende strawwe in geval 'n persoon versuim om sy pligte na te kom ten opsigte van die invoer van die wol-skaap. Dit varleer van die konfiskasie van tien persent van sy kudde tot die intrekking van sy leningsreg op al sy veeplase, asook 'n verbod om enige vee in die kolonie aan te hou.⁸³⁾

Ter bevordering van propaganda is die openbare weekblad tot die beskikking van die Kommissie gestel om daarin „van tyd tot tyd den voortgang haarer werkzaamheden en haare

81) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Proklamasie 9 Mei 1804, Arts. 1, 2, 4, p.p. 192-196.

82) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Art. 9, p. 198.

83) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Arts. 20-23, p.p. 204-206.

vordering in de verbetering van den Landbou, maar vooral in de verbetering van het ras der schapen en derzelve wol" ⁸⁴⁾ te publiseer.

Die som van 50,000 riksdalers is egter te hoog gevind en is daar 25,000 riksdalers vir die werksaamhede van die Kommissie vrygestel. ⁸⁵⁾ Voorts is daar ook geen melding gemaak van die ingrypende maaatreëls, wat deur Van Ryneveld voorgestaan is, wanneer daar moeilikheid ondervind sou word ⁸⁶⁾ met die verkryging van die beste soort skape nie.

Origens sou die Kommissie handel in die gees, ooreenkomstig die plan soos aangeneem en is daar voorsiening gemaak om ander stukke „van gelyken aart, ter bevordering van eenigen Tak van Landbou dienende" mettert tyd by te voeg. ⁸⁷⁾

7. Benoeming van Lede.

Op die 17de Mei 1804 is hierdie proklamasie uitgevaardig, ⁸⁸⁾ en het die Kommissie in werking getree met W.S. van Ryneveld as President, Christoffel Brandt as Visie-president, en P.J. Truter snr., J.J. Vos, Jan Gysbert van Reenen, Jo-

84) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Art. 24, p. 206.

85) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Art. 7, p. 196.

86) Vgl. V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Arts. 16-21 van die Konsep-Instr., p.p. 132-134; sien ook voetnoot no. 64, p.p. 134, 135.

87) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Proklamasie van 9 Mei 1804, Art. 19, p. 202.

88) B.R. 7 Resolusies, 9.5.1804, p.p. 1619-1633. Sien ook V.R.V. no. 23, p.p. 28, 209.

hannes Zorn, Dirk Gysbert van Reenen, Rudolph Cloete, Servaes van Breda, en Johannes P. Eksteen as lede, terwyl P.J. Truter Jnr., sou optree as sekretaris.⁸⁹⁾ Die ontbrekende vier lede is op 31 Mei 1804 gekoopteer naamlik Willem Jan Klerk, Leopold Huizer, Johannes Albertus Munnik en Frederik van Reenen.⁹⁰⁾

Vooraanstaande koloniste sou dus sorg vir die uitvoering van 'n plan, wat deur een uit hulle eie geledere ontwerp is en trouens die beliggaming sou wees van die Bataafse poging tot die verbetering van die Landbou en Vesteelt. Die daadkragtige en rewolusionêre gees van hierdie Bewind is egter onmiskenbaar en dit weerspieël die mate van inspirasie, wat van hom uitgegaan het. Die opregte vertroue, wat in genoemde persone gestel is, blyk ook duidelik. Nie alleen is hierdie belangrike taak aan hulle opgedra nie, maar is hulle advies oor landbouaangeleenthede meermale ingewin en is hulle uitspraak sonder meer aanvaar.⁹¹⁾

89) V.R.V. no. 23, Proklamasie, 9 Mei 1804, Arts. 1, 2, p.p. 192, 194; sien ook voetnote nos. 79-85, p.p. 192-195.

90) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, p. 210.

91) Sien Hoofstuk 2, p. 53 en hoofstuk 7, p.169

HOOFSTUK IX.

DIE WERKSAAMHEDE VAN DIE KOMMISSIE VAN VEETEELT EN LANDBOU.

1. Aanskaffing van Spaanse wolskape en Friesbeeste met die oog op eie stoetery.

Nadat die kommissie van Veeteelt en Landbou in die lewe geroep is, het hierdie liggaam sonder versuim die hand aan die ploeg geslaan ten einde uitvoering te verleen aan die grootse taak wat hom opgelê is.

Maatreëls is getref om voorsorg te maak vir die aanskaffing van die nodige aantal skape van Spaanse bloed, asook Friesbeeste, wat onderskeidelik gebruik sou word vir die opbou van eie stoetkuddes.

Aangesien invoerprobleme die verkryging van stoetvee uit die buiteland op hierdie tydstip feitlik onmoontlik maak het, was die Kommissie geheel en al afhanklik van materiaal wat binne die kolonie aanwesig was.

Wat die skape betref, is daar besluit om 'n getal van 6 a 800 oole bo die sesde graad van verbastering, sowel as twaalf tot vyftien opregte ramme teen billike pryse aan te koop.¹⁾ Dit sou egter geskied by wyse van vry-

1) Vgl. B.R. 7 Resolusien, 13.6.1804, p. 1963; B.R. 8 Resolusien, 5.7.1804, p.p. 2145-2149.

2)
willige kontrak en hoewel hulle daarin geslaag het om reeds
teen die begin van Julie 1804, 460 tot 470 ooie van die
sesde tot die tiende graad, asook twee opregte ramme in
die hande te kry,³⁾ het verdere pogings in hierdie rigting
teleurstellend geblyk. Tot Februarie 1805 kon daar slegs
nog twee ras-egte ramme bygevoeg word.⁴⁾

Die ramme wat deur genoemde onderneming geteel sou word,
sou uitgedeel word aan diegene wat „reeds zelve met de
verbetering hunner schapen aanvang hebben gemaakt - en
alleen verdere verbetering van hun Ras nodig hebben.”⁵⁾

Op dieselfde wyse sou boere genader word om afstand
te doen van enige opregte bulle, sowel as van 'n sodanige
getal opregte koeie en bulkalwers as wat nodig beskou word
„om provisioneel tot een stok van het beste soort onder
de Commissie verblyvende te kunnen dienen.”⁶⁾ Diegene wat
dan belangstel in die verbetering van sy beesras, sou dan
in staat gestel word om bulkalwers uit hierdie kudde te
verkry.⁷⁾

2. Verkryging van Groenekloofplase en die organisering van 'n eie boerdery.

2) Vgl. B.R. 7 Resolusien, 13.6.1804, p. 1963.

3) B.R. 8 Resolusien, 5.7.1804, p.p. 2145-2149.

4) B.R. 10 Resolusien, 20.2.1805, p. 608.

5) B.R. 7 Resolusien, 13.6.1804, p. 1963.

6) B.R. 7 Resolusien, 13.6.1804, p.p. 1964, 1965.

7) B.R. 7 Resolusien, 13.6.1804, p.p. 1964, 1965.

Na enige onderhandelings met die Kaapse slagters, is die volgende Groenekloofplase te wete Groote Post, Smalle Pad, Rondebergte, Jakkals of Duine Fontein, Drie Papenfonteinen, asook die klein legplasies, Kransduynen en Modderfontein in Augustus 1804 tot die beskikking van die ⁸⁾ Kommissie gestel.

Die inbesitneming van genoemde plase en die organisering van 'n eie boerdery onder toesig van Rogier Bernhar- ⁹⁾ dus van Blerk was dan ook een van die eerste belangrike ¹⁰⁾ prestasies van die Kommissie van Veeteelt en Landbou.

Gedurende die eerste jaar kon daar al aanspraak gemaak word op 'n lammeroes van 33 ¹¹⁾ 4/100 hoogkruisings waaronder 169 ooilammers en 165 rammetjies getel het, terwyl die getal beeste toegeneem het met 19 baster Vaderlandse verskalwers, asook 20 baster bulkalwers, waarvan een afgekeur is.

In die loop van Januarie 1805 is die skape vir die eerste keer deur die Kommissie laat skeer. Die 450 ooie het ruim 1400 pond aan wol gelewer, wat teen 4 skellings per pond verkoop is aan iemand „die daarmede remisie doet naar ¹²⁾ Nederland." Genoemde wol sou egter nie die regte behande-

8) B.R. 8 Resolutien, 25.7.1804, p. 2321; B.R. 8, Resolutien, 22.8.1804, p. 2677.

9) Vgl. Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van Gekommitteerdes van die Kommissie van Veeteelt en Landbou, Sept.-Nov. 1805, p. 418.

10) B.R. 10 Resolutien, 20.2.1805, p. 607.

11) Theal, Bel. Hist. Dok. III: Dagverhaal van Gekommitteerdes van Kommissie van Veeteelt en Landbou, Sept.-Nov. 1805, p. 418.

12) B.R. 10 Resolutien, 20.2.1805, p. 614.

ling ontvang het nie, daar hulle, weens die gebrek aan water, verhinder was om die skape verskeie kere te was, asook nog nie oor die nodige inrigtings soos sweethokke beskik het nie.¹³⁾

Die aanbring van verbeterings op die proefplaas, Groote Post, het in hierdie aanvangstadium ook 'n belangrike item op die program gevorm. Geboue is herstel, terwyl daar 'n begin gemaak is met die oprigting van ander. In hierdie verband is daar ook besondere klem gelê op inrigtings vir winterstalling.¹⁴⁾ Dit val saam met die ideaal om in die versorging en behandeling van sy diere „een voorbeeld daar te stellen, van den voet en wyze waarop men in Europa het vee steeds soigneerd, en welk het Land zulk een wezentlyk nuttigheid toebrengd.“¹⁵⁾

3. Daadwerklike pogings om die wolskaapteelt op 'n gesonder voet te plaas en uitbreiding te verseker.

(a) Aanvanklike opname en eerste besoek aan wolskaapeienaars.

Intussen het die Kommissie verdere daadwerklike pogings aangewend om die wolskaapteelt in die kolonie op 'n gesonde voet te plaas en uitbreiding te verseker.

13) B.R. 10 Resolusies, 20.2.1805, p. 613.

14) B.R. 10 Resolusies, 20.2.1805, p. 614; B.R. 9 Resolusies, 5.12.1804, p. 388.

15) B.R. 10 Resolusies, 20.2.1805, p. 615.

Volgens 'n opname van Junie 1804 was daar die volgen-
de getal wolskape in die Kaapse distrik aanwesig: 16)

	Opregte Spaanse	Bo die 6 ^{de} graad	Onder die 6 ^{de} graad
Ramme	39	228	-
Ooie	131	4,130	805
Ramlammers	13	88	-
Ooillammers	16	369	571
Hamels	-	963	423
Totaal	199	5,778	1,799 = 7,776

Met hierdie gegewens as aanknopingspunt het die Kommissie aan die werk gespring. Vier lede, waaronder die president, sowel as die visie-president het 'n persoonlike besoek gebring aan al die vernaamste wolskaapeienaars. 17)

Ramme bo die sesde graad van verbastering is goedgekeur, terwyl dié van minderwaardige gehalte in die teenwoordigheid van die gekommitteerdes gesny is. Van Jacobus Arnoldus van Reenen is onder andere 20 uit die 94 op die wyse afgekeur. Met die oog op verspreiding onder ander boere, is daar ook by die eienaars aangedring om van hierdie gekeurde ramme aan die Kommissie af te staan. 18)

16) B.R. 8 Resolusien, 5.7.1804, p. 2143; Sien ook Kaapsche Courant, Deel II no. 23, 9.6.1804.

17) B.R. 10 Resolusien, 20.2.1805, p. 608.

18) Vgl. B.R. 10 Resolusien, 20.2.1805, p. 612.

(b) Die opkoop en verspreiding van ramme en aanvanklike voorwaardes.

Vanaf Desember 1804 is daar ook 'n begin gemaak met die uitdeling van kruisingskape. Dit het hoofsaaklik neergekom op dié, wat reeds sedert die aanvang van sy werksaamhede deur die Kommissie ingekoop is, sowel as ander wat deur tussenpartye vrywillig vir hierdie doel afgestaan is.¹⁹⁾

In Februarie 1805 het reeds twaalf persone sestig stuks ramme op dié wyse ontvang. Van hierdie getal is onder andere vier aan die Landdros van Graaff-Reinet gestuur, terwyl tien gekeurde ramme, sowel as vier-en-dertig ooie deur Landdros Faure van Swellendam en J.G. van Reenen, mede-lid van die Kommissie, aan die heer George Rex van Knysna afgestaan is met die doel dat hy in daardie deel 'n begin sou maak.²⁰⁾

'n Interessante verskynsel in verband met genoemde distribusie is die feit dat 'n boer van Agter Swarte Berg met name Johannes Tesselaar van diegene was, wat twee ramme bekom het.²¹⁾

Tot dan toe was die Kommissie egter nog nie in staat om 'n genoegsame aantal ramme te verskaf aan mense wat uit eie oortuiging daarna verlang het nie.²²⁾

19) Vgl. B.R. 10 Resolusien, 20.2.1805, p. 610.

20) Vgl. B.R. 10 Resolusien, 20.2.1805, p. 611.

21) Vgl. B.R. 10 Resolusien, 20.2.1805, p. 611.

22) Vgl. B.R. 10 Resolusien, 20.2.1805, p. 607.

Waar kruisingsramme aangekoop is, is daar behalwe die vereiste dat dit bo die sesde graad van verbastering moet wees, sorg gedra dat die prys per stuk nie te hoog gegaan het nie. So was die Kommissie nie bereid om die 7⁴ ramme, wat deur Jacobus A. van Reenen teen 20 rixsdalers stuk aangebied is, te neem nie.²³⁾ Aan die anderkant is daar in Mei 1805 ramme vir verspreiding onder boere in die Tulbagh-distrik aangebied, welke haar kosten Rds. 15 stuk, en sommige van Rds. 10 (de laatste zyn egter jonge Rammen.)²⁴⁾"

Genoemde ramme sou verskaf word teen kontante betaling van „gemelde Preys voor eyder Ram (haar eigen inkoop preys) dan wel voor vyf pro Cento van den aanteeld geduurende drie agtereenvolgende jaaren."²⁵⁾ Die keuse wat hier gestel is met betrekking tot die betaling, dui dus daarop aan dat die Kommissie, terwille van die groot uitgawe, afgewyk het van die oorspronklike idee, naamlik dat boere in genoemde dele vir elke 100 ooie een ram gratis sou ontvang.²⁶⁾ Later in die jaar is dit egter wel gedoen, toe persone in die wyke Middel-Roggeveld en Bidouw ramme bekom het alleenlik „voor betaling van het kosten @ 5% van den aanteel geduurende

23) B.R. 10 Resolusien, 20.2.1805, p. 612.

24) Worcester Argief 12/1 Ink. Off. Brieven: P.J. Truter - v.d. Graaff, 13.5.1805, no. 47.

25) Worcester Argief 12/1 Ink. Off. Brieven: P.J. Truter - v.d. Graaff, 13.5.1805, no. 47. Vgl. V.R.V., no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen: Konsep- Instr., Art. 37, p. 144.

26) Vgl. V.R.V., no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen: Konsep-Instruksie, Art. 28, p. 38.

27)
twee jaaren."

Waar boere deur regulasies verplig is om by die aan-
skaffing van wolramme hulle eie Kaapse te vernietig, ²⁸⁾ skyn
dit asof die Kommissie aanvanklik nie juis aangedring het
op die strenge toepassing hiervan nie. As in aanmerking ge-
neem word dat slegs 'n beperkte aantal ramme, beskikbaar was,
sou dit dus dwaasheid gewees het, aangesien die veestapel
van die kolonie daardeur bedreig sou word. Boere moes in
elk geval sorg dra dat die ooie waarby dergelike ramme ge-
plaas word, afgesonderd gehou word, ²⁹⁾ terwyl hulle genood-
saak is om wat die verdere voortteling betref hulle streng
te hou by die bepalings.

Met die betrekking tot die keuse van ooie is boere
aangemoedig om voorkeur te gee aan „de zogenaamde Krulharige
anders genoemde Hollander waarvan verscheiden in de Colonie
voor handen zyn;” ³⁰⁾ of so nie gebruik te maak van die wit
³¹⁾ Kaapse tipe. Die wetenskaplike betekenis hiervan blyk
duidelik, naamlik, die verkryging van 'n hoër kwaliteit wol

-
- 27) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van gekommiteer-
des van Kommissie van Veeteelt en Landbou; Sept.-
Nov. 1805, p.p. 364, 396.
28) Vgl. V.R.V. no. 23, van Ryneveld se Aanmerkingen: Prokla-
masie van 9 Mei 1804, Art. 14, p. 200.
29) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal v. gekommiteerde
van Kommissie van veeteelt en Landbou, Sept.-Nov.
1805, p. 363.
30) Worcester Argief, 12/1 Ink. Off. Br., P.J. Truter - v.d.
Graaff, 13.5.1805, no. 47.
31) Vgl. Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van Ge-
kommiteerdes van Kommissie van Veeteelt en Landbou,
Sept.-Nov. 1805, p. 387.

by die eerste verbastering, sowel as 'n poging tot die
uitskakeling van vlekke en bontkleurigheid.³²⁾

(c) Aanstaltes vir die stelselmatige bearbeiding van
die westelike deel van die kolonie.

Met die ingang van 1805 het die Kommissie die ontwik-
keling van sy bedrywighede as gevorderd genoeg beskou om
die nodige aandag te skenk aan die stelselmatige bearbeiding
van die gebiede, wat verder weg van die onmiddellike omgewing
van die Hoofplaats geleë is. Die westelike deel van die
kolonie, insluitende die Roggevelde, Hantam en Onder-Bokke-
veld sou die eerste aan die beurt kom.³³⁾

Aangesien ramme alleenlik in 'n beperkte hoeveelheid
afgestaan kon word, sou daar intussen getrag word om deur
oorreding en leiding vooroordeel te bestry. Verder sou 'n
begin gemaak word met die oprigting van stoeterye op ver-
skillende plekke in die binneland ten einde te dien as prak-
tiese voorbeelde vir veefokkers in daardie betrokke omgewings,
asook 'n aanvulling vir die reeds bestaande telery in die
Groenekloof, met die voordeel egter dat genoemde skape vir
daardie bepaalde streke weer geakklimatiseerd sou wees.³⁴⁾

32) Vgl. Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van Gekommitteer-
des van Kommissie van Veeteelt en Landbou, Sept.-Nov.
1805, p. 389.

33) V.R.V., no. 23, van Ryneveld se Aanmerkingen: Konsep-
Instruksie, Art. 26, p.p. 136, 138.

34) B.R. 10 Resolusies, 20.2.1805, p.p. 609, 610, 615.

Genoemde werksaamhede sou begin word deur die persoonlike besoek van 'n spesiale kommissie, wat ook tegelykertyd die wolskape van Johannes Gysbertus van Reenen in die Hantam, sowel as dié van Leopold Huizer in die Roggeveld sou onder-
 35)
 soek.

Reeds in September 1804 was daar sprake van 'n dergelike sending, maar moeilikhede in verband met die oorlog het dit verhinder. Aangesien September en Oktober as die geskikste maande beskou is vir so 'n onderneming, is dit derhalwe
 36)
 uitgestel tot 1805.

Intussen is daar aan die Landdros van Tulbagh opdrag gegee om vas te stel hoeveel ramme hyself, sowel as die respektiewe boere in sy distrik nodig sou hê, asook om die name te verstrek van diegene, wat volgens sy mening „geen Vooroordeel tegens de Wolgeevende Schaapen" het nie. Weens die skaarste aan ramme sou hierdie persone by die uitdeling die eerste aandag geniet, terwyl die res aangesê moet word om gedurende die loop van daardie jaar hulleself te voorsien van ramme van die krulharige soort en hulle voorts te skik na die leiding en bepalinge van die Kommissie van Veeteelt
 37)
 en Landbou.

35) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van Gekommitteerdes van Kommissie van Veeteelt en Landbou, Sept.-Nov. 1805, p.p. 324-325.

36) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van Gekommitteerdes van Kommissie van Veeteelt en Landbou, Sept.-Nov. 1805, p.p. 324-325.

37) Worcester Argief 12/1 P.J. Truter - v.d. Graaff, 13.5.1805, no. 47.

- (d) Bevindings en werk gedoen op 'n reis van spesiale gekommiteerdes deur die Noord-Weste.

In September 1805 is daar dan ook met die voorgenome toer in aanvang geneem. 'n Kommissie bestaande uit die here W. S. van Ryneveld, P.J. Truter en Leopold Huizer het gevolglik die rondte gedoen langs 'n roete wat vooraf bepaal is naamlik oor Roodezand, die Heksrivier, vervolgens die „Verkeerde Valley“ na die Bokkeveld, voorts na die Middel- en Onder-Roggevelde, die Hantam, die Onder-Bokkeveld, die Olifantsrivier, die Bergrivier, die Swartland en vandaar³⁸⁾ oor die Groenekloof terug.

'n Dagverhaal is van die reis gehou, waarin nie alleen 'n noukeurige verslag van die verrigtinge met betrekking tot die uitbreiding van die wolskaapteelt opgeteken is nie, maar waaruit ook die belangstelling in ander vertakkings van die boerderybedryf duidelik deurskemer.³⁹⁾

Behalwe die kudde van Huizer, wat in daardie tyd op 'n⁴⁰⁾ legplaas van Veldkornet Maritz aan die Tanqua was en die

-
- 38) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Kommissie van Veeteelt en Landbou, Sept.-Nov. 1805, p. 325. Sien Kaart no. 2.
- 39) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Kommissie van Veeteelt en Landbou, Sept.-Nov. 1805, p.p. 324-424.
- 40) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Kommissie van Veeteelt en Landbou, Sept.-Nov. 1805, p.p. 351-352 (Huizer se skape was 360 in getal).

41)
 van van Reenen in die Hantam, het die Kommissie nog enkele gevalle in die verder afgeleë dele teegekom, waar reeds uit eie beweging met die voortteling begin is.

In hierdie verband staan Landdros van de Graaff van Tulbagh, Pieter Jacobs en Jacob Beck, sowel as enige honderde skape van P.A. Myburgh, wat op Egplase in die buurt van die huidige Touwsrivier aangetref is, J.A. Louw jnr., van die Onder-Roggeveld en die burgers Willem en J.A. Louw de Oude, beide van die Onder-Bokkeveld, as die belangrikstes aangemerkt.⁴²⁾ Sommige het al selfs bokant die vyfde graad van verbastering gevorder,⁴³⁾ terwyl daar met ingenomendheid melding gemaak word van die kundigheid van genoemde Willem Louw. Laasgenoemde boer het agt ramme, waarvan vyf „van een superieure kwaliteit“ was, sowel as 400 gekruisde ooie in sy besit gehad, en soveel kennis openbaar „dat hy geene meerdere onderrigting van de Commissie noodig had, en haar zelfs in deeze Districten van grooten Dienst konde zyn.“⁴⁴⁾

-
- 41) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Komm. van V. en L., Sept. - Nov. 1805, p. 381. (Van Reenen het om en by die 1600 skape van Spaanse bloed in die Hantam besit. Sien ook Lichtenstein, Reise, I, p. 147.)
- 42) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p.p. 329, 338, 340, 373, 374, 388, 389, 390.
- 43) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p. 338 (Skape van Pieter Jacobs).
- 44) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Komm. van V. en L. Sept.- Nov. 1805, p.p. 389, 390.

Die noodsaaklikheid van 'n strenge kontrole sowel as voorligting oor die voortteling het egter duidelik aan die lig gekom toe die Kommissie verskeie ramme en ramlammers laat sny het en voorts die boere gewys het op gebreke soos „dik steek hair“, ⁴⁵⁾ vlekke, ⁴⁶⁾ sowel as swart- en bontkleurigheid. ⁴⁷⁾

Die gebruiklike prosedure, wat gevolg is met betrekking tot voorligting en uitdeling van ramme, het min of meer neergekom op die reëlins van byeenkomste waar boere van die verskillende wyke op sentrale plekke vergader het. Die gekommiteerdes het dan van die geleentheid gebruik gemaak om die doel van hulle onderneming, sowel as die voor- ⁴⁸⁾treklikheid van die wolskaap, voor te dra.

Spesiale moeite is gedoen om demonstrasies met genoemde skape te lewer, by welke geleentheid ook aan boere ⁴⁹⁾getoon is hoe om te werk te gaan by die skeerdery.

45) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Kom. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p. 389.

46) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Kom. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p. 389.

47) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Kom. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p. 338.

48) Vgl. Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Kom. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p.p. 347, 362, 390, 396.

49) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Kom. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p.p. 363, 369.

Waar indiwiiduele boere op die pad teëgekóm is, is daar ook nie nagelaat om die belangrikheid van die saak onder die aandag te bring nie.⁵⁰⁾ Die besoekers het sonder twyfel waardevolle oortuigingswerk gedoen, nogtans was daar verskeie veeboere, wat openlik hulle afkeur in die wolskaap te kenne gegee het en in die Middel-Roggeveld was die afgeskeerde skaap selfs 'n voorwerp van bespotting.⁵¹⁾

Die vernaamste besware het min of meer op die volgende berus: (a) Die stert is te klein en dus te min vet. (b) Die velle sou nutteloos wees, daar dit „voor geen kleding noch beddengoed waren te gebruik.“⁵²⁾ (c) Moeite met betrekking tot die skeer en vervoer van die wol.⁵³⁾ (d) Die moontlikheid dat die vleis nie so goed soos dié van die Kaapse skaap sou wees nie.⁵⁴⁾ Die kommissie was egter oortuig dat dit in die meeste gevalle toegeskryf moes word aan onkundigheid en gebrek aan onderrig.⁵⁵⁾

-
- 50) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p.p. 328, 373, 386.
 51) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p. 363.
 52) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p. 388.
 53) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p. 362.
 54) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p. 364.
 55) Vgl. Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van Gekommitteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p. 362.

Die enigste man „die den schyn van obetinate gaf,"⁵⁶⁾
 was die burger Ockert Koetsee van die Middel-Roggeveld.
 Hy is egter gewaarsku dat hulle nie sou huiwer om binne die
 volgende twee jaar, wanneer daar voldoende ramme op hande
 sou wees „zyne Kaapsche Rammen zou doen snyden, en zyn getal
 aanvullen met zoveele Spaansche of wolgeevende."⁵⁷⁾

Op die toer is altesaam 166 ramme aan boere beskikbaar
 gestel, waarvan 9 in die omgewing van Roodezand, 8 in die
 Heksrivier, 18 in die Bokkeveld, 24 in die Middel-Roggeveld,
 32 in die Onder-Roggeveld, 14 in die Hantam, 17 in die Onder-
 Bokkeveld, 12 in Bidouw, 22 in die Vier-en-twintigriviere en
 10 aan Jacob Laubscher in die omgewing van die Bergrivier
 afgestaan is.⁵⁸⁾

Genoemde ramme sou aan die betrokke boere gelewer word
 voor die einde van Desember 1805.⁵⁹⁾ Vir hierdie doel is
 daar 82 stuks van Van Reenen in die Hantam gekry, sowel as
 8 uit die trop van Huizer in die Karoo.⁶⁰⁾

56) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van
 Gekommitteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov.
 1805, p. 362.

57) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van
 Gekommitteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov.
 1805, p. 363.

58) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van
 Gekommitteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov.
 1805, p.p. 327, 328, 329, 347, 364 374, 375, 381, 391,
 396, 407, 411, 415.

59) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van
 Gekommitteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov.
 1805, p.p. 329, 381.

60) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van reis van
 Gekommitteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov.
 1805, p.p. 381, 353.

Die daarstelling van eie stoetery in die Middel- en Onder-Roggeveld onderskeidelik was ook geen onnoemenswaardige prestasie van hierdie gekommiteerdes nie.

Van die heer Huizer is daar 110 skape gekoop, waaronder een opregte ram, een opregte speenoud rammetjie, twee opregte ooie, asook 74 uitgesoekte ooie bo die vyfde en sesde graad van verbastering aanwesig was.⁶¹⁾ Hierdie kudde is in die Middel-Roggeveld onder die sorg geplaas van Gerrit van Wyk van Uitkyk, wat bygestaan sou word deur 'n blanke opsigter,⁶²⁾ sowel as twee wagters in diens van die Kommissie.

Vir die kudde in die Onder-Roggeveld het die heer J.G. van Reenen aan die Kommissie vergun om 50 van sy beste jong ooie teen 15 riksdaalers stuk uit te kies. As aanvulling sou daar nog 50 ooie vanaf Groote Post gestuur word.⁶³⁾ Hierdie skape sou onder dieselfde voorwaardes as in die geval van Van Wyk, by die korresponderende lid, Jacobus Nel van Bloemfontein in daardie wyk geplaas word.⁶⁴⁾

-
- 61) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van Gekommiteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p.p. 352, 353.
 62) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van Gekommiteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p.p. 429, 430. + (Kontrak gesluit met Gerrit van Wyk, 12.10.1805).
 63) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van Gekommiteerdes van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p.p. 381, 418.
 64) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van Gekommiteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p. 430. (Kontrak gesluit met Jac. Nel, 16.10.1805).

As opsigter oor beide kuddes is Hendrik Janssen vir 'n
65)
tydperk van twee jaar in diens geneem.

Die gekommiteerdes was daarvan oortuig dat die skape
wat reeds in die Roggeveld geteel is van 'n hoë gehalte
was. In hierdie streek sou die woldraende skape geensins
66)
degenerereer nie, maar inteendeel verbeter. Hulle het dus
teruggekeer met alle hoop op sukses.

(e) Verspreidingsbedrywighede in ander dele.

Die bedrywighede met betrekking tot die verspreiding
van die wolkskaap is in ander dele verder voortgesit, hoewel
dit hier meer sporadies gegaan het.

In die Swellendamse distrik was daar reeds persone wat
in besit was van baster Spaanse skape. Landdros Faure,
sowel as Helligert Muller aan die Kafferkuylsrivier was
onder diegene wat reeds naam verwerf het en eersgenoemde
het in die hoedanigheid van „Honoraire Corresponderende Lid
67)
van dezelve Commissie" die magtiging gehad om ramme te keur.
Nie alleen sou dit verspreiding in daardie geweste aanhelp

-
- 65) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van Gekommi-
teerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805,
p. 431. (Kontrak gesluit met H. Janssen, 13.10.1805)
- 66) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van Gekommi-
teerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805,
p. 336.
- 67) Vgl. Swellendam 14/2, Uitg. Br.: Frouenfelder - W.S.
van Ryneveld, 10.12.1805; Ope Brief van Frouenfel-
der, 5.12.1805; Frouenfelder - Muller, 6.12.1805.

nie, maar ook tot nut wees vir die aangrensende distrikte. So blyk dit dat daar teen die einde van 1805 dertig gekeurde ramme van die heer Muller na die drosdy van Uitenhage⁶⁸⁾ gestuur is.

(f) Publisiteit word verleen aan Kaapse wol.

Die Kommissie het intussen ook nie nagelaat om te sorg dat die wol publisiteit, veral in die Moederland sou verkry nie. In Februarie 1805 is daar monsters van verskeie soorte ongewaste wol aan die Politieke Raad gestuur met die versoek dat dit aan die Kommissaris-Generaal oorhandig sou word ten einde dit saam te neem, wanneer hy sy terugreis vroeg in daardie jaar sou onderneem. Dit was veral die vag van 'n hamel van die sesde kruising wat met spesiale nadruk beklemtoon is.⁶⁹⁾ Die doel hiervan is duidelik, aangesien die produksie van die kolonie hoofsaaklik van baster Spaanse skape sou kom.

4. Belangstelling in ander vertakkinge.

(a) Graanbou:

Waar die bevordering van ander vertakkinge van die Landbou ook as dienstig geoordeel is,⁷⁰⁾ het die Kommissie

68) Swellendam, 14/2, Uitg. Br.: Frouenfelder - Muller, 6.12.1805.

69) B.R. 10 Resolusies, 20.2.1805, p.p. 612, 613.

70) V.R.V. no. 23, Van Ryneveld se Aanmerkingen, Prokl. van 9 Mei 1804, Art. 9, p. 198.

sy belangstelling in sekere opsigte duidelik laat blyk.

Dit was veral die sorgwekkende toestand, waarin die graanbou verkeer het, wat simpatieke aandag gewek het. Gevolglik is daar pogings aangewend om die graanboere attent te maak op „de onderscheidene werking der verbeterde ploegen,”⁷¹⁾ terwyl die aanskaffing van muile sterk aanbeveel is. Laasgenoemde trekdiere sou nie alleen veel meer doeltreffend wees as die os en die perd nie, maar sou tevens ook meer bestand wees teen siektes en boonop 'n langer dienstyd waarborg. Dit is onteenseglik bewys deur enkele boere, wat reeds 'n begin daarmee gemaak het. Ten einde die verspreiding van eselhingste en selfs muile te bevorder is 'n telery op die Groenekloofplase in vooruitsig gestel. Verder sou daar by die eerste en beste geleentheid⁷²⁾ getrag word om groot Spaanse esels in te voer.

(b) Rys en Katoen.

In sy strewe om die koloniste te oorreed tot die invoer en ontwikkeling van nuwe en meer winsgewende produkte, het die Kommissie verder die klem laat val op die verbouing

71) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van Gekommitteerdes van die Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p. 326; Sien ook Hoofstuk 7, p.

72) Vgl. B.R. 7 Resolusies, 13.6.1804, p.p. 1966-1970; Kaapsche Courant, Deel II, no. 26, 30.6.1804.

van rys en katoen - twee produkte wat in die verlede egter weinig opgang gemaak het en wat deur geografiese toestande nie juis begunstig word nie. Die ywer hierin moet egter toegeskryf word aan die feit dat die een as voedselprodukt 'n waardevolle aanvulling kon wees, terwyl die ander as 'n begeerige uitvoerprodukt vir die opkomende tekstielnywerheid in aanmerking sou kom.

Op hulle toer deur die Noord-weste het die Gekommitteerdes water op hulle meule gekry, toe dit na ondersoek geblyk het, dat sommige plase in die streek langs die Olifantsrivier groot moontlikhede met betrekking tot die ryskultuur gebied het. Geskikte grond en water sou in genoegsame hoeveelhede aanwesig wees; „er ontbreekt dus enkel ywer en handen.“⁷³⁾ Op die plaas Groote Valley van Johannes Lubbe, is laasgenoemde se seun selfs aangeraai om liewers met die verbouing van rys in aanvang te neem as om sy lewe met 'n klompie vee te begin.⁷⁴⁾

Wat die aanplanting van katoen betref, het die Kommissie in 1805 'n aansienlike hoeveelheid saad van die Bourbonse soort onder boere uitgedeel.⁷⁵⁾ Op hierdie stadium het dit

73) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van Gekommitteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p. 403.

74) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van Gekommitteerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805, p. 403.

75) Kaapsche Courant, Deel III, no. 24, 15.6.1805.

egter hoofsaaklik in proefkarakter aangeneem. Persone wat die saad ontvang het, moes onderneem om die aanplanting te doen gedurende drie verskillende tye, verstrekkende van September tot November, en op verskeie soorte van grond met verskillende liggings. Die saad wat op hierdie wyse gewen word, moes apart gehou word, terwyl 'n derde daarvan aan die Kommissie afgestaan moes word. Verder moes elkeen noukeurige waarnemings skriftelik opteken om dit sodoende aan genoemde liggaam te verstrek.⁷⁶⁾

Dit is egter duidelik dat die bedrywighede in laasgenoemde rigtings, in ooreenstemming met die vooropgestelde plan van aksie, sekondêre gebly het. Die wolskaapteelt is voor alles gestel en is bepaald gekenmerk deur 'n energieke en daadwerklike optrede.

5. Kritiek en probleme in die Aanvangsjare.

Kritiek en probleme het in hierdie aanvangsjare tog nie agterweë gebly nie. Majoor von Bouchenröder het bit-sige aanvalle gedoen op die manier waarop te werk gegaan is, veral met betrekking tot die wolskaap. Volgens hom sou die hele poging misluk weens „het statüeren van zoodanige wetten waardoor elk liefhebber van landbouw en industrie gedegonteerd, belemmerd en afgeschrikt moet worden, om in deze takken,

76) Kaapsche Courant, Deel III, no. 24, 15.6.1805.

buiten de hoogste noodzakelykheid, iets te doen of te onder-
neem." ⁷⁷⁾ Ook sou die heer W.S. van Ryneveld allermens 'n
geskikte persoon vir die leiding van 'n dergelike onderneming
gewees het. ⁷⁸⁾ As daar egter onthou word dat Von Bouchenröder
getoon het dat hy onverantwoordelik in sy optrede was en
boonop gegriefd gewees het, toe hy die Kaap verlaat het,
kan daar nie te veel waarde aan sy kritiek geheg word nie. ⁷⁹⁾

Van meer praktiese aard was die aanvanklike teenstrib-
beling van die kant van die „Societeit tot Nut van't Algemeen,
waar hierdie vereniging aansoek gedoen het om vrygestel te
word van die verpligtinge, wat nagekom moes word teenoor die
Kommissie van Veeteelt- en Landbou, en die ontwikkeling van
die merinoteelt op eie inisiatief as alternatief gestel het. ⁸⁰⁾
Die besliste optrede van die regering hierteen, ⁸¹⁾ het egter
nie voorkom dat een van die vooraanstaande lede van genoemde
vereniging, te wete die heer S.V. van Reenen, nog tot die begin
van 1805 hardnekkig geweer het om van sy opregte Spaanse
ramme aan die Kommissie vrywillig af te staan nie. ⁸²⁾

77) B.F. von Bouchenröder: Bericht over de Kaap, p. 69.

78) B.F. von Bouchenröder: Bericht over de Kaap, p. 79.

79) Sien hoofstuk 6. Vgl. V.R.V., no. 23, Van Ryneveld se
Aanmerkingen, Inleiding deur H.B. Thom, p. 29; Sien
ook H.B. Thom: Die Geskiedenis van die Skaapboerdery
in Suid-Afrika, p.p. 286-287.

80) B.R. 7 Resolusien, 13.6.1804, p.p. 1921-1925.

81) B.R. 7 Resolusien, 27.6.1804, p. 2103.

82) B.R. 10 Resolusien, 20.2.1805, p. 608.

Waar die beleid van die Kommissie dus ter sprake kom, moet daar in aanmerking geneem word, dat dit aanvanklik op veel meer sagte metodes en aansporing tot samewerking gemik was as waartoe hulle magtiging gekry het. Hierdie optrede is dan ook deur die regering verwelkom. ⁸³⁾

Vooroordeel teen die wolskaap het egter 'n groot struikelblok gebly. Vir die Kommissie moes dit ook allermins be-
moedigend gewees het, toe selfs Landdros van de Graaff van Tulbagh, „the very man who in the first place ought to contribute to remove them from the Colonists and to put the orders of the Government in force with proper promptitude and Firmness,” ⁸⁴⁾ teen die einde van 1809 tekens van hierdie aard openbaar het nie. ⁸⁵⁾

Die tradisionele voorkeur wat daar aan Kaapse skape gegee is, is aangehelp deur moeilikhede, wat ondervind is met die voortteling van die baster Spaanse skape. Dit het geblyk dat die voortplanting in die geval van die eerste kruising baie stadig was; ⁸⁶⁾ dat veral die lammers nie teen die koue bestand was nie, „as they are less hardy than the Cape Breed,

83) B.R. 8 Resolusien, 5.7.1804, p. 2151. Vgl. C.O. 60, Letters received, Agricultural Society, no. 1, W.S. van Ryneveld - H. Alexander, 19.2.1810.

84) C.O. 60 Letters received - Agricultural Society: W.S. van Ryneveld - H. Alexander, 19.2.1810, no. 1.

85) C.O. 60 Letters received, Agricultural Society: van de Graaff - P.J. Truter, 5.12.1809, bylae 4 van no. 1.

86) C.O. 60 Letters received, Agricultural Society: van de Graaff - P.J. Truter, 5.12.1809, bylae 4 van no. 1.

when newly born"; en dat die gekruisde skaap ook wel
 vatbaar was vir allerhande siektes.⁸⁸⁾ Hierdie bevindings
 het dus glad nie ooreengestem met die bewysstukke, wat deur
 die heer W.S. van Ryneveld in sy „Aanmerkingen" aangevoer
 is nie.

Hoewel op daardie tydstip miskien nog nie so aktueel
 gevoel nie, maar tog sy invloed kon laat geld het, was die
 feit dat die wolskaap heelwat meer arbeid en wel van 'n
 kundige aard geskep het.⁸⁹⁾ Die veeboer sou belas wees met
 'n noukeuriger en beter versorging van 'n waardevoller tipe
 skaap, skeerdery, sowel as 'n verpligte en moeisame Kaap-
 waartse vervoer van sy wol. Die vraag ontstaan nou of die
 ekonomiese voordele hieraan verbonde stimulerend genoeg sou
 werk om hom uit die groef van die verlede te dryf en die
 nodige aanpassings te laat maak.

Te oordeel na die ongunstige kritiek omtrent die boer-
 derymetodes met betrekking tot die veeteelt,⁹⁰⁾ is dit dui-
 delik dat die Kommissie bewus moes gewees het van die groot
 taak, wat daar alleenlik net op die gebied van voorligting

87) C.O. 121 Letters received from Grain Committee: Dashwood-
 Graddock, 5.7.1813, no. 7, vgl. C.O. 60 Letters received
 Agricultural Society: van de Graaff - P.J. Truter
 5.12.1809; bylae 4, no. 1.

88) Vgl. C.O. 121 Letters received from Grain Committee, no. 1,
 bylae 2, dokument 2.

89) Sien ook besware van inwoners, p. 238 in hierdie hoofstuk.

90) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van Gekommi-
 teerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805,
 p. 426.

gewag het. Op hulle reis deur die Noord-Weste het die *Spesiale*⁹¹⁾
 Gekommitteerdes dan ook 'n paar skeerdemonstrasies gelewer.⁹²⁾
 'n boer aangeraai om 'n dam op sy plaas groter te maak,
 asook 'n besondere belangstelling getoon in verskillende
 veesiektes.⁹³⁾ Hierdie persoonlike aandag sou ook aangevul
 word deur korresponderende lede, sowel as die beamptes van
 die buite-distrikte,⁹⁴⁾ terwyl die boerdery in die Groene-
 kloof en die stoeterye in die binneland hopelik goeie voor-
 beelde sou stel. Publikasies, wat in uitgawes van die
 „Kaapsche Courant“ gedoen is,⁹⁵⁾ het verder gedien om om die
 wolskaapteelt aan te moedig. In hierdie verband dien ook
 genoem te word „eenige Exemplare van twee zeer nuttige
 werken,⁹⁶⁾“ wat in hierdie tyd aan die Kaap ontvang is, te
 wete „Onderwys voor de schaapherders en voor de Eigenaars
 van schapen“ deur Daubenton⁹⁷⁾ en die „Verhandeling over de
 Spaansche Schapen“ deur C.P. Lasteyrie.

91) Sien p. 237 in hierdie hoofstuk.

92) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van Gekommi-
 teerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805,
 p. 430.

93) Theal, Bel. Hist. Dok., III: Dagverhaal van Gekommi-
 teerdes van Komm. van V. en L., Sept.-Nov. 1805,
 p. 342.

94) Sien Hoofstuk 8, p.p. 202-206 in hierdie verhandeling.

95) Vgl. Kaapsche Courant, Deel II, no. 33, 18.8.1804; en
 Deel III, no. 42, 19.10.1805.

96) Kaapsche Courant, Deel III, no. 42, 19.10.1805.

97) Genoemde werk is uit Frans vertaal met enige aanmerkinge
 onder opsig van die Maatskappy ter bevordering van die
 Landbou te Amsterdam.

Dat genoemde pogings tot voorligting en geleidelike opvoeding geensins in verhouding sou staan met die spoed waarmee die verandering moes plaasvind nie, is egter duidelik. Daar kan dus verwag word, dat die beleid van die Kommissie waar dit op dwang berus, in baie gevalle op teenkantsing sou stuit.

Hierdie dwangbeleid, sowel as die swakhede wat te bespeur is in die voorligtings- en transporttoestande, is dan ook deur Von Bouchenröder ten volle uitgebuit ten behoeve van sy ongunstige kritiek teenoor die Bataafse planne vir Landbouontwikkeling in die kolonie.⁹⁸⁾

Hoe dit ook sy, die Kommissie was egter vas beslote om, sover as wat omstandighede dit sou toelaat, die keuse nie aan individuele boer oor te laat nie. In Januarie 1809 sou hy dan ook aandrang op die beëindiging van die beleid van opsionele distribusie ten einde oor te gaan tot die uiterste maatreëls, waartoe hy gemagtig is.⁹⁹⁾

6. Waarde van Besittings teen die einde van die Bataafse Bewind.

Dit is in elk geval duidelik dat die Kommissie van Veeteelt en Landbou teen die einde van 1805 reeds aanspraak kon maak op ten minste dié feit, dat die aanvoerwerk van

98) Sien H.B. Thom: Die Geskiedenis van die Skaapboerdery in Suid-Afrika, p.p. 286, 287.

99) Vgl. C.O. 1462 Letters despatched: Bird- van de Graaff 6.4.1808, p.p. 119-121; C.O. 25 Letters received, Agric. Society: van Ryneveld en P.J. Truter - Caledon, 29.1.1808, no. 2.

'n onderneming begin is, wat groot invloed op die boerdery-bedryf in die kolonie sou kon uitoefen. Aansienlik meer kapitaal as wat aanvanklik toegesê is, was egter nodig. Die Bataafse regering het hulle dus verder tegemoet gekom en voorsiening gemaak vir nog 25,000 waarvan 10,000 tot hulle onmiddellike beskikking gestel is.¹⁰⁰⁾ Ook sou hulle fondse versterk word uit die verkoping van sestien stuks moerassige erwe, geleë langs die pad na „Zoute Rivier“ en „Ronde Boschje“ en wat veral gebruik moes word vir die aanplanting van houtbosse.¹⁰¹⁾ Ten tyde van die oorgawe aan die Tweede Britse Bewind vroeg in 1806 het die Kommissie dan ook oor effekte beskik, ter waarde van 66,573 rixsdalers, 7 skellings, 1 stuiwer, waaronder 20 slawe, 20 perde, 148 beeste, 1,193 skape, nuwe geboue op Groote Post, sowel as 'n aansienlike aantal plaas- en huisgereedskap bereken is.¹⁰²⁾

7. Voortsetting van onderneming onder Britse Bestuur tot 1815.

Waar die volle ontplooiing van hierdie grootse beplanning nog op verre na nie bereik is, toe die Bataafse Outoris-

100) Vgl. C.O. 25, Kopie van 'n brief in Mei 1807: Komm. van V. en L. - Luit.-Genl. Grey, no. 2.

101) Kaapsche Courant, Deel III, no. 25, 22.6.1805; Vgl. Kaapsche Courant, Deel III, no. 2, 12.1.1805.

102) C.O. 7 Letters received Agriculturist: General Statement of Funds granted by the Batavian Government to the Commission, April 1806, no. 5 a.

teite noodgedwonge in Januarie 1806 afstand moes doen
 van die beheer oor sake nie,¹⁰³⁾ sou daar dus veel afhang
 van die houding van die nuwe bewindhebbers.

Onder genoemde Bestuur is die leiding met betrekking
 tot die verbetering van landbou en veeteelt dan ook aan
 die Kommissie toevertrou tot Maart 1815, toe dit finaal
 ontbind is deur Lord Charles Somerset, en hierdie Goewer-
 neur self die sake in hande geneem het.¹⁰⁴⁾

8. Veranderings.

Voor hierdie tyd het die Kommissie egter diepgaande
 veranderings ondergaan: In die eerste plek is die heer
 W.S. van Ryneveld in Augustus 1812 oorlede en sy heengaan
 het nie alleen die verlies van 'n groot stukrag beteken nie,
 maar ook gelei tot 'n reorganisasie, wat in Oktober van
 daardie jaar deurgevoer is deur Sir John Cradock. As die
 „Board of Agriculture" is die ledetal uitgebrei tot agtien,
 terwyl die here F. Dashwood en W. Duckitt as visie-president
 en sekretaris onderskeidelik aangestel is. Die Goewerneur
 self het die posisie van president beklee.¹⁰⁶⁾

103) Gie: Geskiedenis vir Suid-Afrika, II, p. 123.

104) H.B. Thom: Die Geskiedenis van die Skaapboerdery in
 Suid-Afrika, p. 291.

105) P.B. Borchers: An Auto-Biographical Memoir, p. 283.

106) Théal, Records of the Cape Colony, IX: Government
 Advertisement, 6.10.1812, p.p. 1-3; sien H.B. Thom:
 Die Geskiedenis van die Skaapboerdery in Suid-
 Afrika, p. 291.

Vervolgens moet daar ook gelet word op die feit dat feit dat baie van die vroeëre geesdrif verlore gegaan het. Dit is te bespeur in 'n beskuldiging wat Cradock in September 1812 teen die Kommissie gerig het,¹⁰⁷⁾ asook in die verslag, wat in 1812 met betrekking tot die onderneming op Groote Post opgestel is.¹⁰⁸⁾ Die jaarlikse verbouing van 'n aansienlike hoeveelheid graan op die proefplase sedert 1810 word ook verantwoordelik gehou vir genoemde agteruitgang, daar dit die aandag van die Kommissie in beslag geneem het ten koste van die oorspronklike doelstellings.¹⁰⁹⁾ Hoewel die „Board of Agriculture“ geweer het om met laasgenoemde praktyk voort te gaan,¹¹⁰⁾ was hierdie liggaam weer opgesaai met 'n steeds toenemende uitgawe,¹¹¹⁾ wat hyself nie in staat was om te dra nie en hom gevolglik meer en meer afhanklik gemaak van lenings.¹¹²⁾ Pogings om die omvang van sy bedrywighede in te krimp,¹¹³⁾ het selfs in 1813 gelei tot die

-
- 107) C.O. 1469 Letters despatched: Foster - Lede van die Agric. Board 17.9.1812, p.p. 351, 352.
 108) Vgl. C.O. 121 Letters received from Grain Committee, no. I, bylae 2, 23-11-1812.
 109) C.O. 121 Letters received from Grain Committee: Board of Agriculture - Alexander, 17.8.1813, no. 9; Vgl. C.O. 121, no. I, bylae 2, Dok. 2, 23.11.1812.
 110) C.O. 121, no. I, bylae 4, 1.12.1812.
 111) Salarisse vir amptenare per jaar het in 1813 op 5,691 rds. beloop. Sien C.O. 121, no. 5, bylae 3, 8.5.1813.
 112) Vgl. H.B. Thom: Die Geskiedenis van die Skaapboerdery in Suid-Afrika, p. 293.
 113) Vgl. C.O. 121 Letters received, 27.1.1813, no. 9, bylae 5.

114)

terugtrekking van die merino-stoeterye in die Roggevelde en toe die lid D. Escury teen die einde van 1814 'n verdere besuinigingsvoorstel indien, waarvolgens die Raad onder meer ontslae moet raak van 'n groot hoeveelheid grond en hom op 'n meer intensiewe en wetenskaplike bedryf moet toelê, het 'n onderlinge stryd ontbrand,¹¹⁵⁾ wat aan Lord Charles Somerset die geleentheid gebied het om genoemde liggaam te ontbind.

9. Verdere merkwaardige dienste as resultate van oorspronklike beplanning.

(a) Wynbou.

Nieteenstaande genoemde verslapping en stremmende faktore het die Kommissie nog merkwaardige dienste gelewer, wat as 'n waardevolle voortsetting van die prestasies onder die Bataafse Bewind beskou kan word.

Aan die wynboer is 'n geleentheid tot groter ontwikkeling gegee, toe daar in 1807 'n wyndeskundige uit die Ryn met name Clemen Binz in diens geneem is teen veertig riksdalers per maand. Laasgenoemde sou boere inlig omtrent 'n nuwe metode van behandeling, wat hy met groot sukses toegepas het op die plaas van 'n sekere Bekker, 'n familie-betrekking by wie hy sedert sy aankoms in die kolonie in 1805 gebly

114) C.O. 121 Letters received: Dashwood - Cradock, 5.7.1813, no. 7; Duckitt - Cradock, 14.10.1812, no. 11; C.O. 1471 Letters despatched: Cradock - Board of Agriculture, 18.7.1813, p. 203.

115) Vgl. C.O. 6486 Memorandum of the Late Board of Agriculture: Annex no. 2.

116)
het.

(b) Graanbou.

In belang van die graanbou het die Kommissie daartoe oorgegaan om self verbeterde Engelse ploë en wel die Small-tipe te vervaardig, as gevolg waarvan boere in staat gestel is om dit makliker en goedkoper in die hande te kry. Teen 117) 1807 is reeds veertig boere op hierdie wyse voorsien. Dit is egter te betwyfel of die gehalte van hierdie implemente van hoogstaande aard was, aangesien dié wat in 1812 in besit van die Kommissie gevind was, bestempel is as „badly constructed.“ 118) Die „Board of Agriculture“ het hom tewens verder in hierdie rigting beywer, toe dit die konsessie verkry het om aansienlik hoeveelhede moderne implemente uit Engeland te 119) bestel. Ook die ideaal om muile in die kolonie te teel is verder aangewakker, toe daar in 1813 oorweging geskenk is aan die invoer van vyf steeneselhingste en tien merries uit Suid-120) Amerika. Weens die probleme verbonde aan die verkryging

-
- 116) C.O. 25 Letters received re Comm. of Agric.: Copy of letters of May 1807, Comm. of Agric.- Lieut. - Genl. Grey no. 2; Theal, Records of the Cape Colony, VI, Calædon-Windham, 7.6.1807, p. 150.
- 117) C.O. 25 Letters received re the Comm. of Agriculture: Copy of Letter of May 1807, Kommissie - Luit.-Genl. Grey, no. 2.
- 118) C.O. 121 Letters received from Grain Committee, no. I, bylae 2, Dok. 2, 23.11.1812.
- 119) Vgl. C.O. 1470 Letters despatched: Cradock - Dashwood, 24.1.1813, p. 293; C.O. 1473, Letters despatched: C. Bird - Board of Agriculture, 31.5.1814, p. 116.
- 120) C.O. 121 Letters received from Grain Committee, no. 9, bylae 5, 27.1.1813.

daarvan moes dit egter weer op die lange baan geskuif word. ¹²¹⁾

(c) Wolkultuur.

Ter bevordering van die wolkultuur het die Kommissie sy funksies uitgebrei in so verre dit vanaf 1808 opgetree het as 'n wolkoper. Dit het egter net gegeld in die geval „when the Farmers bring such small quantities to Town as is not worth the while of the Merchant to purchase.” ¹²²⁾ Vir hierdie doel is 'n kundige handelaar, A. Tennant, tot die geledere van die Kommissie bygevoeg, ¹²³⁾ en in 1811 is die lid W. Klerck benoem tot spesiale agent met 'n salaris van ¹²⁴⁾ 1000 rixsdalers per jaar.

Ten opsigte van die verspreiding van die wolkaap, kon genoemde liggaam teen die einde van 1807 aanspraak maak op 'n distribusie van 284 ramme in die Kaapse, Stellenbosse, Swellendamse, Tulbaghse en Uitenhaagse distrikte. Die getalle vir laasgenoemde twee het onderskeidelik te staan gekom ¹²⁵⁾ op 166 en 28.

-
- 121) C.O. 1473 Letters despatched: Bird - Board of Agriculture, 31.5.1814, p. 117.
 122) C.O. 25 Letters received re the Commission of Agric.: W.S. van Ryneveld en P.J. Truter - Caledon, 29.1.1808, no.2; Vgl. C.O. 1462 Letters despatched: Bird - Komm. Van Veeteelt en Landbou, 6.4.1808, p. 117.
 123) C.O. 1462 Letters despatched: Bird - Komm. van Veeteelt en Landbou, 6.4.1808, p. 118.
 124) C.O. 1466 Letters despatched: Bird - W.S. van Ryneveld, 28.6.1811.
 125) C.O. 25 Letters received: Lys van persone aan wie die Kommissie Spaanse ramme verskaf het van Jan. 1805 tot Des. 1807, kopie 3.

In 1809 is die heer J. Zorn en Landdros van de Graaff gestuur na die Warm- en Koue Bokkevelde om 'n veldtog te begin, waardeur uitvoering gegee sou word aan 'n besluit van die vorige jaar, naamlik om die verskillende wyke van die Tulbagh-distrik opeenvolgende te bearbei „according to the means which the Agricultural Commission may furnish for supplying Rams of the true Spanish Breed.”¹²⁶⁾ In ooreenstemming met die oorspronklike besluite van 1804 sou boere nou deurmiddel van strenge maatreëls gedwing word om binne 'n korte tydperk ontslae te raak van die Kaapse ramme en oor te skakel tot Spaanse. Daar is derhalwe voorsiening gemaak vir die /^{kastrasie} van alle Kaapse ramme in die betrokke geprokla-meerde areas, die verhoging van die gewone belasting van 16 stuiwers per 100 skape tot 2 stuiwers vir elke Kaapse skaap, wat 'n boer na twee jaar vanaf die ontvangs van Spaanse ramme nog in sy besit het, sowel as die verdubbeling van die rekognisie van plase, waarop Kaapse skape hulle nog ná genoemde tyd bevind. Veronagsaming of teenwerking in hierdie verband kan lei tot die ontvreemding van 'n boer se plaas. Nuwe veeplase in die Tulbagh-distrik sou ook alleenlik uitgegee word op voorwaarde dat daar net met Spaanse

126) C.O. 1462 Letters despatched: Bird - Komm. van Veeteelt en Landbou, 6.4.1808, p. 116; C.O. 60 Letters received: Kommissie - van de Graaff, 8.1.1810, bylae 3 van no. 1.

skape geboer sou word.¹²⁷⁾ Ten einde 'n aanvang met genoemde operasies te kan maak het die Kommissie 650 ramme²¹⁸⁾ beskikbaar gestel.

Ongelukkig het dit weereens gestuit teen 'n gees van¹²⁹⁾ vooroordeel en onwilligheid tot samewerking, met die gevolg dat toestande met betrekking hiermee in 1812 nog¹³⁰⁾ as baie onbevredigend beskou is.

In Oktober 1813 is daar dan ook verdere maatrêëls getref ten einde boere te beweeg om voorkeur aan die Spaanse skape te gee. Hiervolgens is die jaarlikse belasting op genoemde skape afgeskaf, terwyl wol voortaan ook be-¹³¹⁾lastingsvry tot die Kaapse mark toegelaat is.

Volgens 'n opgawe in die boeke van die Kommissie het genoemde liggaam teen November 1812 reeds 1,312 ramme en¹³²⁾ 200 ooie aan veeboere in die binneland verskaf. In

-
- 127) C.O. 1462 Letters despatched: Bird - van de Graaff, 6.4.1808, p.p. 119-121; Vgl. C.O. 25 Letters received: W.S. van Ryneveld en P.J. Truter - Caledon, 29.1.1808, no. 2. C.O. 1462 Letters despatched: Bird - Komm. van V. en L., 6.4.1808, p.p. 115, 116.
- 128) C.O. 60 Letters received: P.J. Truter - H. van de Graaff, 8.11.1809, bylae 1 van no. 1.
- 129) Sien moeilikhede met van de Graaff in hierdie hoofstuk, p.p. 247, 248 ; H.B. Thom: Die Geskiedenis van die skaapboerdery in Suid-Afrika, p. 292.
- 130) H.B. Thom: Die Geskiedenis van die Skaapboerdery in Suid-Afrika, p. 292.
- 131) Sien H.B. Thom: Die Geskiedenis van die Skaapboerdery in S.A., p. 292.
- 132) C.O. 121 Letters received: Short Statement of the Fund placed in the hands of the Commission, 11.11.1812, no. 1, bylae 3.

hierdie verband kan die getal wolskape, wat in die verskillende distrikte en in verskillende jare onderskeidelik aangetref is, ook genoem word, ten einde 'n beter begrip te kry van die resultate, wat ten opsigte van verspreiding behaal is. In die volgende tabel word die beskikbare gegewens aangedui.

	1806 133)	1808 134)	1809 135)	1811 136)
Kaap			10,084	6,952
Stellenbosch	1,917	396	635	2,100
Swellendam	1,665	3,438	2,984	1,686
Graaff-Reinet		1,561	82	2,078
Uitenhage		20	1,105	
Tulbagh		6,207	9,031	30,254
George				409

(d) 'n Definitiewe ontwikkelingsplan word aan nuwe Bewindhebbers besorg.

Sekerlik een van die belangrikste invloede, wat van die Kommissie uitgegaan het, moet gesoek word in die feit dat

-
- 133) Sien J. 205, Opgaafrolle van Stellenbosch, 1806; J. 296, Opgaafrolle van Swellendam, 1806.
- 134) Theal, Records of the Cape Colony, VI: Returns showing the Population and Cattle in the possession of Individuals at the Cape of Good Hope in 1808, p.p. 442-443.
- 135) Theal, Records of the Cape Colony, VII: Returns showing the Cattle in possession of Individuals at the Cape 1809, p. 239.
- 136) Theal, Records of the Cape Colony, VIII: Returns showing Cattle in possession of Individuals at the Cape 1811, p. 233.

dit aan die outoriteite van die tweede Britse Bewind 'n definitiewe plan ten opsigte van landbou- en Veeteeltontwikkeling kon aangebied het en hulle beweeg het om dit aanvanklik in beginsel goed te keur.

In die begin van 1806 het die heer W.S. van Ryneveld nie alleen daarin geslaag om 'n ernstige krisis af te wend, toe die besittings van die Kommissie gekonfiskeer is as eiendom van die Bataafse Regering nie, maar ook die nodige simpatie by die bevelvoerder, Sir David Baird, op te wek.¹³⁷⁾ Onder die eerste siviele goewerneur, graaf Caledon, is die voortbestaan van hierdie onderneming verseker op voorwaarde dat dit sy bedrywighede sou voortsit volgens 'n stelsel, wat die meeste besuiniging in die hand sou werk.¹³⁸⁾ Soos reeds gesien is, het die verskillende regulasies wat ten behoeve van die Kommissie gemaak is, dan ook getuig van 'n gees van welwillendheid, gelyksoortig aan dié van die Bataafse tydperk. Die geesdrif onder die eerste Britse goewerneurs is dus gaande gemaak en selfs in Engeland het dit weerklank gevind.¹³⁹⁾

137) H.B. Thom: Die Geskiedenis van die Skaapboerdery in Suid-Afrika, p. 290.

138) Theal, Records of the Cape Colony, IV: Caledon - W. Windham, 7.6.1807, p. 151; Vgl. C.O. 1461 Letters despatched: C. Bird - Komm. van Veeteelt en Landbou, 29.12.1807, p. 292.

139) Vgl. Theal, Records of the Cape Colony, X: George Flower - Earl Bathurst, 20.9.1815, p.p. 347, 348.

Toe Lord Charles Somerset die „Board of Agriculture“ ontbind het en derhalwe die wyse waarop die ontwikkeling tot dan toe gelei is, in beginsel verwerp het, het dit egter nie beteken dat alle bemoeiings in hierdie rigting gestaak is nie. Inteendeel het genoemde goewerneur veel gedoen om opregte Spaanse skape in te voer¹⁴⁰⁾ en die perdeteeit te verbeter.¹⁴¹⁾ Die stoetkuddes op Groote Post is ook voorlopig behou en eers in Desember 1826 is hierdie vee aan boere op 'n publieke veiling verkoop, terwyl die eertydse proefplase¹⁴²⁾ vir 'n termyn van sewentien jaar verhuur is.

10. Die toekoms waarde van die Bataafse ideale.

Dit is egter duidelik dat die energieke en planmatige beleid, wat sy beslag onder die Bataafse Bewind gekry het, as gevolg van die optrede van Lord Charles Somerset verdwyn het. In hoe verre die oorspronklike beplanners daarmee in die praktyk sou volgehou het, kan alleenlik aan bespiegeling oorgelaat word. In elk geval is daar in die aktiewe en leidende deelname, wat die staat in hierdie onderneming gehad het ten einde die landsontwikkeling te bespoedig, die

140) H.B. Thom: Die Geskiedenis van die Skaapboerdery in Suid-Afrika, p. 293.

141) Theal: History of South Africa since 1795, Vol. I, p. 282.

142) H.B. Thom: Die Geskiedenis van die Skaapboerdery in Suid-Afrika, p.p. 293, 294.

sogenaamde sosialistiese rigting, wat in die moderne tyd in baie lande voorgestaan word, duidelik waar te neem. Die progressiwiteit en daadkrag, wat hierdie kortstondige werksaamhede gekenmerk het, het dan ook verfrissend gewerk op 'n land, wat voorheen vasgeknél was in die groef van verouderde konvensies en gebuk gegaan het onder 'n self-sugtige beleid. Die daadwerklike pogings, wat aangewend is, en die kragtige wyse, waarop publisiteit verleen is aan idees, wat in verligte en versierende kringe van daardie tyd alom gehuldig is, het hulle na vore laat tree as die vernaamste wegwysers, wat op die drumpel van die neëntiende eeu 'n nuwe rigting vir die landbou- en veeteelt ontwikkeling aangedui het. Hulle grootste ideaal naamlik om van die wolskaapboerdery 'n belangrike nasionale bate vir Suid-Afrika te maak, sou dan ook mettertýd verwesenlik word.

BYLAES EN LITERATUUR- EN BRONNELYS.

B Y L A E A.

(a) Pryse van produkte:

1 riksdaler = 8 skellings, 1 skelling = 6 stuiwers.

2 riksdaler = 4 sjielings, 1 skelling = 6 pennies.

1 stuiwer = 1 pennie.

(vervolg op bls. 264)

Artikel	Normale Tye 1) voor 1795.	2) 1795	3) 1798	4) 1801	5) 1803	6) 1805
Koring per mud.	2 rds. 4 sk.		3 rds. 2 sk.	4 rds. 2 sk. 2 st.	4 rds. 5 sk.	5 rds. 1 sk. 2 st.
Gars per mud.	1 rds. 2 sk.		2 rds. 2 sk. 3 rds.	3 rds. 4 sk.	1 rds. 6 sk. 2 rds. 1 sk. 3 st.	2 rds. 3 sk. 2 st.
Ertjies per mud.	5 rds.		8 tot 9 rds.		5 rds. 3 sk. tot 7 rds. 4 st.	12 tot 16 rds.
Boontjies per mud.	4 rds.		8 tot 9 rds.		5 rds. 2 sk. tot 7 rds. 4 st.	16 rds.
Beeste per kop.		10 tot 12 rds.	18 tot 30 rds.	8 tot 9 rds.	20 tot 23 rds.	15 tot 25 rds.
Skape per kop.		1 rds. 2 sk. tot 1 rds. 4 sk.	2 rds. 3 sk.	1 rds. 6 sk.	2 rds.	
Wyn per Lêer.	Madeira 25 rds.		Madeira 50-60 rds.	25 tot 40 rds.	20 tot 33 rds.	
Brandewyn per Lêer.	50 rds.		80 tot 100 rds.	65 tot 75 rds.	85 rds.	
Hoenders per stuk.	2 sk.		6.8 sk.		3 sk.	
Sout-botter per lb.	1 sk.		3 sk.		2 sk.	

- 1) Macartney se pryslys soos aangehaal deur P.J. Viljoen in Barrow en die Kaapse Koloniste, Bylae D, p.p. 254, 255.
- 2) B.O. 62 Proklamasie, 2.10.1798, p.p. 139-141.
- 3) (i) Macartney se pryslys (koring, gars, brandewyn, hoenders en sout-botter).
 - (ii) B.O. 2 Letters from Burgher Senate: Burgersenaat - Macartney, 11.7.1798. (gars, ertjies en boontjies).
 - (iii) B.O. 62 Proklamasie, 2.10.1798, p.p. 139-141. (Skape en beeste) (voetnotas vervolg op bladsy 265).

- (iv) Barrow: Travels, II, p. 112. (wyn en brandewyn)
- 4) (i) B.O. 62 Proklamasie, 13.2.1801. (koring)
- (ii) Theal, Records of the Cape Colony, III: Proklamasie, 13.2.1801, p.p. 401-404. (gars).
- (iii) B.O. 62 Proklamasie, 2.10.1798, p.p. 139-141. (Beeste en skape. Pryse is in 1798 vasgestel. Sien hoofstuk 2 in hierdie verhandeling.
- 5) (i) B.R. 108 Notulen van Comm. Genl. De Mist 1802-1804, p. 164 (koring).
- (ii) B.R. 4 Resolusien, 19.12.1803, p. 2734; B.R. 5, Resolusien 4.1.1804, p.p. 69-77 (gars)
- (iii) B.R. 142 Betaalstate en ander Militêre Finansiële stukke, no. 123: Reis van Janssens, April-Nov. 1803. (beeste, skape hoenders, botter).
- (iv) B.R. 142 Betaalstate en ander Militêre Finansiële stukke, no. 139, Nov. 1803, (boontjies en ertjies).
- (v) B.R. 142 Betaalstate en ander Militêre Finansiële stukke, no. 143, 30.8.1803 (wyn en brandewyn)
- (vi) Notariële Akte 1804, Roselt no. 7, Contracten no. 4, 20.7.1804, (wyn).
- 6) (i) B.R. 9 Resolusien, 19.12.1804, p. 4036 (koring)
- (ii) B.R. 14 Resolusien, 6.11.1805, p. 2367 (gars)
- (iii) B.R. 143 Provisie aan die Landskepe van Oorlog, 12.4.1805 (ertjies)
- (iv) Noturiële Akte 1805, Roselt no. 7, 22.6.1805, no. 408. (brandewyn)
- (v) Noturiële Akte 1805, Roselt no. 470, 30.7.1805. (ertjies en boontjies)
- (vi) W.S. van Ryneveld: Beskouwing over de Veeteelt, Landbou, Handel en Finantien (Z.A. Tydschr., VIII, no. 4, Julie-Aug. 1831, p. 294; Ook Z.A. Tydschr., VIII, no. 2, Maart - April 1831, p. 120) (beeste).

(b) Pryse van benodighede:

Artikel	Normale Tye 7) voor 1795	8) 1795	9) 1798	10) 1801	11) 1803	12) 1805
Slaaf	200 tot 250 rds.		300 tot 500 rds.	500 tot 800 rds.		400 tot 600 rds.
Yster per 100 lb.	6 tot 8 rds.	14 rds.	12 tot 14 rds.			
Oswa	150 tot 160 rds.		370 rds.	300 rds.	442 rds.	400 rds.
Mes	2 sk.		1 sk. 3 st.		1 rds.	
Tuingraaf	6 sk.	12 sk.		24 sk.		
Karsaal per stuk	18 rds.	50 rds.				80 rds.
Gewone tee per lb.	1 rds.		1 rds. 2 sk.		2 rds.	
Koffie per lb.	1 sk. 2 st.		4 sk.		3 tot 4 sk.	

7) (1) Macartney se pryslys.

(ii) B.O. 21 Letters from Stellenbosch: Heemrade van Stellenbosch - Craig, 3.12.1795, p.p. 76-77.

(iii) B.O. 34 Miscellaneous Documents: Petisie van 26 boere van Bokkeveld, 14.11.1798, p.p. 297-300.

8) B.O. 21 Letters from Stellenbosch: Heemrade van Stellenbosch-Craig, 3.12.1795, p.p. 76-77.

9) (1) Macartney se pryslys.

(ii) B.O. 34 Miscellaneous Documents: Petisie van 26 boere van die Bokkeveld, 14.11.1798, p.p. 297-300.

10) B.O. 5 Letters from Burgher Senate: Burgersenaat - Yonge, 8.12.1800, p.p. 709-710.

11) B.R. 142 Betaalstate en ander Militêre Finansiële stukke nos. 123, 140, 145, 168, 191.

12) (1) B.R. 143 Provisie aan die Landskepe van Oorlog, 12.9.1805.

(ii) W.S. van Ryneveld: Beschouwing over de Veeteelt, Landbouw, Handel en Financien... (Z.A. Tydschr., VII, no. 4, Julie-Aug. 1831, p. 294.)

Soos dit blyk uit genoemde prystabelle is alleenlik net enkele artikels geneem ten einde 'n indruk te gee van die prysverskille in verskillende jare. Ongelukkig was die beskikbare gegewens maar beperk en moes daar in sommige gevalle, veral dié wat betrekking het op die jare 1803 en 1805, toevlug geneem word tot indiuiduele transaksies.

BYLAE B.

Die aantal skepe wat die Kaap aangedoen het gedurende die Britse besetting:

1795	-	57
1796	-	220
1797	-	199
1798	-	162
1799	-	117
1800	-	107
1801	-	132
1802	-	157

Januarie tot Februarie 1803 - 46. (Die getalle tot Junie 1800 is gevind in B.O. 72 Ships Arrivals, p.p. 7, 29, 41, 53, 61 - 65. Vanaf Julie 1800 tot Desember 1800 in B.O. 81 Ships Bonds. Vanaf 1801 tot 1803 in B.O. 82 Ships Bonds.)

Die getal skepe wat die Kaap aangedoen het gedurende die Bataafse Bewind:

1803	-	94
1804	-	102
1805	-	132

(Hierdie gegewens word verstrekk deur die nommers van die „Kaapsche Courant“, uitgegee in genoemde jare onderskeidelik).

BYLAEC.

Ten einde 'n indruk te kry van die waarde van geld-eenhede, waarvan melding gemaak is, dien die volgende tabel van nut te wees:-

	Waarde in Stuiwers.	Waarde in Suid-Afrikaanse geld.
1 Stuiwer	1	1 d.
1 skelling	6	6d.
1 gulde (Kaaps)	16	1/4 d.
1 gulde (Hollands).....	20	1/8 d.
1 riksdaler	48	4/-
1 Dukaton.	114	9/6 d.
1 Spaanse Dollar	60	5/-

2) „Absoluut juiste waardes kan nie aangegee word nie"

As gevolg van die feit dat te veel papiergeld uitgegee is, het die waarde van die Kaapse geld aansienlik gedaal. So
3)
het Lord Macartney die riksdaler op 3/4 d. vasgestel.

- 1) Sien H.B. Thom: Die Geskiedenis van die Skaapboerdery in Suid-Afrika, p. 386; B.O. 61 Valuation of Coins Current at the Cape of Good Hope, 1.10.1795; B.O. 62 proklamasie deur Sir George Yonge, 14.1.1800.
- 2) H.B. Thom: Die Geskiedenis van die Skaapboerdery in Suid-Afrika, p. 386.
- 3) Sien hoofstuk 4, p. 2 in hierdie verhandeling.

LITERATUUR- EN BRONNELYS.

I. Literatuur

- ARNDT, E.H.D.: Banking and Currency Development in South Africa, 1652-1927. Kaapstad, 1928.
- BEYERS, C.: Die Kaapse Patriotte, 1779-1791. Kaapstad 1930.
- BLOMMAERT, W.: 'n Voorloper van Gibbon E. Wakefield G.K. van Hogendorp) Brussels, 1926.
- BOESEKEN, ANNA J.: Die Nederlandse Kommissaris en die 18de Eeuse samelewing aan die Kaap. Argief - Jaarboek, 1944.
- BOTHA, GRAHAM C.: Early Cape Land Tenure (South African Law Journal, Mei en Aug. 1919).
- COLENBRANDER, H.T.: Histories en Leven, Amsterdam 1915-1921.
- DE KIEWIET, C.: A History of South Africa, Social and Economical. Oxford, 1941.
- DE KOCK, M.H.: Selected Subjects in the Economic History of South Africa. Kaapstad en Johannesburg, 1924.
- DU PLESSIS, A.J.: Die Geskiedenis van die Graankultuur in Suid-Afrika tydens eerste Eeu. (Ongepubliseerde verhandeling vir die M.A.-graad, Universiteit van Stellenbosch, 1929).
- GEYER, A.L.: Das wirtschaftliche system der niederländische ostindischen Kompanie om Kap der guten Hoffnung, 1785-1795. München en Berlyn, 1923.
- GIE, S.F.N.: Geskiedenis van Suid-Afrika, Deel I, Stellenbosch, 1924; en Deel II Stellenbosch, 1928.
- LASTEYRIE C.P. Du S.: An account of the introduction of the Meriono Sheep into the different States of Europe and at the Cape of Good Hope; (vertaal uit Frans deur H.B. Thompson). Londen, 1810.

- LAUTS, G.: Geschiedenis van de Kaap de Goede Hoop, 1652-1806. Amsterdam, 1854.
- McKEE, W.M.: South African Sheep and Wool. Kaapstad, 1913.
- OBERHOLTZER, J.J.: Die Burgersenaat, 1795-1828. (Ongepubliseerde verhandeling vir die M.A.-graad, Universiteit van Stellenbosch), 1936.
- REITZ, F.W. Snr.: Two Cape Agriculture Lectures delivered at the Cape Town Mechanics Institute on the 1st and 15th May 1857. Kaapstad, 1857.
- SCHUURMAN, B.J.: History of the Merino Sheep. (The Agricultural Journal of the Union of South Africa. Julie, 1914).
- THEAL, George McC.: History of South Africa Since 1795, Vol. I Londen 1915.
- THOM, H.B.: Skaapteelt in Suid-Afrika tydens die eerste Eeu. (Ongepubliseerde verhandeling vir die M.A.-graad, Universiteit van Stellenbosch, 1928.)
- THOM, H.B.: Die Geskiedenis van die Skaapboerdery in Suid-Afrika. Amsterdam, 1936.
- TOMLINSON, L.L.: Geskiedkundige Swellendam. Swellendam, 1943.
- VAN DER MERWE, J.P.: Die Kaap onder die Bataafse Republiek. Amsterdam, 1926.
- VAN DER MERWE, P.J.: Die Noordwaartse Beweging van die Boere voor die Groot Trek, 1770-1842. Den Haag, 1937.
- VAN DER MERWE, P.J.: Die Trekboer in die Geskiedenis van die Kaapkolonie, 1657-1842. Kaapstad, 1938.
- VAN RENSBURG, J.J.: Geskiedenis van die Wynkultuur, gedurende die eerste Eeu. (Ongepubliseerde verhandeling vir die M.A.-graad, Universiteit van Stellenbosch.) 1930.

VILJOEN, P.J.: Barrow en die Kaapse Koloniste (Ongepubliseerde verhandeling vir die M.A.-graad, Universiteit van Stellenbosch) 1937.

ALLAMAND, PROF., KLOCKUER, DR. J.C. en HOP, HENRI, : Nieuwste en Beknopte Beschrywing van de Kaap de Goede Hope, nevens een Dagverhaal van eenen Landtogt, Naar het Binnenste van Afrika. Door het Land der kleine en groote Namacquas. Amsterdam, 1778.

II. Land- en Reisbeskrywings.

BARROW, JOHN: Travels into the Interior of South Africa, I en II. Londen, 1806.

BARNARD, LADY ANNE: South Africa a Century Ago, 1797-1801. Part I, Letters written from the Cape of Good Hope. Part II, Extracts from a Journal.

CURTIS, REV. G.C.: An account of the Colony of the Cape of Good Hope. Londen, 1819.

DE JONG, CORNELIUS: Reisen naar de Kaap de Goede Hoop, Ierland en Noorwegen, I en II. Haarlem, 1802. III, Haarlem, 1803.

FAIRBRIDGE, D.: Lady Anne Barnard at the Cape of Good Hope, 1797-1802.

FISHER, R.B.: The Importance of the Cape of Good Hope as a Colony to Great Britain Londen 1816.

DE VAILLANT, F.: Reize in de Binnenlanden van Afrika langs de Kaap de Goede Hoop in de jaren 1780 tot 1785 vertaal uit die Frans deur J.D. Pasteur. 5 dele. Leyden en Amsterdam, 1791-1798.

LICHTENSTEIN, H.: Reisen in Südlichen Africa in den Jahren 1803, 1804, 1805 und 1806, I en II Berlyn, 1811-1812.

- MENTZEL, O.F.: Vollständige und zuverlässige Geographische und Lopographische Beschreibung des berühmten und in aller Betrachtung merkwürdigen Afrikanischen Vorgebirges des Guten Hoffnung, I and II. Glogan, 1785 en 1787.
- MOODIE, J.W.A.: Ten years in South Africa, I en II Londen 1835.
- PERCIVAL, R.: An account of the Cape of Good Hope. Londen 1804.
- SPARRMAN, ANDREAS: Reize naar de Kaap de Goede Hoop, de Landen van den Zuidpool, en rondom de Waereld. Vertaal 1772-1776, I en II. Leyden en Amsterdam, 1787.
- STAVORINUS, J.S.: Reize van Zeeland over de Kaap de Goede Hoop en Batavia naar Samarang, Macasser ens., 1774-1778, Deel I en II Leyden, 1798.
- THOMPSON, G.: Travels and Adventures in Southern Africa, I en II. Londen, 1827.
- THUNBERG, K.P.: Travels in Europe, Africa and Asia 1770-1779, I, II en III. Londen, 1801.
- VAN HOOGENDORP, G.K.: Verhandeling over den Oost-Indischen Handel. I en II. Amsterdam, 1801-1802.
- VAN RYNEVELD, W.S.: Beschouwing over de Veeteelt, Landbouw, Handel en Finantien van de Kolonie de Kaap de Goede Hoop in 1805. (Sien Zuid Africaansche Tydschrift, VIII 1831, IX 1832, en X 1833).
- VAN POLLANDT, BARON A.: General remarks on the Cape of Good Hope 1803. (Vertaal uit die Frans). Kaapstad, 1917.
- VON BOUCHENROEDER, B.F.: Beknop bericht noopens de Kaap de Goede Hoop. Amsterdam, 1806.
- VON BOUCHENROEDER, B.F.: Reize in de Binnenlanden van Zuid Afrika gedaan in de jaar 1803. Amsterdam, 1806.
-

III. Periodieke Publikasies.

African Court Calender, 1801 - 1803.

Kaapsche Courant, 1800 - 1810.

IV. Argivale Bronne.

(A) GEDRUKTE:

DE MIST, J.A.: Memorie, houdende de Consideratiën Advys van het Departement tot de Indische Zaaken etc., Kaapstad, 1920. (Van Riebeeck Society, no. 3).

MOLSBERGEN, E.C. GODDE: Reizen in Zuid Afrika, I en II. Gravenhage, 1916. (Linschoten-Vereniging).

THEAL, GEORGE MCC.: Belangryke Historische Dokumenten III Londen, 1911.

THEAL, GEORGE MCC.: Records of the Cape Colony, Vol. I to X 1795 - 1815.

VAN RYNEVELD, W.S.: Aanmerkingen over de Verbetering van het Vee aan de Kaap de Goede Hoop, inzonderheid over de Conversie der Kaapsche in Spaansche of Wolgeevende Schapen. Kaapstad, 1942, (Van Riebeeck Society, no. 23).

(B) ONGEDRUKTE.

Argiewe-gebou, Kaapstad.

I. Kaapsche Argief.

(a) Eerste Britse Besetting (Afkorting B.O.)

B.O.	1 - 5.	Letters from the Burgher Senate, 1795-1802.
" "	16	Letters from the Corn Board, 1800 -1801.
" "	17	Consumption of Corn.
" "	19	Letters from W. Duckitt Agricultural Department, 1801 - 1802.
" "	20	Agricultural Society.
" "	21-23	Letters from Stellenbosch, 1795-1802.
" "	24	Letters from Swellendam, 1795-1802.

- B.O. 26 Disturbances in the Interior of the Colony.
 " " 27-28. Letters from Graaff Reinet, 1796-1802.
 " " 30 Letters from various Individuals, 1795-1803.
 " " 32-34 Miscellaneous Documents, 1795-1803.
 " " 35, 36 & 39. Memorials for land (mixed), 1795-1801.
 " " 40 Letters from various Individuals, 1801-1802.
 " " 43-44 Memorials for land, 1795-1797.
 " " 48 Letter Book, 1795-1797.
 " " 49-55 Letters despatched within the Colony, 1796-1803.
 " " 61-62 Original Placaat Book, 1795-1802.
 " " 63 & 64. Proclamations, 1795-1803.
 " " 65 Instructions to several Public Departments, 1796-1801.
 " " 85 Sketches of the Political and Commercial History of the Cape of Good Hope, 1795.
 " " 86 Letters and Copies received, 1797-1803.
 " " 88 Conditions of Surrender and Articles of Capitulation 1795. Proclamations by Governors.
 " " 90 Report to the Burgher Senate re State of wheat by A. Fleck and H. Warnecke, 1797-1798.
 " " 72 Ships Arrivals, 1795-1800.
 " " 81-82 Ships Bonds, 1800-1803.

(b) Bataafse Tydperk. (Afkorting B.R.)

- B.R. 1 - 14. Resoluitien (Politieke Raad), 1803-1806.
 " " 33-36 en 55 Bylagen tot Resoluitien.
 " " 41 Bylagen, Okt. 1803.
 " " 87-89 Inkomende Brieven, 1803-1806.
 " " 91 Bataviasche Correspondentse.
 " " 92 Uitgaande Brieven, 1804-1806.
 " " 94 Secrete Missive.
 " " 100 Secrete Notulen (De Mist), 1802-1804.
 " " 101 Besluiten van het Staatsbewind aan De Mist, 1802.
 " " 108-112 Notulen van Comm. Genl. De Mist, 1802-1805.
 " " 114 Instructien 1802-1805.
 " " 115 Origineel Placaat Boek 1803-1806.
 " " 116 Ordonnantie raakende het Bestier der Buiten Districten, 1805.
 " " 117 Instructien voer Raad van Politie, Justitie, Landdrosten, Heemraden, Veld-Cornetz enz., 1803.
 " " 140 Proklamasie 1806. Instruksies 1803.
 " " 142 Betaalstate en ander Militêre finansiële Stukke.
 " " 143 Inventarisse ens., 1802-1806.

(c) Colonial Office (Afkorting C.O.)

- C.O. 7 Letters received Agriculturist Cape Town, 1806.
 " " 14 & 60 Letters received Agricultural Society, 1807-1810.
 " " 25 Letters received re the Commission of
 Agriculture, 1808.
 " " 75, 91 & 121. Letters received from Grain Committee
 etc., 1811 - 1813.
 " " 1458 - 1474 Letter Book.
 " " 6486 Memorandum of the Late Board of Agriculture
 by D. Escury, 1814 - 1815.

(d) Varia.

(i) Opgaaafrolle.

Stellenbosch. J 196 vir 1800; J 205 vir 1806.
 Swellendam. J 291 vir 1806; J 296 vir 1810.
 Graaff-Reinet J 86 vir 1798; J 88 vir 1800; J 90 vir
 1803; J 92 vir 1805; J 99 vir 1810.
 Tulbagh J 348 vir 1805; J 352 vir 1810.
 Uitenhage J 203 vir 1805 en 1807.

- (ii) Truter Papers no. 6. Copie van 't Journal eenen
 Binnenlandsche Reys, door de Heer Leopold
 Huiser ondernomen en aan de Commissie
 ter Verbetering van Veeteelt en Landbou
 kort voor zyn vertrek uit deeze kolonie.

(iii) Notariële Aktes (Ongeorden).

1803, no. 7 Roselt.
 1803, no. 6 Van der Poel.
 1804, no. 7 Roselt.
 1805, no. 7 Roselt.

(iv) Acc. 108. Duckitt Papers.

- (v) Acc. 393. Journal of W. Duckitt 8.12.1799-24.11.1800.

(vi) Verbatim Kopieë. (Afkorting V.C.)

- V.C. 104 Een generale Beschryving van de Colonie de Kaap
 de Goede Hoop I.
 " " 105. Een generale Beschryving van de Colonie de Kaap
 de Goede Hoop II.
 " " 74 Verslag van Comm. Generaal over Cabo de Goede Hoop,
 Deel I, II en III.

- V.C. 108 Kopie Journaal Land Ryse. Goewerneur en Generaal
J.W. Janssens, 1803, I.
" " 109 Kopie Journaal Land Ryse. Goewerneur en Generaal
J.W. Janssens, 1803, II.
" " 123 Janssens Kaapsche Zaken 1804 en 1805
" " 124 (i) Brief van J.A. Truter aan Nederburgh 16 Des. 1805.
(ii) Brief van Janssens aan De Mist 28 Nov. 1804.

2. Stellenbosch - Argief.

- 1/22 - 1/25 en 1/27 Notule van Landdros en Heemrade, 1795-
1805.
19/135 Generaale Paale en Weë rolle, 1754-1822.
16/135 Opgaaf van Vee, 1696 - 1830.
10/152-154 Inkomen Brieven van Veldcornets, 1798-1808.
19/37 Vendurollen, 1794-1802.

3. Graaff-Reinet - Argief.

- 1/4 Notulen van Landdros en Heemrade.
13/3 Letters from Private Individuals.
14/142 Maandcedule.
14/6 Collecte en uitdeling van eenige Schaapen ten behoeve
der Bosjesmans aan de Renosterberg.

4. Swellendam - Argief.

- 1/5 Klad Notulen (Hof van Landdros en Heemrade), 1789-1804.
11/6-7 Inkomende Brieven.
11/43 Inkomende Briewe van Veldkornette, 1802-1846.
14/2 Uitgaande Brieven, Mei 1804- Des. 1805.
12/55 Vendurollen, 1793 - 1804.

5. Worcester - Argief.

- W. 1/1 Notule van Landdros en Heemrade, 1804 - 1805.
" 10/1 Dagregisters, 1805.
" 12/1 Inkomende Briewe van Koloniale Kantoor, 1805-1809.
" 13/1 - 2. Inkomende Briewe van Veldkornette.
-

